

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'A GÖRE ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İlyas ŞANLI

Ankara–2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'A GÖRE ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İlyas ŞANLI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şevki SAKA

Ankara–2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'A GÖRE ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı Prof. Dr. Şevki SAKA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Şevki SAKA

.....

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

.....

Doç. Dr. Hasan KURT

.....

Tez Sınavı Tarihi: 06.11.2008

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(06/11/2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

İlyas ŞANLI

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	VII
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	VIII
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	VIII
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	IX
5. KONUYA IŞIK TUTACAK BAZI BİLGİLER.....	XI

I. BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE CİN MELEK İBLİS (ŞEYTAN)

1. MELEK.....	1
1.a. Meleklerin Mahiyetleri.....	1
1.b. Meleklerin Özellikleri.....	2
1.c. Meleklerin Görevleri.....	4
1.d. İnsanlar İle Melekler Arasındaki Üstünlük Durumu.....	7
1.e. Meleklerin Varlığının Hikmetleri.....	8
2. CİN.....	10
2.a. Cinlerin Mahiyetleri.....	13
2.b. Mütakellimlere Göre Cinler.....	15
2.c. Cinlerin Özellikleri.....	16
3. ŞEYTAN VE İBLİS.....	19
3.a. Şeytan.....	19
3.b. İblis.....	22
3.c. Şeytan ile İblis Arasındaki Anlam İlişkisi.....	24
3.d. Şeytanın Mahiyeti.....	25
3.e. Şeytanın Varlığının Hikmetleri	25
3.f. Şeytanın İsim ve Sıfatları.....	28
3.f.1. Vesvâs.....	28
3.f.2. Hannâs.....	28
3.f.3. Racîm.....	29
3.f.4. Ğarûr.....	30
3.f.5. Merîd ve Mârid.....	30
3.g. Cin ve İnsan Şeytanları.....	31
3.h. Şeytan ve Çirkinlik.....	36

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA ALLAH- İNSAN VE ŞEYTAN ARASINDA GEÇEN DİYALOGLAR

1. İNSANIN YARATILIŞI.....	38
1.a. İnsanın Yaratılması ve Yaratılıştaki Geçirdiği Evreler.....	38
1.b. Meleklerin İtirazı.....	40
1.c. Hz. Âdem'e Secde Emri.....	43
1.d. Meleklerin Secdesi.....	44
2. ALLAH- İBLİS DİYALOĞU.....	47

2.a. İblis'in Secde Emrine Uymaması.....	47
2.a.1. İblis'in Konumu.....	48
2.a.1.a. <i>İblis'in Cinlerden Olduğunu Savunanlar</i>	49
2.a.1.b. <i>İblis'in Meleklerden Olduğunu Savunanlar</i>	51
2.a.1.c. <i>Savunmaların Tahlili</i>	53
2.a.2. İblis'in Savunması.....	55
2.a.3. İblis'in Kıyası.....	56
2.a.4. Emre Uymamakla İblis'in Düştüğü Hatalar.....	58
2.a.5. İblis'in İsyanı.....	59
2.b. İblis'in Kovulması.....	62
2.c. İblis'in Mühlet İstemesi.....	64
2.d. İblis'in İnsanları Saptıracağına Ant İçmesi.....	65
2.d.1. İblis'in Zannının Gerçekleşmesi.....	70
2.e. Allah'ın Verdiği Söz.....	71
2.e.1. Şeytanın Sultası.....	72
2.e.1.a. <i>Şeytan- Nefis İşbirliği</i>	74
2.e.1.b. <i>Şeytanın Hilesi Zayıftır</i>	77
3. ALLAH- İNSAN DİYALOĞU.....	78
3.a. Allah'ın Şeytana Karşı İnsanlara Uyarıları.....	78
3.a.1. Hz. Âdem ve Eşinin Yaşadığı Cennet.....	79
3.a.2. Yasak Ağaç.....	83
3.a.3. Şeytana Tapma.....	86
3.a.4. Şeytan İnsanın Düşmanıdır.....	90
4. ŞEYTAN – İNSAN DİYALOĞU.....	91
4.a. İblis'in Hz.Âdem ve Havva'yı Kandırması.....	91
4.a.1. İblis Cennet'e Nasıl Girdi?.....	91
4.a.2. İblis'in Sonsuzluk ve Saltanat İsteğinden Vurması.....	94
4.a.3. Hz. Âdem ve Eşinin Yasak Ağaçtan Yemeleri.....	96
4.a.4. İblis'in İsyanıyla Hz.Âdem'in Zellesinin Mukayesesi.....	98
4.a.5. Hz. Âdem'e Secde Kıssasının Tekrarı.....	100
4.b. Mahşerde Kendisini Suçlayan İnsanlara Şeytanın Cevabı.....	101

III. BÖLÜM

ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ

ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ.....	104
1. Vesvese Vermesi.....	105
1.a. Vesvesenin Fiiliyata Dönüşme Şekli.....	109
1.b. Nefsin Arzu ve İsteklerine Göre Vesvese Vermesi.....	112
1.c. Vesvese Vermekte Tedriciliği.....	115
1.d. Allah Hakkında Tecessüse Sevk Etmesi.....	116
1.e. İnsanın Karşısına Son Engel ile Çıkması.....	118
1.f. İnsandaki Kendini Beğenme Duygusunu Kışkırtması.....	119
1.g. İbadetler Hususundaki Vesvesesi.....	121
1.h. Bedir Savaşı Su Kuyuları ve Şeytanın Vesvesesi.....	122
1.i. Kötü Amelleri Süslü ve Güzel Göstermesi.....	124
1.j. Dostlarıyla Korkutması.....	131
1.k. Fakirlikle Korkutması.....	133
1.k.1. <i>İnfak ve Faiz İlişkisi</i>	135

1.l. Kötülükleri Emrederek Allah’a Karşı Bilmediklerini Söyletmesi.....	139
1.m. Dünyayı Sevdirmesi.....	141
1.n. İnsanların Arasına Kin ve Düşmanlık Sokması.....	144
1.n.1. <i>İçki ve Kumar</i>	147
1.o. İnsanı Kuşatarak Allah’ı Unutturması.....	153
1.o.1. <i>Şeytanın Adımları</i>	157
1.p. Haddi Aşma Tuğyan.....	160
1.r. Allah’ın Affına Güvendirmesi.....	167
1.s. Yaratılışı Değiştirmeyi Emretmesi.....	169
1.b. Mallara ve Çocuklara Ortak Olması.....	174
1.c. Peygamberlere Tasallutu	176
1.c.1. Hz. Eyyûb (as) ve Şeytan.....	177
1.c.2. Hz. Yusuf (as) ve Şeytan.....	178
1.c.3. Hz. Musa (as) ve Şeytan.....	180
SONUÇ.....	183
ÖZET.....	186
ABSTRACT.....	187
BİBLİYOGRAFYA.....	188

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Madde

as.: Aleyhisselâm

AÜ.: Ankara Üniversitesi

AÜİF.: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜİFD.: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bkz.: Bakınız

cc.: Celle Celâluhû

DİB.: Diyanet İşleri Başkanlığı

Krş.: Karşılaştırınız

Mad.: Maddesi

MÜİV.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı

s.: Sayfa

S.: Sayı

sas.: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

TDVİA.: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Trh.: Tarihsiz

TTK.: Türk Tarih Kurumu

vd.: Ve Diğerleri

ÖNSÖZ

Allahu Teâlâ Hz. Âdem'i yaratt ığında ona secde edilmesini emretmi ş, tüm melekler bu emre itaat ederken yalnızca şeytan (Özel ad ıyla İblis) bu emre boyun eğmemiştir. Şeytan bununla yetinmemi ş, bu emri Hz. Âdem'i küçük gördü ğü için beğenmediğini beyan etme küstahl ığına ve kibrine kap ılmıştır. Bu olay onun Cennet'ten kovulmasına neden olmuştur.

Şeytan bütün bu olanlardan sonra, kendi hatas ı oldu ğu halde Cennet'ten kovulmasına sebep olarak Hz. Âdem'i görmüş; onu ve onun zürriyetini do ğru yoldan saptırmayı kendisine hedef olarak belirlemi ştir. Art ık onun tek ve ebedî düşmanı insandır.

Buna karşın insan kendine düşman olan bu varlı ğı bazen dost edinerek onun kurdu ğu tuzaklara düşmüş; bazen de ona karşı daima teyakkuz halinde bulunarak ondan gelecek zararlara karşı kendini koruyabilmi ştir. Bu iki grup insana her an rastlayabilmek ve günlük hayatımızda bu iki grubu gözlemleyebilmek mümkündür.

Şeytanın tuzağına düşerek ona aldananlar nerede hata yapmışlardır? Ya da bu tuzağın farkına vararak ona aldanmayanlar bunu nasıl başarabilmişlerdir?

Kanaatimizce bu sorular ın tek bir cevab ı vardır; o da “Bilgi”dir. Birinci gruptaki insan şeytan hakk ında yeterli bilgiye sahip olamad ığından dolayı hataya düşerken, ikinci gruptaki insan bu bilgi sayesinde başarıya ulaşmıştır.

Bu durum gayet tabiidir. Zira şeytan insanın en büyük düşmanıdır. Düşmanı yenmenin temel şartı ise onu iyi tanımak ve faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğini iyi bilmektir.

İşte biz de çal ışmamızda bu durumu göz önüne alarak değerli hocamız Prof. Dr. Şevki Saka Beyefendi'nin rehberli ğinde insan ın en büyük düşmanını ve

faaliyetlerini gerçekleştirme tarzlarını incelemeye çalışacağız.

Çalışmamız boyunca değerli rehberliklerini bizlerden esirgemeyen muhterem hocamız Prof. Dr. şevki Saka Beyefendi'ye te şekkürü bir borç bilmekteyiz. Ayr ıca uzun bir aradan sonra bu çalışmayı yapmamız yönünde bizleri cesaretlendiren değerli hocamız Prof. Dr. İdris şengöl Beyefendi'ye de şükranlarımızı arz ediyoruz. Çalışmamızın el yaz ısından bilgisayar ortam ına aktar ılmasında çok önemli katkıları olan değerli meslektaşımız Âdem Turan kardeşimize de teşekkürlerimizi iletiyoruz.

İlyas şANLI

Ankara - 2008

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İnsan, yaratılışı gereği iyiliğe ve kötülüğe meyillidir. Bu durum onun akıl ile donatılması sebebiyledir. İnsan bu özelliği ile diğer tüm canlılardan ayrılırken aynı zamanda bu özellik ona bir sorumluluk yüklemiştir. Buna göre insan, tüm hayatı boyunca yaptıklarından ve yapması gerektiği halde yapmadıklarından sorumlu tutulmuştur. Bu sorumluluk insana yüklenirken, onun iyiliğe meyilli olan yönünü desteklemek için kendisine peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir; kötülüğe meyilli olan yönünü sınamak için de çeldirici olarak şeytan musallat kılınmıştır.

İnsanın kötülük yönünü sürekli zinde tutmaya çalışan şeytan, bunu çeşitli yöntemlerle yapmaktadır. Bu yöntemler onun insanı aldatma yolundaki stratejisini belirlemekte ve şeytan değişik çağlara ve durumlara göre stratejisini uyarlamaktadır. İşte şeytanın insanı aldatmakta kullandığı yöntemler ve değişik stratejiler iyi bilinirse, onun tuzağına düşmemek kolaylaşacaktır.

Günümüzde insanın içinde bulunduğu buhran ve dünyanın değişik yerlerinde insanlara karşı yine insanların işlediği suçlar ve yaptıkları kıyım ortadadır. İnsanların bu derece kötüleşmesi ve vahşileşmesindeki psikolojik nedenlerin yanında şeytanın etkisi de unutulmamalıdır. Dolayısıyla insanların bu durumdan kurtulabilmeleri için bu psikolojik etkenlerin yanında şeytanın etkisinin de bertaraf edilmesi gerekmektedir. Şeytanın etkisinin ortadan kaldırılabilmesi için onun iyi tanınması ve insanı kandırmak için kullandığı yöntemlerin iyi bilinmesi gereklidir. Araştırmamızda ise bu yöntemler incelenecek ve bu yöntemlerden korunma yollarının neler olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Araştırmamızda şeytanın, insandaki iki eğilimden biri olan kötülük yapma

temayülünü hangi yöntemleri kullanarak besledi ğini ortaya koymak hedeflenmi ştir. Bu yöntemler incelenirken, iyice tan ınması aç ısından şeytanın tan ımı ve mahiyeti üzerinde durulacak; diğ er varlıklar arasındaki konumu incelenecek; onun Allah ile ve insan ile olan diyalogu Kur'an- ı Kerim'e göre ele al ınarak davran ıŝları ortaya konmaya ç al ışılacaktır. Ara ŝtırmamız bir tefsir ç al ışması oldu ğu için, şeytan hakkındaki kelâmî problemlere mümkün oldu ğunca az yer verilecektir.

2. ARAŖTIRMANIN AMACI

Araştırmamızda, insan ın kötülük yapma eğilimini sürekli canl ı tutmaya ve beslemeye ç al ıŝan şeytanın iyi tanınması amaçlanmıŝtır. Ŗeytanın bu yolda kullandığı yöntemlerin iyi bilinmesi ve bunlara kar ŝ ı al ınacak tedbirler de ç al ıŝmamızın amaçları kapsamındadır.

Ŗeytan, insan ın en büyük dü ŝmanıdır. İnsan bu dü ŝmana kar ŝ ı onu çok iyi tanıyarak ve davran ıŝlarını çok iyi bilerek kar ŝ ı koyabilir. Ancak bu sayede insan, içinde bulundu ğu ç ıkmazdan ve buhrandan kurtulabilir. Ç al ıŝmamız bunu da amaçlamaktadır.

Ç al ışmamızda ortaya konanlar uyguland ığı takdirde, insan ın, en büyük düşmanı olan şeytanla ba şa ç ıkması yolunda önemli bir adı m at ılmış olacaktır. Çünkü ç al ıŝmamız, şeytanı tanıtmakta ve kullandığı yöntemleri ortaya koymaktadır.

3. ARAŖTIRMANIN ÖNEMİ

İnsan, bilgi sayesinde her türlü problemin üstesinden gelebilir. İnsanın kendine yabancılaşmaması için önce kendi melekelerinin fark ında olması, ardından bu melekeleri köreltmeye ç al ıŝarak kendisinin sadece kötülü ğ e meyilli olan yönünü

öne çıkarmaya çalışan şeytanı ve onun bu işi yaparken kullandığı yöntemleri bilmesi gereklidir. Çünkü şeytan insanın en büyük düşmanıdır.

Şeytan, Allah'ın insana secde etme emrini beğenmeyerek emre itaat etmediği ve huzurdan kovulduğu andan itibaren insanı kendisine en büyük düşman olarak belirlemiş; kıyamete kadar onu azdırmayı ve saptırmayı en büyük hedef saymıştır. İnsanın da, kendisini düşman belleyen şeytanı en büyük düşmanı olarak görmesi ve onun tuzağına düşmemek için çaba sarf etmesi akıllıca olacaktır. Zira düşmanını tanımayan, ondan gelecek zararları iyi bilmeyen ve hesap edemeyen, düşmanı karşısında yenilgiye mahkûmdur.

Günümüzde bu yenilgiye mahkûm olarak her türlü kötülüğü işlemeye açık hale gelen insanların çokluğu ve bu insanların gerçekleştirdikleri her türlü insafsızlık ve ahlaksızlık ortadadır. Bu durumun temel nedenlerinden birini çalışmamızda işliyor olmamız, çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşacaktır. Çalışmamızda şeytanın insanı aldatma yöntemleri incelenecektir. Ancak bundan önce bu yöntemleri kullanan şeytanı tanımlamak gerekecektir.

Bu sebeple birinci bölümde şeytanı da kapsayan gözle görmediğimiz varlıklar kategorize edilerek Kur'an'da melek, cin, İblis ve şeytan kavramı ele alındıktan sonra şeytanın sıfatları ve çeşitlerine yer verilecek; ardından da şeytanın yaratılışındaki gaye incelenecektir.

İkinci bölümde Kur'an'a göre insanın yaratılması ele alınacak, şeytan ile Allah arasında cereyan eden diyalog sistematik olarak incelenecek, bu diyalog

sonucunda şeytanın dü ştüğü hatalar tart ışılacaktır. Allah' ın, şeytana kar şı insana yapmış oldu ğu uyar ılar gözden geçirildikten sonra bu bölüm, Kur'an'da şeytan ile insan arasındaki diyalog ele alınarak tamamlanacaktır.

Üçüncü ve son bölümde, şeytanın insanı aldatırken kullandığı yöntemler tek tek ele al ınacak ve insan ın bu yöntemlerden nas ıl korunması gerekti ği incelenerek çalışmaya son verilecektir.

Çalışmamız İslâmî araştırmalar kapsamındadır. Bunun tabii bir sonucu olarak İslâmî araştırmaların ilk ve temel kayna ğı olan Kur'an-ı Kerim bu çal ışmanın da ilk ve temel kayna ğı olacakt ır. Çal ışma konumuzla ilgili Kur'an ayetleri belli bir kategoriye göre ele al ınacaktır. Ardından erken dönem ve çağdaş tefsir kaynaklarına sıkça müracaat edilecektir.

Ayetlerin hangi bağlamda nâzil oldu ğunun daha iyi anla şılabilmesi için Esbâb- ı Nüzûl kitaplar ının önemi gerçekten inkâr edilemez. Bu sebeple gerekti ği durumlarda bu eserlerden de faydalanılacaktır.

Şeytan hakkında yaz ılan ula şabildiğimiz eserlere de zaman zaman müracaat edilecektir. Bu eserlerdeki konumuzla ilgili görüşler ele al ınarak olumlu ya da olumsuz kritikler de çalışmamızda yer bulacaktır.

Konumuzun Kelâm ilmiyle de irtibat ı bulunması hasebiyle konuyla ilgili kelâmî görüşlere yüzeysel olarak yer verilecek, bu konuda yap ılan tart ışmalara girilmeyecektir. Ayrıca baz ı hadis ve tasavvuf kaynakları yine yüzeysel olarak çalışmamıza yardımcı olabilir. Bu yüzden bu dallardaki tart ışma ve yorumlara yer vermeden, tamamen yüzeysel olarak bu kaynaklara da zaman zaman müracaat edilecektir.

Günümüzün gerçe ği internet a ğı, gerekli görüldü ğü anlarda müracaat

edeceğimiz kaynaklar arasındadır.

5. KONUYA IŞIK TUTACAK BAZI BİLGİLER

Yüce Allah, insanları sorumlu bir varlık olarak yaratmış, bu sorumluluğu da emanet olarak nitelemiştir; bu emaneti daha önce göklere, yere ve dağlara teklif ettiğini, fakat onların bunu yüklenmekten kaçındıklarını, onu sadece insanın kabul ettiğini Yüce Kitabımız Kur'an'ı Kerim'de bizlere haber vermiştir.¹

İnsan bu emaneti yüklendikten sonra onun denenme safhasına başlamıştır. İşte bu safhada insana, sorumluluğunun bir gereği olarak irade ve şuur bahşedilmiştir.

Şurası çok açıktır ki bu denenme safhasının adil ve ölçülü olabilmesi, insanın iyiyi de kötüyü de ayırt edebilme yeteneğiyle ve bu iki yönden birini seçebilme hürriyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü bir insanın sorumlu tutulması, o görevi yerine getirmeye kabiliyetli olması halinde anlamlı ve adilce olacaktır. Kur'an'ı Kerim bu ilkeyi temel bir ilke olarak kabul etmiştir.²

İnsanın bir şeyi yapma yetkisine sahip olması, aynı zamanda o şeyi yapmama yetkisinin de olmasını gerektirir. Aksi takdirde kabiliyetten değil, ancak zorunlulardan söz edilebilir. Hâlbuki Kur'an'da insan için zorunlulardan değil, iyilik ve kötülük yapma potansiyelinin varlığından söz edilmektedir.³

İnsanın, bu potansiyeli sonucunda, önünde duran bu iki istikametten hangisine yöneleceğini belirleme yetkisi kendi hürriyetine bırakılmıştır.⁴ İnsan bu hürriyeti kullanırken bu seçimini etkileyen çok sayıda faktörle karşılaşmak zorundadır.

¹ Ahzâb, 33/72

² Bakara, 2/286

³ Şems, 91/7-8; İnsân, 76/2-3

⁴ Özsoy, Ömer, Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1994, s: 113-116

İnsanda hayır ve şer aras ında tercih kabiliyetinin bulunması; teklif ve emirlerden hoşlanmayan nefis, heva ve unutkanlık gibi duygulara sahip olması sebebiyle bazen veya ço ğu zaman şerre düşebilmektedir.⁵ Bu dâhili faktörlerin yanında bir de harici faktörler vardır ki, bunların en başında gelen şeytan, insanın denenme serüveninde en çok ihtiyaç duyduğu iradesini zorlayacak bir rakip olarak kendisine musallat kılınmıştır.

İnsan denenme serüveninde şeytana karşı giriştiği mücadelede başarılı olduğu oranda ahirette mükâfatlandırılacak, başarısızlığı oranında da cezalandırılacaktır.

İşte tam da bu noktada insan, kendisine rakip ve az ılı düşman olan şeytanı tanımak, onun kendisine kurmuş olduğu tuzakları çok iyi bilmek ve buna göre tedbir almak durumundadır.

Tezimizde şeytanın insanları aldatmak için kulland ığı yöntemleri ortaya koymayı hedefledik. Ancak bu hedeften önce şeytanın tanınmasının gereklili ği aşikârdır. Bu yüzden ilk bölümde şeytanın tanımlanmasına öncelik tanınacaktır.

Şeytanı tanımlamadan önce onun varlık kategorisinde yerini belirlemenin yararlı olacağına inanmaktay ız. Şeytan gözle görülemeyen varlıklardan biri olduğu için ilk olarak görülemeyen varlıkların sınıflandırılması gerekmektedir.

Genel olarak görülemeyen varlıklar üçe ayrılabilir:

“1-) Sadece hayra hizmet eden varlıklar ki bunlar meleklerdir.

2-) Sadece şer için çalışan varlıklar ki bunlar şeytanlardır.

3-) Hayırlıları da şerlileri de bulunan varlıklar ki bunlar da cinlerdir.”⁶

Bu genel tasniften sonra bu varlıkları Kur’an’a göre inceleyebiliriz.

⁵ Şengül, İdris, Kur’an Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s: 15

⁶ Ateş, Ali Osman, Kur’an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü, Beyan Yay ınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, s: 20

I. BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE

MELEK CİN İBLİS

(ŞEYTAN)

KUR'AN'A GÖRE MELEK CİN İBLİS (ŞEYTAN)

1. MELEK

Melek kelimesi “*eleke*” kökünün mimli mastarı olup, aslı “*me'lek*”tir. Sonra lam öne geçirilerek “*mel'ek*”; kullanım güçlüğünden dolayı da hemze hazfedilerek “melek” şeklini almıştır.⁷

Sözlükte haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamına gelen melek, farklı suretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nuranî varlıklar şeklinde tarif edilmektedir.⁸

Melek kelimesinin çoğulu, aslında bulunan elif geri getirilerek “*melâike*” şeklinde yapılır.⁹ Tekil ve çoğul şekliyle Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde zikredilen bu kelime iki yerde de tekil haliyle geçmektedir.¹⁰

Melekler gözle görülmeyen varlıklar olduklarından dolayı onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı ayetler ve sahih hadislerdir.

1.a. Meleklerin Mahiyetleri

Meleklerin hangi maddeden yaratıldıklarına dair Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Hz. Peygamber (sas) bir hadisinde meleklerin nurdan yaratıldığını haber vermiştir.¹¹ Meleklerin Hz. Âdem'in yaratılışından önce mevcut bulundukları

⁷ İbn-i Manzûr, ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dârü Beyrut, Beyrut, 1956, X, 496

⁸ el-Cürcânî, Seyyid Şerif Ali İbn. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Esad Efendi Matbaası, Kostantiniyye (İstanbul), 1300 (Hicrî), s: 155

⁹ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tacu'l-Luğâ ve Sihahu'l-Arabiyye*, Daru'l-Kütübi'l-Azmî, Mısır, Trh., IV, 1611

¹⁰ Bakara, 2/102; A'râf, 7/20

¹¹ el-Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccac, *Sahîhu Müslim, Zühhd*, 60, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

Kur'an'daki bazı ayetlerden anlaşılmaktadır.¹² Bu ayetlerden de meleklerle iman ın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1.b. Meleklerin Özellikleri

Melekler nurdan yaratılmışlardır. Açlık ve susuzluk gibi kavramlar onlar için geçerli olmadığından yeme içme ihtiyacı hissetmezler.¹³

Meleklerin erkeklik veya dişilikleri yoktur. Kur'an- ı Kerim'de müşriklerin meleklerle dişilik izafe etmeleri ve onlar ın Allah' ın k ızları oldukları yolundaki iddiaları şiddetle reddedilmiştir.¹⁴

Melekler, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, ihtiyarlık gibi fiillerden ve özelliklerden arındırılmış varlıklardır.¹⁵

Melekler hiçbir şekilde Allah' ın emirlerine karşı gelemezler ve hangi iş için yaratılmışlarsa sadece onu yaparlar. Sürekli Allah'a itaat ve kullukla meşgul olurlar.¹⁶

Melekler, görevleri icab ı iri cüsseli ve çok güçlüdürler.¹⁷ Onların, bu gücü temsil eden ellere¹⁸ ve birden fazla kanatlara sahip oldukları bildirilmiştir.¹⁹ Ayette geçen “*cenah*” (Ço ğulu *Ecniha*) kelimesi, “*uçan yarat ıklar için kanat anlam ına geldiği gibi, taraf, yan, el ve mecazî olarak kudret*” manalarına da alınabilir.²⁰ Sözü

¹² Bakara, 2/30- 34; Hicr, 15/28-29

¹³ Hûd, 11/69-70; Zâriyât, 51/24-28

¹⁴ Sâffât, 37/149-150; Zuhruf, 43/19

¹⁵ Enbiyâ, 21/19-20

¹⁶ Tahrîm, 66/6; Nahl, 16/50; Enbiyâ, 21/26-27

¹⁷ Necm, 53/5; Tahrîm, 66/6; Tekvîr, 81/20

¹⁸ En'âm, 6/93

¹⁹ Fâtır, 35/1

²⁰ Özervarlı, M. Sait, *TDVİA*, “*Melek Mad.*” TDV. Yayınları, Ankara, 2004, XXIX, 40

edilen kanat, meleğin yaratılış gayesi ve nuranî mahiyetiyle bağdaşan, vazifelerini en süratli bir şekilde yerine getirmelerine delâlet eden manevi bir kanat, bir kuvvet ve iktidar sembolüdür. Bu kelimenin temsîlî ve mecazî bir ifade tarzı olduğu kaydedilmiştir.²¹

Melekler son derece süratlidirler; çok kısa zamanda çok uzak mesafeler kat edebilirler. Fakat onların bu mesafeleri kat etmeleri insanlara inkinine benzetilemez. Meleklerin bir günlük yol almaları dünya zamanının elli bin yılına denktir.²²

Melekler, Allah'ın emri ve izniyle çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilirler. Mesela, Cebrail (a.s.) Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüştür.²³ Meleklerden bir grup Hz. İbrahim'e bir çocuk müjdelemek için geldiklerinde Hz. İbrahim onları insan zannederek yemek hazırlatmış; misafirlerin yemeği yemediklerini gördüğünde önce korkmuş, sonra onların melek olduklarını anlamıştır.²⁴ Yine melekler Hz. Lut'un kavmini sapıklıklarından dolayı helak etmek için geldiklerinde Hz. Lut'a ve kavmine genç delikanlılar şeklinde görünmüşlerdir.²⁵

Melekler gaybı bilemezler. Bazı ayetlerde peygamberlerin gaybı bilmemesiyle melek olmaması arasında bağlantı kurulması²⁶ ve Âdemoğullarının kandökeceğine dair meleklerin öngörüsüne işaret edilmesi,²⁷ meleklerin gaybı bilme kapasitesini belirtiyorsa da meleklerin gaybı bilmelerinin mutlak ve sınırsız olmayıp

²¹ Aydın, Ali Arslan, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi, "Meleklerle İman Mad."*, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 2000, V, 173

²² Meâric, 70/4

²³ Meryem, 19/16–17

²⁴ Hûd, 11/69–70; Zâriyât, 51/24–28

²⁵ Hûd, 11/77–83; Ankebût, 29/33–35; Hicr, 15/61–77

²⁶ En'âm, 6/50; Hûd, 11/31

²⁷ Bakara, 2/30

bunun Allah' ın iznine ba ğlı oldu ğu müteakip ayetlerden anla şılmaktadır.²⁸ Bu ayetlerde melekler, Allah' ın kendilerine ö ğrettiği bilgilerin haricinde hiçbir bilgilerinin olmadığını itiraf etmektedirler.

Melekler Allah' ın izniyle insanlara şefaath edebilirler. Ancak onlar ın bu şefaathleri, t ıpkı gayb ı bilmelerinde oldu ğu gibi Allah' ın iznine ba ğlıdır. Çünkü meleklerin insanlar hakk ındaki şefaathlerinin Allah' ın izin verdi ği kimseler için geçerli olaca ğı ve onlar ın sadece Allah' ın r ızasına ula şmış olanlara şefaath edebilecekleri bildirilmiştir.²⁹

Melekler Allah' ın lütuf ve inayetiyle müminlere ve zor durumda kalanlara görünmeden destek vermektedirler. Özellikle müminlerin kâfirlerle yapt ıkları savaşlarda melekler müminlere takviye güç gibi yardı mcı olmu şlardır.³⁰ Ayrıca melekler mübarek gecelerde yeryüzüne inerek inananların oluşturdu ğu barış ortamını paylaşmaktadırlar.³¹

1.c. Meleklerin Görevleri

Meleklerin yapt ıkları işler arasında di ğer tabiat varlı klarıyla birlikte sürekli Allah' ı yüceltme,³² O' na secde etme, emirlerine amade olup onlar ı yerine getirme,³³ Hz. Peygamber'e (sas) salât ve selam getirme,³⁴ müminler için dua ve isti ğfarda bulunma,³⁵ Allah'a inan ıp dosdo ğru olanlara son nefeslerinde gelerek ölümden

²⁸ Bakara, 2/30–33

²⁹ Necm, 53/26; Enbiyâ, 21/28

³⁰ Âl-i İmrân, 3/123–128; Enfâl, 8/9–10; Tevbe, 9/26–40

³¹ Kadir, 97/4–5

³² A'râf, 7/206; Ra'd, 13/13; Enbiyâ, 21/20

³³ Nahl, 16/49–50; Tahrîm, 66/6

³⁴ Ahzâb, 33/56

³⁵ Mü'min, 40/7–9; Şûrâ, 42/5

korkmamalarını, üzülmemelerini, kendilerini mutlu bir hayatın beklediğini ve onların dünya hayat ında oldu ğu gibi ahirette de dostlar ı olduklar ını ifade etme, ³⁶ gibi davranışlar sayılabilir.

Kur'an'da sıkça rastlanan bu genel tasvirlerin yan ında baz ı meleklerin isim veya görevlerine de yer verilmektedir. Bunlar ın ba şında kendi ad ıyla üç defa zikredilen³⁷ ve de ğişik ayetlerde “*Ruhu’l- Emîn*”³⁸ “*Ruhu’l- Kudüs*”³⁹ gibi sıfatlarla anılan, peygamberlere vahiy getirmekle görevli melek olan *Cebrâîl* (*Kur’an’daki ifadesiyle Cibrîl*) dir. Bir ayette geçen *Mîkâîl*’in⁴⁰ (*Kur’an’daki ifadesiyle Mîkâl*) görevi hakk ında herhangi bir bilgi verilmemi ş, ancak hadislerde r ızık ve rahmet mele ği olarak tasvir edilmiştir. Eceli gelenlerin ruhlarını kabzetmekle görevli mele ğe ayetlerde genelde ço ğul sı ğası kullanılarak “*Rusûl*” ismiyle yer verilmiş,⁴¹ bir ayette de “*Meleku’l- Mevt*” şeklinde at ıfta bulunulmu ştur.⁴² Bu da bir mele ğin başkanlığında bu i şle görevlendirilmiş bir melek grubunun bulundu ğunu göstermektedir.⁴³ *Azrâîl* ismine ise sadece baz ı zayıf hadislerde rastland ığı ifade edilmiştir.⁴⁴ Kur’an’da K ıyametin kopması ve ahiret hayat ının başlaması sırasında sûra üfleme hadisesinden ⁴⁵ ve yeniden dirili ş haber veren bir ça ğırıcıdan ⁴⁶ söz

³⁶ Fussilet, 41/30–33

³⁷ Bakara, 2/97–98; Tahrîm, 66/4

³⁸ Şuarâ, 26/192–193

³⁹ Nahl, 6/102

⁴⁰ Bakara, 2/97–98

⁴¹ Nisâ, 4/97; En‘âm, 6/61; Enfâl, 8/50; A‘raf, 7/37; Muhammed, 47/27

⁴² Secde, 32/11

⁴³ Güngör, Mevlüt, *Kur’an Penceresinden İman Amel Hayat Ahiret ve Kâinata Bak ışı*, Kur’an Kitaplığı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1995, s: 46

⁴⁴ Özervarlı, M. Sait, *TDVİA*, “*Melek Mad.*”, XXIX, 40

⁴⁵ Neml, 27/87; Zümer, 39/68

⁴⁶ Kâf, 50/41; Kamer, 54/6

edilmekle birlikte bu işle görevli meleğin adı anılmamış, ancak hadislerde söz konusu duyuruyu yapacak olan *İsrâfil*'in adı büyük melekler arasında sayılmıştır.⁴⁷

Bu dört büyük meleğin d ışında Kur'an'da “*el-Melâiketu'l-Mukarrabûn*” adıyla anılan ulûhiyet makam ına yak ın melekler vardır.⁴⁸ Ar şı ta şıyan ve onun çevresinde bulunan melekler de⁴⁹ Mukarrabin meleklerine dâhildir. Ayrıca insanların söz ve davran ı şlarını kaydeden ve Kur'an'da “*Kirâmen Kâtibîn*” (*de ğerli yaz ıcılar*) şeklinde nitelenen yaz ıcı melekler de zikredilmektedir.⁵⁰ Yine “*Muakkibât*”, (*Takipçiler*)⁵¹ “*Rakîbun Afîd*” (*Her an hazır gözetleyiciler*)⁵² ve “*Hafaza*” (*Koruyucu*) melekleri⁵³ de mevcuttur. Kabirde sorgu yapan sual melekleri “*Münker-Nekir*” adlarıyla bilinen iki melek ise sadece hadislerde geçmektedir.⁵⁴

Ahirette müminleri selamlayarak kar şılayacak cennet bekçilerine⁵⁵ ve cehennemlikleri tahkir edip korkutan, on dokuz grup oldukları a ıklanan görevli meleklerle⁵⁶ genel olarak “*Hazin*” (*Ço ğulu: Hazene*) adı verilmiştir. Cehennem bekçilerini temsil eden melek bir ayette “*Mâlik*”⁵⁷, cennet mele ği ise hadislerde “*Rıdvân*” ismiyle geçmektedir.⁵⁸ Cehennem görevlileri ayrıca “*Zebânî*” olarak da

⁴⁷ Müslim, *Kitabu Salâti'l- Musafirîne ve Kasriha*, 200

⁴⁸ Nisâ, 4/172

⁴⁹ Zümer, 39/75; Mü'min, 40/7; Hâkka, 69/17

⁵⁰ Zuhruf, 43/80; Kâf, 50/17–18; İnfıtâr, 82/11

⁵¹ Ra'd, 13/10–11

⁵² Kâf, 50/18

⁵³ En'âm, 6/61

⁵⁴ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî, Cenâiz*, 70, Daru Sahnun, 2.Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

⁵⁵ Ra'd, 13/23–24; Enbiyâ, 21/103; Zümer, 39/73

⁵⁶ Zümer, 39/71–72; Tahrîm, 66/6; Müddessir, 74/30–31

⁵⁷ Zuhruf, 43/77

⁵⁸ Özervarlı, M. Sait, *TDVİA, “Melek Mad.”*, XXIX, 40

adlandırılmıştır.⁵⁹

Buraya kadar sıraladığımız meleklerin çeşitli görevleriyle ilgili işaret ve izahların, tabiatı Allah tarafından konan işleyişin şekli uygulamasını anlatmaktan ziyade, bu düzenin ilahî kontrol altında bulunduğunu vurgulamaya yönelik olduğu vurgulanmıştır.⁶⁰

Melekler, ilahî kudret ve yaratıcılığın birlikten çokluğa yayılmasını ve onun belirlenip çeşitlenmesini ifade eden etkin güçler olarak düşünülmelidir. Kâinattaki her olay meleklerin risaletiyle meydana gelir. İlahî kudretin ilk belirginleşme ve tecelli vasıtası meleklerin risaletidir. Bu yüzden meleksiz bir olay düşünülemez.⁶¹

1.d. İnsanlarla Melekler Arasındaki Üstünlük Durumu

Ehl-i Sünnet inancına göre dört büyük melek olan Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail meleklerin rasulleridirler. İnsanlar içinden seçilen peygamberler, meleklerin peygamberleri mesabesinde olan bu dört büyük melekten daha üstündür. Çünkü Allah, insan için “*halife*” tabirini kullanarak onu melekler karışısında yüceltmış; ona secde etmelerini meleklerle emretmiş; bazı eşyanın isimlerini onlara sorduğunda melekler cevap verememiş; insan ise bu eşyanın isimlerini teker teker saymıştır.⁶²

Ayrıca meleklerin Allah’a kullukları ve hayırlı işler yapmaları iradelerinin dışındadır. Onların bu işleri yapmama gibi bir tercih hakları yoktur.⁶³ Hâlbuki insan Allah’a kulluğunu ve hayırlı işleri, kendisini doğru yoldan saptıracak pek çok etkinin varlığına rağmen çok zorlu engelleri aşarak yapmaktadır.

⁵⁹ Alak, 96/18

⁶⁰ Özervarlı, M. Sait, *TDVİA, “Melek Mad.”*, XXIX, 41

⁶¹ Ünal, Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1986, s: 230

⁶² Bakara, 2/30–34

⁶³ Tahrîm, 66/6

Bütün bunlar insanlar ın peygamberlerinin meleklerin önde gelenlerinden, daha genel bir ifadeyle insan cinsinin melek cinsinden üstün oldu ğunu göstermektedir. Meleklerin peygamberleri mesabesindeki büyük melekler (Cebrâîl, Azrâîl, Mîkâîl ve İsrâfîl) ise peygamberlerin haricindeki tüm insanlardan daha üstündürler.⁶⁴ Takva sahibi müminler, şehitler, salih amel işleyenler, dinde dosdoğru hareket edenler di ğer meleklerden üstündürler. Di ğer melekler de insanlar ın kâfir, münafık, müşrik, inancı bozuk, amelsiz, ahlaksız olanlarından daha üstündür.⁶⁵ Hatta bu son say ılan gruptaki insanlar Kur'an' ı Kerim'in beyan ına göre, de ğil melekler, hayvanlardan daha aşağı tabakadadırlar.⁶⁶

1.e. Meleklerin Varlığının Hikmetleri

Allah, gözle görülemez ve her türlü maddi alg ılamaların ötesindedir. Bu yüzden insan ile Allah aras ında ileti şim sa ğlama arac ına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü bu araçlar olmadan insan ın Allah'ın iradesini algılaması ve bu iradeye boyun eğmesi imkân dâhilinde olmayacaktır.

İnsan ruhu iyiyi de kötüyü de almaya müsaittir. Ancak iyi ve kötü insana bildirilmedikçe insan bunlar ı ayırt etmeye muvaffak olamayacaktır. İşte bu noktada Allah'ın emir ve yasaklar ını insanlara aktarma zorunlulu ğu ortaya çı kmaktadır. Ancak bu aktarma nasıl olacaktır? Bu sorunun cevab ını Muhammed Hamidullah şu şekilde vermektedir:

“İnsan ile Allah aras ında kişinin sahip oldu ğu haberleşme araçları arasında

⁶⁴ el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, 2. Baskı, Kahire, 1942, VII,178

⁶⁵ K ılavuz, Ahmet Saim, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Ya şayış Ansiklopedisi*, “Melek Mad.”, MÜİV. Yayınları, İstanbul, 2006, III, 1264

⁶⁶ A'râf, 7/179

en zayıf olan ı belki de rüyadır. Hz. Muhammed (SAV)’e göre iyi rüyalar Allah tarafından ilham edilirler ve insanı doğru yola götürürler.

Bir başka yol ilkadır. (Kelime anlamı: Bir başka kişiye doğru atılan şey.) İlka, çıkmazlar, çözümsüz veya zor problemler karşısında ki kişinin kendi kendine bir tür çözüm telkini, sezgisi, çözümler konusunda bir önsezisidir.

Bir de ilham vardır ki, biz bunu “ilahi esinlenme” diye tercüme edebiliriz. Ruhu başkalarına karşı adalet, merhamet, feragat, iyilikseverlik erdemleriyle yeterince olgunlaşmış bir insanın gönlüne (zihnine) bazı şeyler esinlenebilir. (...)Biri kendini Allah’a adanmış ve kendini unutmaya çalıştığı anda, bazı anlar olur, tabii çok kısa süren bu anlarda ilahi sesleniş bir şimşek gibi çakar. İşte o durumlarda insan hiçbir çabayla anlayamayacağı şeyleri bir anda çabasıyla kavrayıverir. (...)

*İnsanla Yaratan arasındaki temasın en yüksek derecesine, bu haberle şimenin en güvenilir ve en yalın olanına Hz. Muhammed (SAV) vahiy adını vermiştir. Bu basit bir ilham değildir, aksine Allah tarafından insana yapılan hakiki bir açıklama, semavî bir ileti şimdir. İnsan maddedir, buna karşılık Allah, ruhun da ötesinde ve üstündedir. (...) O’nunla hiçbir maddî temas mümkün değildir. Onun için – kelime anlamı haberci demek olan- bir melek, göksel bir taşıyıcı aracılık yapar. Yani ilahî mesajı, Allah’ın insan memuruna, peygamberine ulaştırma kanalı vazifesi görür. Peygamberlerden başka hiç kimse göksel bir haber taşıyıcı, yani bir melek aracılığıyla böyle bir vahiy alamaz. (...)*⁶⁷

Allah ile insan arasındaki ileti şimin mahiyetini açıklayan bu cümlelerden sonra, melek inancının insan hayatındaki yeri ve önemi göz önüne alınarak şunlar söylenebilir:

⁶⁷ Hamidullah, Muhammed, *İslam’a Giriş*, (Çeviren: Cemal Aydın), TDV. Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1996, s: 68–71

Meleklerin varlığına inanan insan, Allah taraf ından görevlendirilmiş yüce ve gizli güçlerin gözetimi alt ında olduğunu bilir ve bu bilinçle hep iyi şeyler yapmaya yönelir. Kendisini iyiliğe çağıran her söze kulak verir.

Melek inanc ına sahip olan insan, meleklerin darl ık ve sıkıntılı zamanlarda müminlerin yardımına yeti şeceğini bildi ğinden hiçbir zaman ümidini yitirmez; hayatın zorlukları karşısında azmini ve dayanma gücünü kaybetmez.

Kendisine yüklenen görev itibarıyla insan ın melekten üstün oldu ğunu göz önünde tutan kimse, Allah’ ın yeryüzündeki halifesi oldu ğunun bilinci içinde davranmak için çaba sarf eder. Bu düşünce sayesinde kendini bir iç kontrole tabi tutar.⁶⁸

Allah’ın rızasına uygun, dürüst ve ahlaklı bir hayat sürmeye kendini adayan mümin, kâinatta bu idealleri temsil eden ve en üst mertebede ya şayan görünmez varlıkların bulunmasından manevî destek alır ve aynı seviyeye ulaşmak için çaba sarf eder. Buna karşılık insanları kötülü ğe teşvik eden şeytandan uzak durur. İrade güçleriyle kendilerine iyi veya kötü davran ışlar arasında tercihte bulunma özgürlü ğü verilen insanlar, melek ve şeytan türleri sayesinde her iki davran ışın örnekleri üzerinde düşünerek karşılaştırma imkânı elde etmektedir. *“Vahiy ve peygamberlerin hayatı insanlar için nasıl somut örnekler sağlıyorsa, melek prototipi de ulaşılması beklenen hedefler açısından benzer bir işlev görmektedir.”*⁶⁹

2. CİN

Cin, “örttü, gizledi ve gölgeledi” anlamına gelen “cenne” fiilinden türetilmiş

⁶⁸ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Melek Mad.” III, 1264

⁶⁹ Özervarlı, M. Sait, *TDVİA*, “Melek Mad.”, XXIX, 41

olup⁷⁰ tekili olan *cinnî*, “örtülü ve gizli şey” manâsına gelir.⁷¹

Kelimenin muhtevasında var olan anlama uygun olarak bu kökten türetilen “*cenne*” kelimesi “örtü”; insan ı dü şmanın silah ına kar şı örttü ğünden dolayı ı “*cünne*” kelimesi “*kalkan*”; “*cennet*” kelimesi “*ağaçlarla örtülmüş bahçe*”; “*cünûn*” kelimesi “*akla örtülmüş perde*” yani delilik demektir.⁷² Kabre ve kefene ölüyü gizledikleri için “*cenen*”; gö ğüs kemiklerine “*cenâcin*”; dolaba, içindekileri gizlediği için “*mencenûn*”⁷³; kalbe, gö ğüste gizli oldu ğu için “*cenân*” denmiştir.⁷⁴ Arapça’da “*gece karanlığı*”na da aydınlığı örttüğü için cin dendiği ifade edilmiştir.⁷⁵

Terim olarak cin, duyu organlar ı ile alg ılanamayan, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahi emir ve yasaklara uymakla yükümlü tutulan, mümin ve kâfir gruplardan oluş an, ateşten yaratılmış⁷⁶ gizli ve ruhani varlıklar için kullanılan cins bir isimdir. Cinlere bu isim, maddeleri örtülü ve gizli, insanlarca görülemez oldukları için verilmiştir.⁷⁷

Bu anlam ıyla cin, tarihten günümüze bütün toplumlarda kabul edilmiş, d iş gerçekliği olan bir varlık olarak algılanmış ve bu şekilde inanılmıştır.⁷⁸

Cinlerin atalarına “*cânn*” adı verilir. Gûl, ifrit gibi çe şitli türlerden oluştuğu

⁷⁰ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “*Cin Mad.*” I, 334

⁷¹ Şahin, Mehmet Süreyya, *TDVİA*, “*Cin Mad.*” VIII, 5; Kr ş: Yücedo ğru, Tefik, *İslâm’a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi*, DİB. Yayınları, Ankara–2006, s: 252

⁷² Ate ş, Süleyman, *İnsan ve İnsanüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan*, Yeni Ufuklar Ne şriyat, 3. Bask ı, İstanbul, 1995, s:29

⁷³ el-Cevherî, es-Sihâh, V, 2094-2095

⁷⁴ İbn. Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 93

⁷⁵ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997 s:187

⁷⁶ Şahin, Mehmet Süreyya, *TDVİA*, “*Cin Mad.*”, VIII, 5; Kr ş: Yücedo ğru Tefik, *İslam’a Giriş Gençliğin İslam Bilgisi*, s:253

⁷⁷ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “*Cin Mad.*” I, 334

⁷⁸ Yücedo ğru, Tefik, *İslam’a Giriş Gençliğin İslam Bilgisi*, s: 253

kabul edilen cinler, eski Araplarda bazen “*hîn*” kelimesiyle ifade edilmiştir. Farsça’da cin kelimesi karışılığında “*peri*” ve “*dîv*” kelimeleri kullanılır. Bazı şarkiyatçılar cin kelimesinin Latince kökenli “*genie*” veya “*genius*” kelimelerinden Arapça’ya geçtiğini öne sürmüşlerse de İslam Âlimleri bu kelimenin Arapça olduğunda görüş birliği içerisindeyler. Kök anlamı ve çeşitli türevleri dikkate alındığında bu görüşün daha isabetli olduğu kaydedilmiştir.⁷⁹

Terim olarak cin kelimesinin dar ve geniş olmak üzere iki anlamı vardır. Geniş anlamıyla cin kelimesi “*ins*” kelimesinin karıştı olarak kullanılır ve herhangi bir kayıtlı sınırlanmamış ise, duyularla ifade edilemeyen bütün varlıkları ifade eder. Bu anlamıyla cin kelimesinin kapsamına melekler ve şeytanlar da girer.⁸⁰ Kur’an-ı Kerim’de İblis’in cinlerden olduğu halde melekler arasında zikredilerek onlardan istisna edilmesi de bundan kaynaklanmaktadır.⁸¹ Ancak İzzet Derveze’ye göre bazı müfessirlerin meleklerle de cin denildiğini belirten görüşleri sağlıklı bir görüş değildir. Çünkü özellikle Kur’an onları ayrı ayrı ve özel isimlerle adlandırmıştır.⁸² Kur’an’ın inişi sırasında Arapların bu iki kavramı yani melek ve cin kavramını iki özel isim olarak bildiğinde kuşku yoktur. Ancak Derveze yine de cin kavramının görünmeyen varlıklar olarak cin ve melekleri kapsama ihtimalini göz ardı etmez.⁸³

Muhammed el-Behiy, bu kelimenin geniş anlamına, melekler ve şeytanlara ilave olarak tanınmayan ve bilinmeyen bir insan grubunu da dâhil eder. Ona göre tanınmayan ve bilinmeyen kişi duyulup görülmeyen varlık durumundadır. El-Behiy,

⁷⁹ Şahin, Mehmet Süreyya, *TDVİA*, “*Cin Mad.*”, VIII, 5

⁸⁰ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “*Cin Mad.*”, I, 334

⁸¹ Şahin, Mehmet Süreyya, *TDVİA*, “*Cin Mad.*” VIII, 5

⁸² Sebe, 34/40–41

⁸³ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, (Türkçesi: Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s: 343–344

Ahkaf, 46/ 29–32 ve Cin, 72/ 1–2 ayetlerinde geçen cin tabirinin, Medine’den gelen bir insan topluluğu olduğunu ve bu topluluğun Mekkeliler tarafından tanınmadığı ve bilinmediği için onlara bu ismin verildiğini savunmaktadır.⁸⁴

Dar anlamıyla cin kelimesine gelince, bu kelime, ıstılah anlamında geçtiği gibi, manevi varlıkların bir kısmını ifade etmek için kullanılır. Çünkü giriş kısmında da ele aldığımız gibi, manevi varlıklar, sadece hayır için çalışan melekler; sadece kötülük için çalışan şeytanlar ve hem hayır için hem de şer için çalışan cinler olmak üzere üç kısma ayrılırlar⁸⁵ ki cin kelimesinin dar anlamını bu son kısım ifade etmektedir.

Cin adıyla müstakil bir sürenin bulunduğu Kur’an-ı Kerim’de “*cinne*” kelimesi üç yerde cin topluluğu,⁸⁶ beş yerde delilik;⁸⁷ “*cânn*” kelimesi iki yerde yılan⁸⁸ ve beş yerde cin anlamına gelmektedir.⁸⁹ Yirmi iki yerde geçen “*cin*” kelimesi de melek ve insan dışındaki üçüncü varlık türü karşılığında kullanılmıştır.⁹⁰

2.a. Cinlerin Mahiyetleri

İslam âlimlerinin ortak bir telakkisine göre cinler, melek ve insan ruhlarından ayrı, maddi yönleri bulunan fakat ruhsal yönü ağır basan,⁹¹ bedenleri ateş, hava,

⁸⁴ el-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar*, (Tercüme: Ali Turgut), Yöneliş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998

⁸⁵ Bkz: Tezimizin Giriş Kısmı, s: XII

⁸⁶ Hûd, 11/119; Secde, 32/13; Sâffât, 37/158

⁸⁷ A‘râf, 7/184; Mü‘minûn, 23/25, 70; Sebe’, 34/8, 46.

⁸⁸ Neml, 27/10; Kasas, 28/31

⁸⁹ Hicr, 15/27; Rahmân, 55/15, 39, 56, 74

⁹⁰ En‘âm, 6/100, 112, 128, 130; A‘râf, 7/38, 179; İsrâ, 17/88; Kehf, 18/50; Neml, 27/7, 39; Sebe’, 34/12, 14, 41; Fussilet, 41/25, 29; Ahkâf, 46/18, 29; Zâriyât, 51/56; Rahmân, 55/33; Cin, 72/1, 5, 6

⁹¹ Karaman, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “*Cin Mad.*” DİB. Yayınları, 3.Baskı Ankara, 2006, s:

rayiha gibi maddelerden teşekkül etmiş, akıl ve irade sahibi, latif, görünmez varlıklardır.⁹²

Fazlurrahman'a göre cinler biraz daha dehisnet verici tabiatları ve gözle görülememe gibi bazı daha güçlü yönleri olmakla birlikte, kötülüğe daha eğilimli ve insandan daha aptal olmaları nedeniyle insanlardan pek de farklı varlıklar değildirler.⁹³

Kur'an'da cinlerin “*mâric*” denen ateşten yaratıldığı belirtilmiştir.⁹⁴ Bazı müfessirler bunu halis ateş, dumansız saf alev diye tefsir etmiş, bazıları da “*merec*” kelimesinin asıl manâsının karışmak olması dolayısıyla siyaha karışan dumanlı bir ateş şeklinde tefsir etmişlerdir.

“And olsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık.”⁹⁵

Bu ayette cinlerin insanlardan önce yaratıldığı ifade edilmiş; cinlerin yaratıldığı ateşe “*semûm*” adı verilmiştir. Süleyman Ateş'e göre semûm, ateş alevi gibi esen sıcak rüzgâra denir. Semm, zehir ve ince delik gibi manalara gelir. Bedendeki terin çıktığı ve havanın bedene nüfuz ettiği gizli deliklere de semm denir. Buradan da cinlerin ve şeytanların, insanların bu gizli deliklerinden girerek onu aldatacak ve zehirleyecek mahiyette olduğu sonucu çıkartılabilir.

İşte cinin yaratıldığı unsur, zerrelerin arasından geçebilen, dumanla karışık veya çalkalanan bir alettir. Yani nurun biraz daha yoğunlaşarak aldığı bir şekildir. Nurun maddeye doğru uzantısı olan dumanla karışık bir unsurdan ve karışması tam

⁹² Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*, s: 20

⁹³ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Tercüme: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1996, s: 205

⁹⁴ Rahmân, 55/15

⁹⁵ Hicr, 15/26-27

da dengeli olmad ığı için çalkalanan bir unsurdan yarat ılmıştır.⁹⁶ K ısa cinler, melekler gibi saf nurdan de ğil, nurun –bugünkü tabiriyle- ışınlarının biraz daha yoğunlaşıp maddeye yaklaşmış şeklinden yaratılmışlardır.⁹⁷

2.b. Mütakellimlere Göre Cinler

Kelam ilmine göre cinlerin varlığı sadece vahiy yoluyla bilinip ispat edilebilir; akıl da bunu imkânsız görmez. Mevcudiyeti Kur'an'la sabit olduğu için cinleri inkâr edenlerin küfrüne hükmeden kelam âlimlerinin cinler hakk ındaki görüşleri iki noktada toplanmıştır:

1-) Cinler kendi başına kaim olan gayri maddi cevherden oluşur.

2-) Cinler maddi cevherden oluşur.

Duyularla alg ılanamadıklarından ve neye delâlet ettikleri bilinmedi ğinden, Kur'an'da geçen melek, ruh, cin gibi kavramlar ın müte şabihattan kabul edilmesi gerektiğini savunan âlimler de vardır.⁹⁸

Çağımızda ise cinlerin mahiyetlerinin ate şe karışan (mâric) varlıklar olmaları⁹⁹ dikkate alınarak, karbon asidinden; dumans ız ate şten yarat ıldıkları (semûm)¹⁰⁰ göz önüne alınarak, canlılığını ruhtan alan ve ezelde var edilen ışıklardan, ufolardan veya enerjiden ya da bazı hadislerde hastal ıkların sebebi olarak gösterilmeleri dikkate alınarak mikroplardan ibaret olduğu tarz ında birtak ım görüşler ileri sürülmüşse de bunlar ilmi açıdan temellendirilememiş bazı teoriler niteli ği taşıdığı için çok fazla kabul görmemi ştir. Ayrıca bu görüşlerin, İslam âlimlerinin hemen hepsine göre

⁹⁶ Ateş, Süleyman, *İnsan ve İnsanüstü*, s: 33-34

⁹⁷ Ateş, *a.g.e.*, s: 16

⁹⁸ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Cin Mad.”, VIII, 8-9

⁹⁹ Rahmân, 55/15

¹⁰⁰ Hicr, 15/27

mükellef yaratıklar olan cinlerin, bu mükellefiyetlerinin üstesinden gelebilmeleri için şuur, idrak ve irade gücüne sahip olmaları gerektiği gerçeğiyle de bağdaşması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple de bu görüşler olumsuz eleştiriler almıştır.¹⁰¹

2.c. Cinlerin Özellikleri

Cinler, insanlar gibi Allah’a kulluk için yaratılmışlardır.¹⁰² Bunun sonucunda cinler de insanlar gibi yaptıklarılarından sorumludurlar; ilahi emirlere botun eğilenleri kurtuluşa ererek cennete, boyun eğmeyenleri ise azaba uğrayarak cehenneme atılacaklardır.¹⁰³

Cinler çeşitli şekillere girebilecek ve insanlar ın yapamayacağı bazı işlerin üstesinden gelebilecek yetenekte yaratılmışlardır. Hz. Süleyman’ın Sebe Melikesi’nin tahtını getirtmek istediğinde cinlerden bir ifritin, o henüz yerinden kalkmadan tahtı getirebileceğini söylemesi, başka bir cinin ise gözünü kapatıp açmadan önce bunu yapabileceğini söylemesi ve tahtı bu süre içerisinde getirmesi¹⁰⁴ cinlerin ne kadar yüksek bir hızla sahip olduğunu gösterdiği gibi aynı süratle şeyayı bir yerden başka bir yere nakletme gücüne sahip olduklarını da ortaya koymaktadır.

Yine cinlerin, Hz. Süleyman’ın emrinde dalgalı yapıları,¹⁰⁵ büyük kaleler inşa eden, heykeller ve havuz gibi büyük çanaklar ve sabit kazanlar yaptıklarını Ku’an-ı Kerim bizlere haber vermektedir.¹⁰⁶ Ancak bu güçlerine ve hızlarına rağmen

¹⁰¹ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Cin Mad.”, VIII, 8-9

¹⁰² Zâriyât, 51/56

¹⁰³ En‘âm, 6/128–130; A‘râf, 7/179; Hûd, 11/119; Fussilet, 41/25; Ahkâf, 46/29–32; Cin, 72/15

¹⁰⁴ Neml, 27/39–40

¹⁰⁵ Enbiyâ, 21/82

¹⁰⁶ Sebe, 34/13

yine de cinlerin güçleri sınırlıdır.¹⁰⁷

Cinler kendi yapılarına uygun olarak beslenirler,¹⁰⁸ evlenirler ve çoğalırlar, erkeklik ve dişilikleri vardır.¹⁰⁹ Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bazı hadislerden, cinlerin de insanlar gibi ölümlü oldukları anlaşılmaktadır.¹¹⁰

Cinlerin gayba dair mutlak bir bilgileri yoktur.¹¹¹ Ancak hayat sürelerinin uzunluğu, ruhani ve manevi varlıklar olmaları, meleklerden haber çalmaları¹¹² sebebiyle insanların bilemedikleri geçmişe ve şu ana ait bazı bilgileri bilebilirler.

Kur'an-ı Kerim, cinlerin haber çalmak için göğhe çıktıklarını, fakat üzerlerine yakıcı, delici ışınlar ve taşlar gönderilmek suretiyle buradan kovalandıklarını haber vermektedir. Yüce Allah bu konuda cinlerin şöyle konuştuklarını bildirmektedir:

“Kuşkusuz biz göğhe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk. Hâlbuki biz (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk, fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur.”¹¹³

Bu ayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.s.) gönderilmeden önce cinler semaya çıkıyorlar, belli yerlerde bekleyerek kulak hırsızlığı yoluyla gök haberlerini alıyorlardı. Yine böyle bir maksatla, kulak hırsızlığı yapmak için semada oturdukları yere çıkmak istediklerinde bundan men edilmişlerdir. Bunun Hz.

¹⁰⁷ Rahmân, 55/33

¹⁰⁸ Müslim, *Salât*, 33; Tirmizi, *Tefsir, Sure*, 46

¹⁰⁹ Rahmân, 55/56–74; Kehf, 18/50

¹¹⁰ el-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî Tevhit*, 7, Daru Sahnun, 2.Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992); Müslim, *Zikr*, 67

¹¹¹ Sebe, 34/14

¹¹² Buhari, *Tefsir, Sure*, 34; Müslim, *Selâm*, 35; Tirmizî, *Tefsir, Sure*, 34

¹¹³ Cin, 72/8–10; Krş: Sâffât, 37/6–10; Hicr, 15/16–18; Mülk, 67/5

Peygamber (s.a.s.) gönderildikten sonra meydana geldiği bildirilmektedir.¹¹⁴

İslam’a göre cinler ak ıl sahibi oldukları için mükellef say ıldıklarından dolayı peygamberlerin tebli ğlerine muhatap olmu şlardır.¹¹⁵ Kur’an’daki bu bilgilere dayanılarak, cinlere peygamber gönderildi ği noktas ında İslam âlimleri aras ında ittifak bulunmas ına rağmen, bu peygamberlerin insan ya da cin türünden olu şu hakkında görü ş ayr ılıkları vard ır. Âlimlerin bir k ısmı cinlere gönderilen peygamberlerin melek olmas ı gerektiğini; bir k ısmı da cin olmas ı gerektiğini kabul etmişlerdir. Âlimlerin ço ğunluğu ise cinlere kendi türlerinden bir peygamber gönderilmediği, insanlara gönderilen peygamberlerin ayn ı zamanda cinlerin de peygamberi oldu ğu görüşündedirler.

Kur’an-ı Kerim’de çe şitli milletlere gönderilen peygamberlerin kendi içlerinden seçildi ği ve kendi dillerini konu ştu ğu önemle vurgulandı ğı¹¹⁶ göz önüne alındığında, cinlere gönderilen peygamberlerin yine cinlerden oldu ğu görü şü daha uygun görünmektedir. Bu bağ lamda Hz. Muhammed (s.a.s.)’in cinlere de gönderilmiş bir peygamber olmas ı ve getirmi ş oldu ğu vahyin onlar ı da kapsamas ı ona has bir meziyet olarak telakki edilebilir.¹¹⁷ Kanaatimizce onun Hatemü’n-Nebiiyin olması bu durumu gerekli kılmıştır.

Cinlerin zaman zaman insanlarla ilgilendikleri Kur’an-ı Kerim’in haberlerinden ve bu ili şki üzerine üretilen edebiyattan anla şılmaktadır.¹¹⁸ Cinler insanları kandırıp kendilerine tabi kılmak için sürekli onlarla uğraş maktadırlar.¹¹⁹ Bu

¹¹⁴ Ateş, Ali Osman, *Kur’an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*, s: 47-50

¹¹⁵ En’âm, 6/130; Ahkâf, 46/30; Cin, 72/1–2

¹¹⁶ Bakara, 2/129–151; İbrahim, 14/4; En’am, 6/130; İsra, 17/94–95

¹¹⁷ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaş ayış Ansiklopedisi*, “Cin Mad.”, VIII, 9

¹¹⁸ Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur’an*, Fecr Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1997

¹¹⁹ En’âm, 6/128

onların en büyük özellikleridir. Çünkü yapıları itibarıyla hafifliğe meyillidirler.¹²⁰

Cinlerle ilgili ayet ve hadislerin yorumu İslam literatüründe kendine has bir yer işgal etmiştir. Bu sebeple cinlere ve şeytanlara tesir ederek onları itaat altına alma yollarını konu edinen ve “*İlmü’l-Azâim*” adı verilen bir ilim dalı da teşekkül etmiştir. Bu işle meşgul olanlara Türkçe’de “*cinci*” denmiştir.¹²¹ 72. Cin Süresi’nin 6. ayetinde geçen, insanlar ın cinlere sığınması ifadesi, cinlerin eşya ve olaylar üzerindeki gaybi etkisine, koruma ve kayırma gücüne inanıp dua ve iltica yoluyla onlarla ilişki kurmaya çalışmak, onlardan yardım ve himaye dilemek türünden eylemlere işaret ediyor olsa gerektir.¹²²

Ancak âlimlerin çoğunluğu, cinlerin tesirinden kurtulmak veya ona maruz kalmamak için Kur’an okumada işinde herhangi bir yola başvurulmasını tasvip etmemişlerdir.¹²³

3. ŞEYTAN - İBLİS

3.a. Şeytan

Bu kelimenin aslı hakkında dilciler iki kök göstermektedirler. . Birincisi “*şe-ta-ne*” köküdür. Şeytan kelimesi bu kökten ele alındığı zaman “*fey’al*” vezninde, *uzaklaşmak*,¹²⁴ *uzak olmak*,¹²⁵ *birbirine muhalefet etmek*,¹²⁶ *toprağa girmek* ve *ipe*

¹²⁰ Ateş, Süleyman, *İnsan ve İnsanüstü*, s: 35

¹²¹ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi “Cin Mad.”*, VIII, 8

¹²² el-Mevdûdî, Ebu’l-A‘la, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim İlah Rab Din İbadet*, (Çeviren: Cahit Koytak) Kahraman Yayınları, İstanbul, 1997, s: 125

¹²³ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, “Cin Mad.”*, VIII, 10

¹²⁴ el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Luğa*, Daru’l-Mısriyye, Mısır, 1964, II, 312

¹²⁵ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, “Şeytan Mad.”*, IV, 1868

¹²⁶ Ateş, Ali Osman, *Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s: 93

*bağlanmak*¹²⁷ gibi manalara gelir. Buna göre şeytan hay ırdan uzaklaştı anlam ına gelir.¹²⁸

İkinci kök ise “*şe-ye-ta*” dır. Kelime bu kökten ele al ındığında ise “*fe’lan*” vezninde helak *olmak*,¹²⁹ *öfkeden yanıp tutuşmak*,¹³⁰ *işe yaramaz hale gelmek*¹³¹ gibi anlamları ihtiva eder.

Her iki kök de şeytan için uygundur. Birinci köke göre şeytan, uzaklaşan, uzak düşen anlamına gelir. Bu, Allah’ ın rahmetinden uzak düşen bir varlık için uygun bir isimdir. İkinci köke göre ise, öfkeden yan ıp tutuşan anlamına gelmektedir ki bu da ateşten yarat ılan ve Hz. Âdem (as)’a öfkesinden yan ıp tutuşan bir varlık için uygundur.¹³²

Şeytan kelimesi için iki kök gösterilmesi, bu kelimedede bulunan “*nun*” harfinin zaid olup olmamas ı ile ilgilidir. Dilciler, e ğer şeytan kelimesindeki nun harfi as ıl kabul edilirse, kelimenin “*fey’âl*” vezninde olaca ğını ve bu takdirde kelimenin çekiminin yapılabileceğini; nun harfinin zaid kabul edilmesi halinde ise “*fe’lân*” vezninde bir kelime olaca ğını; bu kelimenin ise çekiminin yapılamayacağını belirtmişlerdir. İbn-Manzur¹³³ Zencânî¹³⁴ ve Ezherî¹³⁵ şeytan kelimesinin “*nun*” unun kelimenin asl ından oldu ğunun ve “*şe-ta-ne*” kökünden türetilmiş oldu ğunu savunmuşlardır. Kelimenin ço ğulunun “*şeyâtîn*” şeklinde Kur’an- ı Kerim’de

¹²⁷ Karaman, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “*Şeytan Mad.*” s: 619-620

¹²⁸ İbn-Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XIII, 239

¹²⁹ el-Ezherî, *Tehzibu’l-Luġa*, XI, 312

¹³⁰ İbn-Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XIII, 239

¹³¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, 13. baskı, İstanbul, 1997, s: 528

¹³² Öztürk, Yaşar Nuri, a.g.e., s: 528

¹³³ İbn-Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XIII, 239

¹³⁴ ez-Zencânî, Mahmud b. Ahmed, *Tehzibu’s-Sihâh*, Daru’l-Mısriyye, Mısır, 1964, s: 850

¹³⁵ el-Ezherî, *Tehzibu’l-Luġa*, XI, 312

geçmesi ¹³⁶bu görüşü desteklemektedir.

Terim olarak şeytan, gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, asi, insanlar tarafından saptırmaya çalınan cinlerin genel adıdır.¹³⁷ Bununla birlikte şeytan kelimesi; insan, cin ve hayvan türü varlıkların dik kafalı,¹³⁸ azgınlık, inatla karşı koyan, direnen ve yola gelmeyenlerin ortak adı olmuştur.¹³⁹ Kısaca şeytan, azgınlıkta, şer ve kötülükte fevkalade bir yükselişle kendi sınıf ve benzerlerinin dışına çıkmış, kötü, inatçı manasında bir cins isimdir ki görünen – görünmeyen tüm varlıklardan bu özellikleri taşıyanlara bu isim verilir.¹⁴⁰

Bu anlamda şeytan, kötü ruhun, kötü birinin, kötülüğe teşvik edenin, kötülüğün temsilcisinin, karanlık ve dalâletin önderinin, Allah'ı seven ve O'na kullukta bulunan herkesin büyük düşmanının müşahhaslaştırılmış şeklidir ve kötülüğün sembolü haline gelmiş bir varlıktır.¹⁴¹

Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğulu şeyâtîn olarak 18 yerde olmak üzere toplam 88 yerde geçmektedir. ¹⁴² Bu kavram çeşitli vesilelerle de değişik yerlerde değişik anlamlarda kullanılmıştır.

“İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.

Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileyeydi bunu yapamazlardı. O halde onları iftiralarıyla baş başa bırak.

¹³⁶ Bakara, 2/14,102; En'âm, 6/71,112,121; A'râf, 7/27,30; İsrâ, 17/27; Meryem, 19/68,83; Enbiyâ, 21/82; Mü'minûn, 23/97; Şuarâ, 26/210,221; Sâffât, 37/65; Sâd, 38/37; Mülk, 67/5

¹³⁷ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Şeytan Mad.” IV, 1868

¹³⁸ ez-Zencânî, *Tehzîbu's-Sihâh*, s:850

¹³⁹ Karzuk, Ahmet, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, (Türkçesi: M. Ali Kara) İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006, s: 11

¹⁴⁰ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam – Emin Işık – Nusrettin Bozelli – Abdullah Yücel) Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, I, 214

¹⁴¹ Güç, Ahmet, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, “Şeytan Mad.”, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000, VII, 303

¹⁴² Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Şeytan Mad.” IV, 1868

Bir de (şeytanlar), ahirete inanmayanlar ın gönülleri bu yald ızlı sözlere meyletsin, onlardan ho şlansınlar ve i şleyecekleri günahlar ı i şlesinler diye (bu fısıldamayı yaparlar).”¹⁴³

Bu ayette şeytan kelimesi, -cin ya da insan- ilahi ça ğrıdan uzakla ştıranlar anlamında kullanılmıştır. Bakara suresinin 14. ayetinde de bu anlam vardır.

Bunun yanı sıra cinlerin büyük işler başaranları¹⁴⁴ ve gökten haber çalıp onları insanlara haber veren cinler için de Kur’an’ ın bu kavram ı kulland ığını görmekteyiz.¹⁴⁵ Ancak bunlar İblis ve onun zürriyetinden farklı cinlerdir. 72. Cin Suresi’nin ayetleri de bu görüşü desteklemektedir. Bu istisnalar ın haricinde Kur’an’da şeytan kelimesi genelde İblis’i ve onun askerleri ile zürriyetini ifade için kullanılmıştır.¹⁴⁶

3.b. İblis

İblis kelimesi “İblâs” mastar ından türetilmiş bir kelimedir.¹⁴⁷ İblâs mastar ı ise, *hayırdan ümidini kesmek, pi şmanlık duymak, kederli olmak,*¹⁴⁸ *hay ırdan uzaklaştırılmak veya Allah’ ın rahmetinden ümidini kesmek*¹⁴⁹ *ve bu ümitsizlikten kaynaklanan bir keder ve h ırçınlığa düşmek, ümitsizlik ve pi şmanlıkla peri şan*

¹⁴³ En‘âm, 6/12-13

¹⁴⁴ Enbiyâ, 21/82; Sâd, 38/35-37

¹⁴⁵ Hicr, 15/16-18; Sâffât, 37/6-10; Şuarâ, 26/210-212, 221-227; Mülk, 67/5

¹⁴⁶ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I 362

¹⁴⁷ el-Âlûsî, Ebu’l-Fudayl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Ba ğdadî, *Rûhu’l-Meânî Fî Tefsîri’l-Azîm ve’s-Seb‘il-Mesânî*, Daru’l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 1997, I, 364; el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’an*, I, 294

¹⁴⁸ Yazarı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 274

¹⁴⁹ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, I, 364

*olmak*¹⁵⁰ gibi anlamları ihtiva eder. Allah'ın rahmetinden ümidi kestiği için ona İblis denmiştir.¹⁵¹

Kur'an-ı Kerim'de bu kökten türeyen iki kelime daha bir ayette “*yublisu*”,¹⁵² dört ayette de “*mublis*” kelimesinin çoğulu olarak “*mublisûn*”¹⁵³ şeklinde olmak üzere toplam beş yerde geçmektedir. Bu kullanımların tamamı İblis'in yukarıda işaret edilen manasındadır.

Terim olarak İblis ise Allah'a isyan eden, Hz. Âdem'in yeni bir iradeli varlık olarak yaratılmasından sonra, insan soyuna boyun eğmenin sembolik bir göstergesi olarak ona secde etme emrine itaat etmeyen ve kıyamet gününe kadar insanları saptırmak için mühlet isteyen cine verilen isimdir.¹⁵⁴ O sadece soyut bir güç değil, aynı zamanda belli bir kişiliğe sahip bir varlıktır.¹⁵⁵

Bu kelimenin “*İblâs*” mastarından türetildiğinde ittifak içerisinde olan İslam Âlimleri, aslının Arapça olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kelimenin gayr-i munsarif (*irapta Arapça olmayan isimlerin hükmüne tabi tutulan*) olması, Arapça'ya başka bir dilden geçtiğini savunanların dayandıkları delildir. Buna göre bu kelimenin gayr-i munsarif olması onun Arapça kökenli bir kelime olmadığını göstermektedir.¹⁵⁶

İblis'in Arapça kökenli bir kelime olduğunu savunanlar ise, Kur'an'da

¹⁵⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 220

¹⁵¹ es-Sâ'lebî, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşfu ve'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an (Tefsîru's-Sâ'lebî)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1. Baskı, 2004, I, 103

¹⁵² Rûm, 30/12

¹⁵³ En'âm, 6/44; Mü'minûn, 23/77; Rûm, 30/49; Zuhurf, 43/75

¹⁵⁴ el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (Tercüme: M. Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnal, Ali Ünal, Hamdi Aktaş) İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996, I, 64; Özsoy, Ömer – Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, s: 56

¹⁵⁵ el-Mevdûdî, *a.g.e.*, I, 64

¹⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 274

“*eblese*” fiili ve türevlerinin rahmetten ümit kesme anlamında kullanıldığını delil olarak sunmaktadır.¹⁵⁷ Kanaatimizce bu görüş daha isabetli gözükmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kur’an’da bu kökten ayrı anlam taşıyan biri fiil, diğerleri isim beş kelimenin varlığı bu görüşü desteklemektedir.

3.c. Şeytan ve İblis Arasındaki Anlam İlişkisi

Kur’an ayetlerinden şeytan ile İblis’in aynı varlık olduğunu görmekteyiz. Yani İblis ve şeytan aynı varlık veya kuvvetin iki adıdır. İblis esasen tüm şeytani kuvvet ve varlıkların fert halinde temsilcisidir.¹⁵⁸ Bu durumda şeytan, İblis’in faal hale geçişinde aldığı kuvvetlerin tümüne verilen isim, İblis ise, şeytan denen karanlık ve şer kuvvetlerin kaynağı olan varlığın özel adı olmaktadır. Kur’an’da Hz. Âdem kıssasında emri yerine getirmeyen varlığın İblis adıyla geçmesi, bu kıssanın haricindeki yerlerde bu ismin yerine şeytan isminin kullanılması bu görüşü desteklemektedir. Kıssadaki İblis ontolojik bir varlığın ismi olarak sunulurken, bunun haricindeki ayetlerde şeytan daha çok İblis’in tarzı, tavrı, metodu, askeri, yardımcısı ve bazen de etkisi anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁹ Bunu şu şekilde formüle edebiliriz:

İblis= Hz.Âdem’e secdeden kaçınan varlık; şeytan= onun ordusu, askerleri, zürriyeti...

Bu yüzden Kur’an’da şeytan kelimesi çoğunlukla haliyle “*şeyâtîn*” olarak kullanıldığı halde İblis daima tekil olarak geçmektedir.

Kur’an’ı Kerim’de ilk şeytandan bahsedilirken İblis ismi zikredilmiş ve bu

¹⁵⁷ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I, 356

¹⁵⁸ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 220

¹⁵⁹ Öztürk, Yaşar Nuri, *a.g.e.*, s: 220

isimle on bir yerde an ılmıştır.¹⁶⁰ Buna mukabil şeytanın tekil veya ço ğul olarak 88 yerde geçmesi, İblis’in öneminin, onun kendisinden çok etkilerinde aranması 1 gerektiğini göstermektedir.

Bu ba şlığı bitirmeden önce bir hususa aç ıklık getirmek gerekmektedir. Âlimlerimiz İblis’in cin mi yoksa melek mi oldu ğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafı ve gerekçelerini sonraki bölümde inceleyeceğiz.

3.d. Şeytanın Mahiyeti

Kelam âlimlerinde şeytanın bir “*cism-i latif*” oldu ğu görüşü ağırlık kazanırken, İslam filozofları onun bir “*nefs-i mücerred*” olduğunu söylemişlerdir. Mutasavvıfların ise bir kısmı kelamc ıların, bir kısmı da İslam filozoflarının görüşlerine eğilim göstermişlerdir. Bazı mutasavvıflar da şeytanın, her insanın içinde var olan “nefis” oldu ğu kanaatine varmışlardır.

Nâssların zahirinden, selef âlimlerinin görüşlerinden ve İslam ümmeti içerisinde yaygın olan inançtan anlaşıldığına göre şeytan hariçte mevcut bir varlıktır. Yani şeytan insanı dıştan etkileyen ve ona yabancı fakat nüfuz eden varlıktır. Nefis ise insanın kendi içindedir ve ona yabancı değildir.¹⁶¹ Dolayısıyla nefis ve şeytan ayrı birer varlıktır.

3.e. Şeytanın Varlığının Hikmetleri

Varlık âleminde şeytana verilen rol nedir? İnsanı Yaratan’ ı karşısında zor durumlara düşürebilen ve bunu kendisine bir görev addederek bu uğurda var ını yoğunu harcayan bu varlık niçin yarat ılmıştır? Allahu Teâlâ hiçbir şeyi boş ve

¹⁶⁰ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Şeytan Mad.” IV, 1868

¹⁶¹ Kılavuz, *a.g.e.*, *a.g.m.*, IV, 1870

amaçsız yaratmadığına göre¹⁶² şeytanın yaratılış gayesi nedir? İşte bu başlık altında bu sorulara cevap arayacağız.

-Şeytanın yaratılmış olması en başta insanın iradesinin işlevi açısından gereklidir. Eğer şeytan yaratılmamış olsaydı Allah’a kulluk ve itaatten söz etmek mümkün olmazdı. Zira belli fiillerin iyi olması kötü fiillerin varlığı ile bilinebilir. İnsanlara bu konuda yol gösteren de şeytandır.¹⁶³ Ayrıca onun varlığı varlık dünyasının mükemmel düzeni açısından da yararlıdır. Zira onun yokluğu durumunda vesvese ve günah yolu kapanmış olacaktı ve doğru yoldan gitmek zorunlu hale gelecekti –ki böylesi bir durumda iradede söz etmek mümkün değildir.- Bu zorunluluk neticesinde de peygamberlerin ve onlarla birlikte gelen ilahi kitapların gönderilmesi için bir alan ve amaç ortadan kalkacaktı.¹⁶⁴

-Allah Teâlâ tüm varlıkları zıtlarıyla birlikte yaratmıştır ki biri diğerinden ayırt edilebilsin ve aralarındaki fark insanlar tarafından kolayca anlaşılabilsin. Şeytan da, varlıkların en temizlerinden olan, hak ve hayrı tavsiye eden meleklerin varlığına mukabil yaratılmıştır. Böylece meleklerin değerinin ve iyiliklerinin insanlar tarafından şeytanla ve onun temsil ettiği kötülüklerle mukayese edilerek bilinmesi sağlanmıştır.

-Allah’ın üstünlük ve celalini ifade eden *Kahhar, Müntakim, Müzill*, ... gibi isimlerinin tecelli edeceği varlığın bulunması gereklidir. Çünkü bu isimler taalluk edecekleri bir varlığı gerektiren kemal sıfatlarındandır. Şayet şeytan olmasaydı, insanlar ve cinler melek yaratılışında olacaktı. Dolayısıyla bu isimlerin eserinin ve

¹⁶² Enbiyâ, 21/16; Mü’minûn, 23/115

¹⁶³ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Şeytan Mad.” IV, 1870–1871

¹⁶⁴ Âmûlî, Abdullah Cevâdî, *Kur’an’da Hidâyet*, (Çeviren: Said Okumuş), İnsan Yayınları, Trh., s: 59-60

sonucunun ortaya çıkması gerçekleşmeyecekti.

-Allah'ın üstünlük ve celalini ifade eden isimlerinin yanında *Hafız, Ğafur, Rahim, Settâr*, ... gibi isimleri de vardır ve bu isimlerinin de tecelli etmesi gereken varlıklara ihtiyacı vardır. Eğer şeytan olmasaydı tüm varlıklar meleklerin tabiatında olacakları için ortada bu isimlerin tecelli edeceği bir fiil olmayacaktı. Mesela günah olmayacaktı ve Allah'ın affetme sıfatının gerçekleşeceği bir alan kalmayacaktı.¹⁶⁵

-Şeytanın insanlara yaptığı telkin ve teşvikler bazen insana yarar sağlar. Çünkü şeytan insana ihtiras aşılar. İnsanın içinde uyanan bu ihtiras onu dünya tutkusuna sevk eder. Dünya tutkusu da insanı dünya için çalışmaya, onun imarına, gelişmesine ve insanların da kalkınmasına vesile olur. Fakat bu ihtirasın da her şeyde olduğu gibi bir ölçüsü olmalıdır. Eğer aşırı bir hal alırsa insan için fayda değil zarar getirir, onun helak olmasına neden olur. O halde ihtirasın frenlenmesi, “*itidal*” ölçüsünde tutulması elzemdir.

Demek ki şeytanın telkin ve teşvikleri ölçülü dozajda kalır ve insanın iyilik yönüne tamamen galip gelmezse yararlı olabilmektedir. Bir ölçüde bunlar insanın rahatça yaşaması için gereklidir. Çünkü bunlar olmazsa insan dünya için hiçbir iş yapmaz ve dolayısıyla yaşamını dahi sürdüremez.¹⁶⁶

Bu anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki, kendisi bizzat kötülüğün kaynağı ve şerrin babası olan şeytanın zahiren kötü görülen varlığı, genelde insanlar için bir hayır, bir lütuftur.

¹⁶⁵ Güç, Ahmet, *Satanizm Şeytana Tapınmanın Yeni Adı*, DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004, s: 273-274; Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “*Şeytan Mad.*”, IV, 1870-1871

¹⁶⁶ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, III, 324. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn-i Kayyım, *Medâricu's-Sâlikîn*, (Tercümesi: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, Mehmet Özşenel, İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal) İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2005, II, 170-172

3.f. Şeytanın İsim ve Sıfatları

Şeytanın *ğarûr*, *vesvâs*, *hannâs merîd*, *mârid*, *adüvv*, *racîm*, *kâfir sağîr*, *tâif*, *fâtîn*, *melun*, *mez’um*, *medhur*, *mekzû*, *hazûl*, *müdill*, ... gibi birçok isim ve sıfatları vardır.¹⁶⁷ Biz bu başlık altında bu isim ve sıfatların sadece meşhur olanlarını inceleyeceğiz.

3.f.1. Vesvâs: “Vesvese” kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Şeytan vesvâs diye isimlendirilmiştir.¹⁶⁸ Vesvâs kelimesi mübalağa sığasındadır. Şeytanın bütün işi gücü insanlara vesvese vermek olduğu için sanki vesvesenin bizzat kendisiymiş gibi bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁶⁹

3.f.2. Hannâs: 114. Nâs Süresi’nin 4.ayetinde Vesvâs kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. “*Geri çekilerek veya büzülüp sinerek fırsat bulunca dönmek âdeti olan demektir.*”¹⁷⁰ Kelimenin anlamının içeriğinde gizlilik ve döneklık vardır. Vesvese veren kimse insanlara zarar vereceği zaman bunu aşikâre yapmaz da tam bir sinsilik ve gizlilik içerisinde hareket eder.¹⁷¹ Şeytan da vesvese verme işini tam bir gizlilik ve sinsilikle yaptığı için ayette şeytanın isimlerinden olan vesvâsın sıfatı olarak kullanılmıştır.

3.f.3. Racîm: Bu kelime mercûm=kovulma manasında, “*Feîl*” vezninde bir

¹⁶⁷ Güç, Ahmet, *Şamil İslam Ansiklopedisi “Şeytan Mad.”*, Akçağ Yayınları, VIII, 303

¹⁶⁸ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, Daru’l-Kütübi’l-Azmî, Mısır, Trh., II, 985; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, VII, 178

¹⁶⁹ Cebeci, Lütfullah, *Kur’an’da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985, s: 151

¹⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, X, 188

¹⁷¹ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, (Tercüme; E. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Akit Yayınları, İstanbul, Trh., VXi, 452

kelimedir. Recmin birkaç manâs ı vardır. Lügatte ta şlamak, (mecazen) öldürülmü ş, sövmek, küfretmek, haysiyete dokunan söz söylemek manâs ına gelir. Hiçbir delile dayanmadan zan ile söylemek manâs ını da ihtiva eder ki dilimizde buna “atma” denir. “Karanlığa taş atar” gibi deyimi Kur’an’ ı Kerim’de Ashab-ı Kehf’in sayısını delilsiz olarak tart ışanlar için kullan ılmıştır.¹⁷² Nihayet, ta şlama, kovma ve lanet etme manâsına gelir.

Şeytan da *racîm* sıfatıyla vas ıflandırılmıştır. Çünkü şeytan ta şlanmıştır, atar-tutar, kendi kendine hükümler verir. Bilmedi ği şeyleri söyler, yalan söyler. Dolayısıyla her şeytan her anlam ıyla *racîm*dir. *Racîm* olmayan hiçbir şeytan yoktur.¹⁷³

Şeytanın “*racîm*” (*kovulmuş*) olması iki şekilde izah edilir. Birincisi onun Hz. Âdem’e secde emrine kar şı gelmesi nedeniyle Allah Teâlâ’n ın huzurundan ve rahmetinden kovularak lanetlenmi ş olmasıdır. İkincisi de, gökten haber çalmaya yeltenen şeytanları kovmaları ve uzakla ştırmaları için meleklerle, onları delip geçen ateşli yıldızlar atma görevi verilmi ş olmasıdır. Bundan dolayı her şerli azg ına “*mercûm=kovulmuş*” vasfı verilmiştir.¹⁷⁴ Söz konusu ayetin meali şöyledir;

“Biz en yak ın gö ğü ziynetlerle, yıldızlarla donatt ık. Onu itaatten ç ıkan her şeytandan koruduk. Onlar yüce toplulu ğu (ileri gelen melekler toplulu ğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan ta şa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder).”¹⁷⁵

¹⁷² Kehf, 18/22

¹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 198–199

¹⁷⁴ er-Râzî, Fahrüddin, *Tefsîru’l-Kebîr Mefâtîhu’l-Ğayb*, (Tercüme: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru) Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988, I, 89

¹⁷⁵ Sâffât, 37/6-10

3.f.4. Ğarur: Lokman 31/33. ayette geçen “... *O aldatıcı da Allah hakk ında sizi aldatmas ın*” cümlesindeki “*el-Ğarur*” kelimesi şeytanı ifade etmektedir.¹⁷⁶

Müteakip ayette kıyametin vaktinin belli olmadığı, hiç kimsenin yar ın ne kazanacağı ve ne zaman öleceğini bilemeyeceği hususları zikredilmektedir ki bu hususlar önceki ayette geçen “*el-Ğarur*” kelimesinden şeytanın kastedildiğini tekit etmektedir.¹⁷⁷

İnsanı aldatan “*Ğarur*” çeşitleri çoktur. Mal, ilim, kuvvet, hükümranlı k, heva ve heves, şehvet, ... bunlar ın hepsi birer şeytandır, ğarurdur.¹⁷⁸ Bu durumda el-Ğarur, yani aldatıcı, şeytan da olabilir, bir insan da, bir insan grubu da, hatta insan ın kendi nefsi bile olabilir.

O halde “*Bir şahsı doğru yoldan yanlış yola sevk etmek ve yönlendirmek üzere ayartıp aldatan belli vesile veya vas ıtalara, o şahsın özel durumuna uygun düşen “el-Ğarur”u olacakt ır.*”¹⁷⁹ Ancak ğarur kelimesinin akla gelen ilk anlam ı bütün bu sayılanlara aldanmanın müsebbibi olan şeytandır.

3.f.5. Merîd ve Mârid: Bu iki kelime Kur’an-ı Kerim’de şeytanın sıfatı olarak kullanılmıştır.¹⁸⁰ *Merîd* ve *mârid*, asi, itaat etmeyen, hay ırdan, iyilikten tamamen arınmış,¹⁸¹ kendisinden beklenen faaliyet ve semereyi gösteremeyen, cascavlak, iş e yaramaz ki iş i demektir. Yapraklar ı dökülmüş ağaca “*emred*”, ekilen şeyi yeşertmeyen topra ğa “*merdâ*”, tüysüz ki iş iye yine “*emred*” denmesi de bu kökün

¹⁷⁶ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi’r-Rivâyeti ve’d-Dirâyeti Min İlmi’t-Tefsîr*, Daru’l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 3. Baskı, 1973, IV, 245

¹⁷⁷ Karaman, Hayreddin – Ça ğrırcı, Mustafa – Dönmez, İ. Kâfi – Gümü ş, Sadrettin, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, IV, 450

¹⁷⁸ Kutub, Seyyid, *Fî Zîâli’l-Kur’an*, XI, 492

¹⁷⁹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, IV, 342

¹⁸⁰ *Merîd* kelimesi için bkz: Nisâ, 4/117 ve *Mârid* kelimesi için bkz: Sâffât, 37/7

¹⁸¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 369

içerdiği anlamla alakalıdır.¹⁸² Hayatla ilgisi olmayan şeye Türkçe’de bozulmuş olarak “*meret*” denir. Bu kelimenin içeriğinde kaypaklık manası da vardır.¹⁸³

Şeytan da bu kelimelerin ihtiva ettiği manaya uygun olarak, iyi ve güzelden uzak düşmüş; işe yarar faaliyetleri terk etmiş; tıpkı yaprakları dökülmüş bir ağaç gibi iyilik ve yüksek meziyetlerden arınmış ve kendisinden geriye şerden başka bir şey kalmamış olduğu için bu sıfatlarla vasıflandırılmıştır.

3.g. Cin ve İnsan Şeytanları

Bu konuda Fahrüddin Râzî iki görüşü zikretmektedir. Birincisi, cin ve insan şeytanları kavramı insanların ve cinlerin azgınlıkları ve sapkınlıkları hakkında kullanılmıştır. Bu görüşte olanlar şunları aktarmaktadırlar;

Hem cinlerden hem de insanlardan ayrı ayrı şeytanlar vardır. Mümin bir kimse cin şeytanını etkisiz bıraktağında bu şeytan sapmış ve azmış insana başvurur. Bu da insan şeytanıdır. Böylece cin şeytanı, baş edemediği o mümini yoldan çıkarması için insan şeytanını onun üzerine salar.

İkinci görüşte ise cin ve insan şeytanlarının hepsi İblis’in soyudur. Ancak İblis, çocuklarını iki kısma ayırmış, bir kısmını insanlara, diğer kısmını da cinlere vesvese vermeleri için görevlendirmiştir. Dolayısıyla insanlara vesvese veren İblis’in zürriyetine insan şeytanı; cinlere vesvese veren İblis’in zürriyetine de cin şeytanı denmiştir.¹⁸⁴

İbn Kesir’e göre doğru olan insanlar ın kendi içlerinden şeytanların

¹⁸² Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 530

¹⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 87

¹⁸⁴ er-Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu’l-Gayb*, X, 127

bulunmasıdır. Çünkü her varl ığın şeytanı, o varl ığın azg ın olan ıdır.¹⁸⁵ Bu durumda insanların azg ın olan ı insan şeytanı, cinlerin azg ın olan ı da cin şeytanıdır, anlam ı ortaya çıkmaktadır.

Bu görü şün do ğrulu ğu a şikârdır. Çünkü 2. Bakara Suresi’nin 14. ayeti bunu do ğrulamaktadır. Söz konusu ayetin meali şöyledir;

“İman edenlerle kar şılaştıkları zaman ‘inand ık’ derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kald ıkları zaman ‘ Şüphesiz biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz.’ derler.”

Bu ayetteki “... şeytanlarıyla...” ifadesinden kastedilenin insan şeytanları oldu ğu aktar ılmış ve şöyle mana verilmi ştir: “Münafıklar, müminlerin yan ından ayrılıp büyük münafıklar ve müşrikler ile küfür ve şirkte kendilerine reislik edenlerle ...”¹⁸⁶ Bunlardan kastedilenin ise münafıklara vesvese veren Yahudiler ya da onların liderleri oldu ğu ifade edilmi ştir.¹⁸⁷ Bu ayetin sebep-i nüzûlü hakk ında şu hadise rivayet edilmektedir:

Münafıklardan Abdullah b. Ubeyy, Hz. Ebu Bekir’e gelerek onun Temimoğullarının ulusu oldu ğunu söyleyerek ona methiyeler düzmü ştü. Ard ından Hz. Ömer’e giderek onun Adiy b. Kabo ğullarının ulusu, Hz. Ali’ye giderek de onun Haşimoğullarının ulusu oldu ğunu söylemiş ve aynen Hz. Ebu Bekir’e yaptı ığı gibi onlara da methiyeler düzmü ştü. Onlardan ayr ılıp kendi arkadaşlarının yan ına geldikten sonra da onlara “Gördünüz mü nas ıl dalga geçtim? Siz de onlar ı

¹⁸⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Çevirenler: Bekir Karl ığa, Bedrettin Çetiner), Ça ğrı Yayınları, İstanbul, 1983, VI, 2799

¹⁸⁶ et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l- Kur’an*, (İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali es-Sâbûnî – Salih Ahmed Rıza, Tercüme: Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul, I, 23

¹⁸⁷ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I, 358

gördüğünüz zaman böyle yapın.” deyince bu ayet nazil olmuştur.¹⁸⁸

Bu ayetin haricinde 114. Nâs Suresi’nin 6. ayetinde açıkça ifade edilen “... **Cinlerden ve insanlardan; insanlar ın kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden ...**” ifadesi, insanlardan da cinlerden de şeytanın varlığına delâlet etmektedir.

Hadis-i Şerif’lerde de bu konuyla alakalı haberlere rastlamak mümkündür. Hz. Peygamber (sas), Ebu Zerr’e: “**Cin ve insan şeytanlarının şerrinden Allah’a sığındın mı?**” deyince Ebu Zerr: “**İnsanlardan da şeytan var mı Ya Rasulallah?**” diye sormuştur. Bunun üzerine Rasulullah (sas) : “**Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerlidir.**” buyurmuştur.¹⁸⁹ Görüldüğü gibi hadiste insan ve cin şeytanlarının varlığından bahsedilmektedir.

İnsan şeytanlarının cin şeytanlarından daha şerli ve tehlikeli olduğuna dair Malik b. Dinar’a atfedilen güzel bir söz de tefsir kitaplarımızda mevcuttur:

“*İnsan şeytanları bana karıştı cin şeytanlarından daha tehlikelidirler. Çünkü “Eûzu billâhi mine’ ş-şeytâni’r-racîm...” deyince cin şeytanları benden uzaklaştı. Ama insan şeytanları bana gelip musallat olur ve açıkça beni kötülüklere, günahlara doğru çekerler.*”¹⁹⁰

Her varlığın azgın olanlarına şeytan denmesiyle ilgili bir hadis-i şerif de “...

¹⁸⁸ el-Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Tercüme: Necati Tetik – Necdet Çağır), İhtar Yayıncılık, Erzurum, Trh., s: 25

¹⁸⁹ en-Nesâî, Ebî Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü’n-Nesâî, İstiâze*, 48/504, Daru Sahnun 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992); İbn. Hanbel, Ahmed Muhammed, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, V, 178, Daru Sahnun, 2.Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

¹⁹⁰ en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl (Tefsîru’n-Nesefî)*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 2001, I, 384; es-Sa‘lebî, *Tefsîru’s-Sa‘lebî*, III, 15; el-Hicâzî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, (Tercüme: Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul, Trh., II, 215

Siyah köpek şeytandır...¹⁹¹ hadisidir. Bu Hadis-i Şerif'teki şeytan ifadesi, köpeğin azgın oluşu ile alakalıdır.¹⁹² Bu ifade her varlığı azgın olanına şeytan denilmesi kabilindendir.

Zikredilen ayet ve hadislerden insanlar ın ve cinlerin azgınlarının insan ve cin şeytanı olduğu sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla *insanlara vesvese veren İblis'in zürriyetine insan şeytanı, cinlere vesvese veren İblis'in zürriyetine cin şeytanı denir*, ifadesi pek doğru gözükmemektedir.

Ayrıca Arapça'daki kullanımı bu terim aynı zamanda, kötülükteki şiddetli ısrarları (*temerrüd*) nedeniyle şeytanlara benzeyen insanlar ı da ifade etmektedir.¹⁹³ Bu da yukarıdaki ifadeyi doğrulamaktadır.

Bu açıklamalardan sonra şunları söyleyebiliriz: İnsan şeytanları ifadesi mecazi olarak kullanılmıştır. Bazı insanlar iç dünyalarını tamamen şeytanın hâkimiyetine vermişler ya da kaptırmışlardır. Böylece bu insanlar ın içlerindeki kötü yönler ön plana çıkmaktadır. Bunun sonucunda da bu insanlar çevrelerine karşı şeytanın fonksiyonunu icra etmeye başlamışlardır.¹⁹⁴ İşte insan şeytanlarından kastedilen mana tam da budur.

Kısaca, “ *İnsanların şeytanları, bâtılı ve şerri seçmeleri yanında, hakkı temsil eden peygamberlere ve onların izleyenlere karşı düşmanlık bayrağını açanlar; cinlerin şeytanları da bu mücadelede insanlar ın şeytanlarına destek olup onlara o*

¹⁹¹ Müslim, *Salât*, 265; Tirmizî, *Salât*, 253/338; Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd, Salât*, 110/702, Daru Sahnun 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992); Nesâî, *Kıble*, 7/750; İbn Mâce, Ebu Abdillh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn. Mâce, İkâmet*, 38/952, Daru Sahnun 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

¹⁹² Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, s: 366

¹⁹³ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çeviren: Cahit Koytak – Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999, I, 6

¹⁹⁴ Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, s: 121

*aldatıcı ve yıkıcı fikirler telkin eden manevi güçlerdir.”*¹⁹⁵

Malik b. Dinar’a atfedilen, insan şeytanlarıyla ilgili, onların cin şeytanlarından daha tehlikeli olduğuna dair sözü yukarıda aktarmıştık. Gerçekten cin şeytanlarından sıyrılıp kurtulmanın çareleri vardır ancak insan şeytanlarından kurtulmak o kadar kolay değildir. Çünkü insan şeytanları insana arkadaş gibi yaklaşır ve aklına hayaline gelmeyen yollarla onun kalbine ve kafasına hulûl eder. İnsanın, kendisine, arkadaşını zannettiği için beslediği güveni kötüye kullanarak onu bir daha yakasını kurtaramayacağı badirelere sürükler.

Bazı insan şeytanları da mevki sahiplerini kuşatarak şer çemberinin içine alırlar. Bu şeytanlar o mevki sahiplerine kötü fikirlerini işleye işleye onları hak yoldan uzaklaştırırlar. Böylece bu insan şeytanları yüzünden o mevki sahipleri yeryüzünü ifsat eden, nesilleri bozan azgınlar haline gelirler.

Yine bir takım insan şeytanları, cemiyet içinde söz ve ifadeleri tahrif edip batılı hak gibi göstererek bozgunculuk yaparlar. Bazıları da şehvet tüccarlığı yaparak insanları azdırırlar.¹⁹⁶

3.h. Şeytan ve Çirkinlik

Şeytan, çirkinlik ve çirkin görülen şeyler adeta birbirini tamamlamaktadırlar. Önceki başlıkta da geçtiği gibi, her varlığın azgınlık olanına şeytan denmektedir. Azgınlık da insanların kötü ve çirkin gördükleri şeylerdendir.

Lisanu’l-Arab’ta bu konuyla ilgili şu bilgilere rastlıyoruz: *“Bir şey kötü görüldüğünde, kendisinden hoşlanılmadığında o şey şeytanlara benzetilmiştir. Bu tür şeylere “şeytan başı gibi, şeytanın kafası gibi” denilir. Hâlbuki şeytan görülemez.*

¹⁹⁵ Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, II, 457

¹⁹⁶ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâl’l-Kur’an*, XVI, 452

Ancak onun en çirkin olduğu hissedilir.”¹⁹⁷

Kur'an-ı Kerim'de de bununla ilgili ayet meali şöyledir:

“Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz onu zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehennem dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır. Cehennemlikler ondan yiyecekler ve onunla karınlarını dolduracaklardır.”¹⁹⁸

Ayette zakkum ağacının çirkinliğini belirtmek için “şeytanın kafası” benzetmesi yapılmıştır. Bu benzetme bu ağacın meyvelerinin gerek tadı, gerekse görünüşü itibarıyla son derece iğrenç olduğuna delâlet eder.¹⁹⁹ Nitekim yukarıda Lisanü'l-Arab'tan aktardığımız gibi Araplar çirkin görüntüsü olan şeylere “şeytanın kafası gibi” derlerdi.

Ne zakkum ağacı ne de şeytanların başları insanlar tarafından görülmüştür. Dolayısıyla insanlar ikisinin de görüntüsünü bilmemektedirler. O halde buradaki benzetme nasıl anlaşılacaktır? Bu soruya üç şekilde cevap verilmiştir:

Birincisi; bu benzetme son derece çirkinlikten kinaye olmak üzere hayali bir benzetmedir. Arapların, aralarında mübalağalı çirkinlik için kullandıkları “*sanki şeytan başı gibi*” ifadesi sayesinde bu hayali benzetmedeki teşbihi anlamaları zor değildir.

İkincisi; yılan başı çirkin görünümlü olduğu için Araplar arasında onun şeytana benzetilmesi yaygındır. Şeytanın başı ifadesi bu yüzden onların hayalinde yılan başı çağrışımına sebep olmakta ve bu teşbih Araplar tarafından kolayca anlaşılmaktadır.

Üçüncü olarak da Arapların ‘وَسَالِطِينَ’ *Buusu*’ ş-Şeyâtîn=Şeytanların

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 238

¹⁹⁸ Sâffât, 37/62-66

¹⁹⁹ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, IV, 535

Başları' diye adlandırıldıkları çirkin manzaralı bir bitkinin meyvesi vardır ki bu Yemen'de bulunur ve orada Esten adıyla anılmaktadır.²⁰⁰

Görüldüğü gibi, bütün şerhlerin kaynağı olan şeytan, görüntü itibarıyla da –her ne kadar onu görmemiş olsak da- varlıkların en çirkinini olma özelliğine sahiptir ve zihinlerde onun çirkin görünüşlü olduğu yer etmiştir. Bu sebeple ayette, en kötü yerde en kötü ağacın meyvesi, varlıkların en kötüsünün kafasına benzetilmiştir. Cehennem, Zakkum ve şeytanın kafası. Bu üçlü kombinasyon insanlara ancak bu kadar veciz ve belâğ bir ifadeyle anlatılabilirdi.

²⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 437; Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin- Şeytan*, İstişare Yayınları, Kayseri, Trh., s: 32-33

II. BÖLÜM

İNSANIN YARATILIŞI

VE KUR'AN'DA

ALLAH-İNSAN-ŞEYTAN

(İBLİS) ARASINDA

GEÇEN DİYALOGLAR

İNSANIN YARATILIŞI VE KUR'AN'DA ALLAH-İNSAN-ŞEYTAN (İBLİS) ARASINDA GEÇEN DİYALOGLAR

1. İNSANIN YARATILIŞI

1.a. İnsanın Yaratılması ve Yaratılıştaki Geçirdiği Evreler

İlk insan Hz. Âdem'in yaratılışı Tevrat'ta ve Kur'an-ı Kerimde anlatılmaktadır. Tevrat'ta ilk insanın yaratılışı ile ilgili iki farklı rivayet vardır. Birinci rivayete göre; Allah bütün her şeyi yarattıktan sonra, yaratılışın altıncı gününde onu kendi suretinde, erkek ve dişi olarak yaratmıştır.²⁰¹ İkinci rivayete göre ise, henüz yerde ne bir ağaç ne de bir fidan ve ot varken Allah yerin toprağından Hz. Âdem'i yaratmış ve onun burnuna hayat nefesi üfleyerek ona can vermiştir.²⁰²

Allah Hz. Âdem'i yarattıktan sonra onun yalnız kalmaması için ona bir yardımcı yaratmak istemiş, her ne yarattıysa ona uygun olmamıştır. Bunun üzerine Hz. Âdem'e derin bir uyku vermiş, o uyurken onun kaburga kemiklerinden birini alıp bir kadını yaratmıştır.²⁰³ İşte Tevrat'ta Hz. Âdem ve eşi Havva'nın yaratılmasının hikâyesi özetle bu şekildedir.

Kur'an'da ise Hz. Âdem (as)'ın yaratılışı ile ilgili bu kadar geniş bir bilgiye rastlamamaktayız. Ancak onun yaratıldığı maddenin mahiyetine dair bazı ayetler mevcuttur. Bu ayetlere göre insan topraktan,²⁰⁴ çamurdan,²⁰⁵ kuru çamur (*salsâl*)'dan,²⁰⁶ pişmiş çamur gibi bir balçıktan (*salsâlun*

²⁰¹ Tevrat, *Tekvin*, 1/27, Yalçın Ofset, İstanbul, 1993

²⁰² Tevrat, *Tekvin*, 2/5-7

²⁰³ Tevrat, *Tekvin*, 2/18-22

²⁰⁴ Rûm, 30/20

²⁰⁵ En'âm, 6/12

²⁰⁶ Hicr, 15/26

ke'l-fahhâr),²⁰⁷ yap ışkan amurdan (*Tînun Lâzib*) ,²⁰⁸ ak ışkan veya süzme amurdan (*Sülâletûn min tîn*),²⁰⁹ şekillendirilmiş bal ıktan (*Hameün mesnun*) ,²¹⁰ nutfeden (*meni*),²¹¹ alakadan,²¹² ve mud ğadan²¹³ yarat ılmış, sonra da ona şekil verilmiştir.²¹⁴ Tevrat'taki, Hz. Âdem'in kaburga kemi ğinden kad ının yarat ılması bilgisinin aksine Kur'an- ı Kerim'de insanlar tek bir candan yarat ılmıştır. Onun türünden de e şi, kendisiyle huzur bulsun diye yarat ılmıştır.²¹⁵ Bu say ılan maddelerden yaratılan insana Allah Teâlâ kendi ruhundan üfleyerek can vermiştir.²¹⁶ İnsanın yaratılış evresine ilişkin ayet-i kerime mealen şöyledir:

“Andolsun biz insan ı, çamurdan (süzülmü ř) bir özden yaratt ık. Sonra onu az bir su (meni) halinde sa ğlam bir karargâha (ana rahmine) yerle ştirdik. Sonra bu az suyu “alaka” haline getirdik. “Alaka”y ı da “mud ğa” yaptık. Bu “mud ğa”yı da kemiklere dönü ştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bamba şka bir yarat ık olarak ortaya  ıkardık. Yaratanlar ın en güzeli olan Allah’ ın şanı ne

²⁰⁷ Rahmân, 55/14

²⁰⁸ Sâffât, 37/11

²⁰⁹ Mü'minûn, 23/12

²¹⁰ Hicr, 15/26

²¹¹ Kehf, 18/37; Hacc, 22/5; Mü'minûn, 23/13; Yâsin, 36/77; Necm, 53/46; Vâk ıa, 56/57-59; Meâric, 70/39; Kıyâmet, 75/37; İnsân, 76/2; Târık, 86/5-8

²¹² Hacc, 22/5; Mü'minûn, 23/14; Kıyâmet, 75/38; Alak, 96/2. **Alaka**, erkeğin spermiyle döllelenmi ř dişi yumurtadan bir hafta zarf ında oluşan hücre toplulu ğunun rahim duvar ına as ılıp gömülmü ř şekli demektir. (*DİB. Kur'an-ı Kerim Meâli*, s: 341, 1. dipnot)

²¹³ Hacc, 22/5; Mü'minûn, 23/14. **Mud ğa**, ceninin, üzerinde dişi izlerini andıran şekiller taşıyan, henüz uzuvları oluşmamış şekli demektir. (*DİB. Kur'an-ı Kerim Meâli*, s: 341, 2. dipnot)

²¹⁴ A'râf, 7/11; Kehf, 18/37; Mü'min, 40/64; Te ğâbun, 64/3; Kıyâmet, 75/38; İnfitâr, 82/7

²¹⁵ Nisâ, 4/1; En'âm, 6/98; A'râf, 7/189; Zümer, 39/6; şûrâ, 42/11; Hucurât, 49/13; Necm, 53/45; Kıyâmet, 75/39; Nebe, 78/8; Rûm, 30/21

²¹⁶ Hicr, 15/28; Secde, 32/9; Sâd, 38/72

yücedir.²¹⁷

Bu yaratılış şekli ve evreleri insanlar için geçerlidir. Ancak Hz. Âdem'in yaratılışının diğer insanlar gibi olmadığaı açıktır.²¹⁸ Onun yaratılışında ilk insan olması hasebiyle anne ve baba vesilesi mevcut değildir. Kur'an'da 3. Âl-i İmrân Suresi'nin 59. ayetinde;

“Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra ona ‘ol’ dedi. O da hemen oluverdi.” buyurularak bu iki peygamberin yaratılışlarındaki olağanüstü duruma işaret edilmektedir. Hz. Âdem'i anasız-babasız olarak topraktan yaratan Allah bilindiği gibi Hz. İsa'yı da babasız yaratmıştır.²¹⁹

1.b. Meleklerin İtirazı

Yüce Allah meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirince onlar hemen buna karşı çıkmışlardır:

“Hani Rabbin meleklerle, ‘ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz Sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.’ demişler, Allah da, ‘ben sizin bilmediğinizi bilirim.’ demişti.”²²⁰

Meleklerin bu itirazına çeşitli yorumlar getirilmiştir. Öncelikle meleklerin itiraz yeteneklerinin olmadığı ve kendilerine emredileni yapmakla görevli oldukları

²¹⁷ Mü'minûn, 23/12-14; Krş: Kehf, 18/37; Hacc, 22/5; Secde, 32/7-9; Fâtır, 35/11; Zümer, 39/6; Mü'minûn, 40/67; Kıyâmet, 75/37-39; İnsân, 76/1-2; Mürselât, 77/20-23; Abese, 80/17-20

²¹⁸ Bolay, Süleyman Hayri, *TDVİA, “Âdem Mad.”*, I, 358

²¹⁹ Meryem, 19/16-34

²²⁰ Bakara, 2/30

Kur'an ayetiyle sabit oldu ğu için²²¹ bu sözlerin meleklerin Allah ile isti şaresi olarak anlaşılması gerekti ği savunulmuştur.²²² Meleklerin bu sözleri, Allah' ın almış oldu ğu bu karar kar şısında baz ı tereddütleri sebebiyle, merak eder ve sebebini bilmek ister bir tarzda Allah'a ilettikleri de ileri sürülmü ştür.²²³ Bunun yan ı sıra meleklerin, bu varlığın kendilerinde bulunmayan bir özellik ile yarat ılacağını anlam ı ş olmaları sebebiyle itiraz ettiklerini savunanlar da mevcuttur.²²⁴ Ancak genelde âlimlerimiz ayette geçen ifadenin meleklerin bu konuda Allah ile isti şaresi şeklinde anlaşılması gerekti ğini belirtmişlerdir.²²⁵

Bu noktada meleklerin, yaratılacak olan “*halife*”nin yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek vas ıflara sahip oldu ğunu nereden ve nas ıl öğrendikleri meselesi ile “*halife*” kelimesinin anlam ıyla alakalı problemler ortaya çı kmaktadır. Bu problemlere şu şekilde cevaplar verilmiştir:

Allah Teâlâ insanları ilahi mesaj ı daha iyi anlayabilmeleri için Kur'an'da çeşitli metotlar kullanmıştır. İnsanın yarat ılış evrelerini anlatmak için de bu metot kullanılmıştır. Bu metot çerçevesinde ‘ *halife*’nin bazı özelliklerini meleklerin ağzından bize öğretme gayesinin olması mümkündür.²²⁶

Meleklerin bu bilgilere, Allah' ın bu konuda kendilerine daha önce bilgi vermiş olmas ından dolayı vak ıf olmaları ihtimal dâhilindedir. Ya da melekler bu bilgileri levh-i mahfuzda yaz ılanlardan öğrenmiş olabilirler. Veyahut da melekler günahsız oldukları için, kendileri gibi olmayan varlıkların bu özelliklere sahip olması

²²¹ Tahrîm, 66/6

²²² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 55

²²³ Ece, Hüseyin Kerim, *Hiz. Âdem*, Denge Yayınları, İstanbul, 1998, s: 58

²²⁴ Çakan, İsmail L. – Solmaz, N. Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi*, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1994, s: 22

²²⁵ Erdem, Mustafa, *Hiz. Âdem (İlk İnsan)*, TDV. Yayınları, Ankara, 1994, s: 134

²²⁶ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 185

gerektiğini düşünmüş olabilirler.²²⁷

Halife kelimesinin manasıyla ilgili olarak da, meleklerin, daha önce dünyada yaşayan, fesat çıkarıcı ve kan döken insanlar ın varlığını bildikleri için “*halife*” yaratılmasına karşı çıktıkları iddia edilmiştir. Ancak Âdem ve soyunun “*halife*” olarak tanıtılması ondan önce bir insan türünün yaşadığı sonucunu doğurmaz. Zira bu kelime; “*daha önceki bir insan topluluğunun halefi, onların yerini alan*” manasında değil, “*Allah’ın vekili, yeryüzünde O’nun hükümlerini yaşıyan, uygulayan, dünyayı imar eden, dünyadaki tüm canlılardan üstün olan, onların emri altına alan*” manasında kullanılmıştır.²²⁸ Halife kelimesinden Âdem ve zürriyetinden daha önce yeryüzünde yaşamış cinlerin veya meleklerin olduğu manasını çıkarıcılar da vardır.²²⁹

Ancak ne Kur’an’da ne de sahih hadislerde Hz. Âdem’den önce dünyada cinlerin veya meleklerin yaşadığına dair bir bilgi bulmak mümkündür. Bu tür nakiller, bazı müfessirlerin ayetlerin tefsirinde karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırmak için rivayet ettikleri İsrailî kaynaklı bilgiler olsa gerektir.

Özetle meleklerin itirazı gibi gözükse de bu hâdisede, Hz. Âdem’in yaratılışına dikkat çekme ve onun yapısında bulunan vasıfları açıklama gibi ilâhi hikmetlerin bulunduğu ifade edilmiştir.²³⁰

Bu ayetten sonra gelen Bakara Sûresi’nin 31–33. ayetlerinden de anlaşılacağı gibi melekler bu itirazlarında direktmemişlerdir. Bu ayetlere göre Allah Hz. Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretmiş; sonra bu isimleri meleklerle sorunca onlar, “...

²²⁷ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâfu an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Daru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2. Baskı, Mısır, 1318(H) 1899, I, 271

²²⁸Bolay, Süleyman Hayri, *TDVİA*, “*Âdem Maddesi*”, I, 359

²²⁹ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 271

²³⁰Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 136

Seni bütün eksikliklerden uzak tutar ız, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakk ıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin...” demişlerdir. Bunun üzerine Allah (cc) Hz. Âdem’e bu isimleri saymas ını emretmiş, o da meleklerle bunları saymıştır.

1.c. Hz. Âdem’e Secde Emri

Meleklerin itiraz ından sonra Allah Teâlâ’n ın varlıkların isimleriyle ilgili yaptığı “*sınav*” sonucunda onların Yüce Allah’ ı takdis ve tespih etmeleri, bir nevi Hz. Âdem’in üstünlü ğünü kabul etme davran ışı say ılabilir. İşte meleklerin kendi tabiatları neticesindeki bu tutumlar ının ardından Allah Teâlâ onlara Hz. Âdem’e secde etme emrini vermiştir.

“Hani meleklerle, “Âdem için sayg ı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu”.²³¹

Bu secde emri, zahiren insan ın kavramsal düşünme yetene ğinden dolayı bu konuda meleklerden bile üstün oldu ğunu göstermek için verilmiştir.²³² Ancak bu emrin veriliş i insanın “*emanet*”i yüklenmesi ile alakalıdır. Bu emanet de baş ta akıl, irade ve iradeyi kullanmanın gerektirdi ği sorumluluklardır.²³³ İnsanın emaneti yüklenmesi onu meleklerden üstün k ılmıştır. Çünkü melekler verilen emre isyan etme özelli ğine sahip değ ildirler. Hâlbuki insan ın bu irade serbestîsi vardır ve bu yüzden onun itaati meleklerinkinden daha üstündür. Zira bu itaat, aksini yapabilme

²³¹ Bakara, 2/34; Krş: A’râf, 7/11; Hicr, 15/28-31; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Sâd, 38/71-74

²³² Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I, 12

²³³ Ahzâb, 33/72; (*DİB. Kur’an-ı Kerim Meâli*, 10. dipnot, s: 426)

yeteneğine ve özgürlüğüne sahip bir varlık tarafından gerçekleştirilmiştir. İşte Allah'ın meleklerle Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesinin asıl sebebi budur.²³⁴

1.d. Meleklerin Secdesi

Secde, “son derece alçakgönüllülük ile boyun eğmek ve itaat etmek anlamına gelir.”²³⁵ Terim olarak ise secde, “Allah’ı tazim ve O’na itaat için ibadet maksadıyla alını yere koymaktır.”²³⁶ Secde, ayaklar, dizler, eller ve alnın yere konularak yapılan özel bir ibadet şekli olup, namazın en önemli kısmıdır.²³⁷

İster sözlük anlamında isterse terim anlamında ele alınsın, secdede büyük bir makamın önünde eğilme, kendini küçük ve hakir görme; o makamı ise en büyük tanıma anlayışı mevcuttur. Bu yüzden secdenin ibadet maksadıyla Allah’tan başkasına yapılması hiçbir zaman ve hiçbir dinde caiz görülmemiştir.²³⁸

O halde Allah’ın meleklerle yapmalarını emrettiği secdenin mahiyeti nedir? Suyûti, meleklerin secdeyi Hz. Âdem’e, itaati de Allah’a yaptıklarını kaydetmiştir. Yani melekler secdeyi Allah’ı tazim için yaptıklarıdır.²³⁹ Kurtubî de buna yakın bir manayla “Âdem’e secde emrinin manası ona yönelerek, onu kible edinerek bana secde edin demektir” demiştir. Burada secde edilen zat Allah’tır; Âdem ise kible durumundadır.²⁴⁰ Bu durum Kâbe’nin kible olmasına benzemektedir. Nasıl ki diğ-

²³⁴el-Farukî, İsmail Raci, *Bilginin İslâmileştirilmesi*, (Tercüme: Fehmi Kuru), Risale Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995, s: 69

²³⁵el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, I, 291

²³⁶el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, I, 363

²³⁷Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, I, 105

²³⁸el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, I, 364

²³⁹es-Suyûti, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *ed-Dürü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, Beyrut-Lübnan, Trh., I, 50-53

²⁴⁰el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, I, 292

yerlerin aras ından seçilerek Kâbe k ible yapılmışsa; Hz. Âdem de o şekilde k ible yapılmıştır. Dolay ısıyla Hz. Âdem k ible durumundadır ve secde Allahu Teâlâ'ya yapılmıştır. Bu hususta ittifak vardır.²⁴¹

Bu görüşlerle birlikte meleklerin secdesinin mahiyeti hakk ındaki görüşler özetle şöyledir:

-Secde Allah için yapı lmış olup Hz. Âdem k ible olarak kullan ılmıştır. Bu ifade yukarıda geçmişti.

-Bizzat Allah taraf ından yarat ılmış olmas ından dolayı Hz. Âdem'in şerefini yüceltmek için Allah meleklerle ona secde etmelerini emretmişti. Bu emirle Hz. Âdem'in bazı özelliklerinden dolayı ı meleklerden üstün oldu ğu anlat ılmak istenmiştir. Ayrıca bu emir Allah' ın Hz. Âdem'e bir ikram ıdır. Bu secde emriyle meleklerin insana hizmete meyilli oldukları na işaret edilmekte, dolay ısıyla bu secdede ibadet kastı bulunmamaktadır.²⁴²

-Meleklerin secdesi itaat etme, boyun eğme şeklinde de anlaşılmıştır. Hz. Yakub'un ve ailesinin Hz. Yusuf'a secdesi²⁴³ buna örnek gösterilmiştir.

-Bu secde, bir hürmet ya da kar şılama selam ı olabilir. Nitekim geçmiş ümmetlerde bu şekil selamlamaya rastlanmaktadır.

Ebu Vakid'den rivayet edildi ğine göre Hz. Muaz b. Cebel Şam'dan döndüğü zaman Hz. Peygamber (sas) huzurunda secde etmişti. Rasulullah bunun ne anlama geldiğini sorunca Hz. Muaz (ra) Şam'da din büyüklerine (piskopos) ve asilzadelere bu şekilde davranıldığını; kendisinin de ona böyle yapmak istedi ğini söyledi. Bunun

²⁴¹el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 292-293; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 364

²⁴²Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 139; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, Trh., I, 51, III, 65

²⁴³Yusuf, 12/100

üzerine Rasulullah (sas) ona bu davranışının yanlış olduğunu anlatmıştır.²⁴⁴ Muaz b. Cebel'in (ra) bu davranışı yukarıdaki görüşü desteklemektedir.

-Allah'ın Âdem'e hulûl ettiğini, meleklerin bu yüzden Hz. Âdem'e secde ettiğini iddia edenler de vardır. Bu görüşte olanlar bu secdeyi normal ibadet secdesi olarak algılamışlardır. O kadar ki, Hallac- ı Mansur İblis'i, Allah'tan başkasına yani Âdem'e secde etmemesindeki ısrarı nedeniyle “*tevhidin en güçlü savunucusu*” olarak görmüştür.²⁴⁵ Ancak bunun İslam'ın ruhuna uygun olmadığı açıktır. Bu görüş tevilin sınırlarını zorlayan bir görüş olarak kabul edilebilir.

Bu konu hakkında son olarak şu rivayeti hatırlatmakta fayda olduğu kanaatindeyiz. Yüce Allah meleklerle secde emrini verince melekler buna yanaşmamış, bunun üzerine Allah onları yakmış, yerine yenilerini yaratmış, bunlara da emir vermiş, onlar da emri dinlememiş ve yakılmışlardır. Ancak üçüncü gurup olarak yaratılan melekler bu emre itaat etmiş ve Hz. Âdem'e secde etmişlerdir.²⁴⁶

Bu rivayetin doğru olmayıp İsrailî haberlerden olduğu aşîkârdır. Bu ayette anlatılan secde emri “إِْبْدُؤْ وَلِلَادْ فَمَسْجَدُؤْا...” şeklindedir. Bu ibaredeki “*fesecedû*” kelimesinde bulunan “*fe*” harfi “*fâ-i tâkibiyye*” dir. Yani buradaki fe harfi, secdenin emredilir emredilmez hemen yerine getirildiğini ifade etmektedir²⁴⁷ ki buradan da bu haberin asılsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. ALLAH-İBLİS DİYALOĞU

2.a. İblis'in Secde Emrine Uymaması

Yüce Allah Hz. Âdem'e secde emrini verdiği anda melekler bu emri hemen

²⁴⁴el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 293

²⁴⁵Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 532

²⁴⁶Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, Beyan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992, s: 307-308

²⁴⁷el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, I, 364; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 293

uygulamaya koyulmuşlardır. Melekler bu hareketleriyle hem Allah Teâlâ'ya ibadet etmişler, hem de yeryüzünde O'nun halifesi olmak üzere yaratılmış ve üstün vasıflarla donatılmış olan Hz. Âdem'e saygı ve onun hilafete liyakatini tasdik etmişlerdir. Allah'ın emriyle yapılan ve Hz. Âdem'e ibadet maksadını taşımayan bu secdeyi²⁴⁸ yapmaktan kaçınan İblis, insana karşı ikinci itirazın sahibi olmuştur.²⁴⁹ Daha önce geçtiği gibi²⁵⁰ ilk itiraz insan yaratıldığında meleklerden gelmişti.

Ancak İblis'in itirazı meleklerinkinden farklıdır. Çünkü melekler bu itirazlarında ısrar etmemişler, hemen boyun eğmişlerdir. Ancak İblis bu itirazında ısrarcı davranarak kendi acı akıbetini hazırlamıştır.

İblis, Hz. Âdem yaratılmadan önce duygularına dokunacak hiçbir emir ve teklifle karşılaşmamıştır. Bu yüzden onun Hz. Âdem'e secde emrinden önce hiç isyan etmemiş olması, olayların kendi istek ve eğilimlerine uygun olarak cereyan etmesiyle ilgilidir. Bu durumda onun isyan etmesi düşünülemez, zira itiraz edebileceği bir hadise vuku bulmamıştır. Dolayısıyla onun bu durumdayken yaptığı itaatin ilahi emir ve rızaya boyun eğmekten kaynaklanıp kaynaklanmadığı anlaşılamaz; hem Allah'ın emrine, hem de nefsinin isteklerine uygun gelen hususlarda asıl itaat edilen Allah mı yoksa nefis midir, bu açığa çıkamaz.

Bu olaylardan sonra anlaşılmıştır ki İblis'in geçmişte meleklerle olan benzerliği, onun gerçekten meleklerin özelliklerine sahip olmasıından değil; ilahi emirle nefsinin isteklerinin çatışmamasından ve isyana sebep bulunmamasıından kaynaklanmaktadır.²⁵¹

²⁴⁸Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, I, 105

²⁴⁹Çakan, İsmail L.-Solmaz, N. Mehmed, *Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, s: 23

²⁵⁰Bkz: Tezimizin “*Meleklerin İtirazı*” Başlığı, s: 40

²⁵¹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 17-18

2.a.1. İblis'in Konumu

İblis'in, secde emrine uymamas ı ile ilgili ayetlerde meleklerle birlikte anılması, onun meleklerden mi yoksa cinlerden mi oldu ğu hususunda ihtilafa sebep olmuştur. Bu ihtilaf ın sebebi bu ayetlerde İblis'in melekler aras ından istisna edili ş sebebiyle alakalıdır. Bazı âlimler bu istisnan ın “*İstisnâ-i Munkatı*’”, bazı âlimler de “*İstisnâ-i muttasıl*” oldu ğunu savunmu şlar; bu istisnaya munkat ı istisna diyenler İblis'in cinlerden oldu ğunu, muttasıl istisna diyenler ise onun meleklerden oldu ğunu kabul etmi şlerdir. Bu görü şleri ele almadan önce istisnayı incelememiz yerinde olacaktır.

İstisna, sözlükte “*dürmek, k ıvrıp bükme, ay ırıp uzakla ştırmak, ikinci olmak*” anlamlarına gelen “*seny*” kökünden türetilmi ş olup bir edat vas ıtasıyla çok olanın hükmünden az olan ı hariç tutmak anlam ına gelmektedir. Edattan önce geçen bütün=genel=çok olan konumdaki ö ğeye mustesna minh (*kendisi hakkında verilen hükümden bir ba şkasının hariç tutuldu ğu unsur*); edattan sonra gelen cüz=özel konumdaki ö ğe=az olana da müstesna (*genelin veya bütünün hükmünden hariç tutulan unsur*) denir. Bu üç ö ğe (*müstesna, müstesna minh ve istisna edatı*) her istisna cümlesinde bulunmak zorundadır.

Muttasıl, munkatı’, *tam, müferra ğ, mûceb ve menfi istisna* olmak üzere alt ı adet istisna çe şidi vardır.²⁵² Konumuzla ilgili olan istisna çe şitlerinden olan muttasıl istisnada, müstesna, müstesna minh cinsinden olur. Gerçek anlamda istisna bu çe şit istisnadır.

Eğer istisna cümlesinde, müstesna, müstesna minh cinsinden de ğilse ve

²⁵²Durmuş, İsmail, *TDVİA. “İstisna Mad.”*, XXIII, 388

onun bütününe dâhil de ğilse o takdirde bu istisna munkat ı' istisna olur.²⁵³ İstisna edilen, kendisinden istisna edilen ö ğenin cinsinden olmad ığı için bu istisna çe şidine mecazen istisna denmiştir.²⁵⁴

2.a.1.a. İblis'in Cinlerden Olduğunu Savunanlar

İstisnanın geçtiği ayete bir göz atarak bu konudaki görüşleri inceleyelim:

“... Bütün melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi...”²⁵⁵

Bu ayetlerdeki istisnan ın istisna-i munkat ı' ve bundan dolayı ı da İblis'in cinlerden olduğunu savunanların görüşleri şu noktalarda toplanmaktadır:

-“Hani biz meleklerle: Âdem’e secde edin.” demi ştik. İblis hariç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. “ İblis cinlerdendi, Rabbinin emrinden d ışıarı çıktı...”²⁵⁶ ayetindeki **“...İblis cinlerdendi...”** ifadesi onun cinlerden oldu ğunu açıkça ifade etmektedir.

-Yukarıdaki ayetin devam ında **“...Şimdi siz, Beni b ırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?..”** buyurulmaktadır. Buradan İblis'in zürriyeti olduğu sonucu ç ıkar. Bu yüzden İblis meleklerden de ğildir. Çünkü meleklerin zürriyeti yoktur. Bir varl ığın zürriyetinden bahsedebilmek için o varl ığın erkek ve dişisinin varl ığı gereklidir. Kur'an- ı Kerim’de 43. Zuhuf Suresi’nin 19. ayetinde melekler hakk ında di şilikle hükmedenler yad ırganmıştır. O halde meleklerin dişilikleri yoktur. Di şilik ortadan kalk ınca da zürriyeti olan İblis'in meleklerden olmadığı sonucu çıkar.

²⁵³el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 366; *el-Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 294

²⁵⁴Durmuş, İsmail, *TDVİA.*, “*İstisna Mad.*”, XXIII, 388

²⁵⁵Sâd, 38/73-74; Bakara, 2/34; Hicr,15/29/31

²⁵⁶Kehf, 18/50

-Bilindiği gibi İblis, kendisine verilen emre karşı çıkarak o emri yerine getirmemiştir. Hâlbuki meleklerin bu hakları yoktur. Onlar **“Allah’ın kendilerine emrettiğine karşı gelmez ve emrolundukları şeyleri yaparlar.”**²⁵⁷ Bu da onun meleklerden olmadığını göstermektedir.

-İblis, Hz. Âdem’e secde ayetlerinde geçtiği gibi ateşten yaratılmıştır.²⁵⁸ Oysa melekler nurdan yaratılmışlardır.²⁵⁹ Yaratılışlarındaki bu farklılık da onların farklı cins olduklarını göstermektedir.

Bu görüşte olanlar Hasan el-Basrî’nin şu sözünü nakletmektedirler:

“İblis bir göz açıp kapaması kadar bile meleklerden olmadı. O, cinlerin kökeni idi. Tıpkı Âdem’in insanların kökeni olduğu gibi...”²⁶⁰ İblis’in cinlerden olduğunu savunanlara göre o meleklerin arasında bulunmasına rağmen cinlerdendir.²⁶¹ İblis onlarla birlikte secde etmekle emrolunmuştu.²⁶² Cinlerden olduğu için itaat ve isyanı seçme kabiliyeti vardı ancak itaati seçmedi.²⁶³ Bu yüzden de kâfir oldu.²⁶⁴

²⁵⁷Tahrîm, 66/6

²⁵⁸A‘râf, 7/12; Sâd, 38/76

²⁵⁹Müslim, *Zühd*, 60

²⁶⁰İbn. Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, X, 5012 Melekler ve İblis kıyaslaması için bkz.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 210; el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, s: 34; el-Îcî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah Eş-Şirâzî, *Câmiu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’an*, (Hâşiye: Muhammed b. Abdullah el-Gaznevî) Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2004, I, 40; el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, III, 486; el-Mahallî, Celaluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ve’s-Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tefsîru’l-İmâmeyni’l-Celâleyn*, Daru’bni Kesîr, 9. Baskı, Beyrut, 1994, s: 6, 151, 263, 300, 320, 459; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 52, 438 – II, 109, 194 – III, 65; Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, III, 560

²⁶¹Şengül, İdris, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, s: 223; Albayrak Halis, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s: 213

²⁶²Kutub, Seyyîd, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, I, 117 – VI, 31 – IX, 122, 123 – XII, 406

²⁶³el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 176

²⁶⁴Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 272

2.a.1.b. İblis'in Meleklerden Olduğunu Savunanlar

Ayetteki istisna ın istisna-i muttasıl ve dolayısıyla İblis'in meleklerden olduğunu savunanların görüşleri ise özetle şu şekildedir:

-Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk Hz. Âdem'e secde ile ilgili ayetlerde İblis'i meleklerden istisna etmiştir.²⁶⁵ Buradaki istisnanın zahiri onun meleklerden olduğuna delâlet eder. Çünkü istisna edilen şey, kendisinden istisna edilen şeyle aynı cinsten olur.²⁶⁶

-İblis'in meleklerle birlikte secde etmekle emrolunması onun meleklerden olduğuna delâlet eder. Eğer İblis meleklerden olmasaydı, Allah'ın verdiği secde emri onu içine almamış olurdu. Bu durumda onun bu emre itaat etmemesi suç olmaz, İblis de melun olmazdı. Çünkü kendisine emrolunmamış bir şeyi terk eden mel'un olmaz.²⁶⁷ Böyle olduğuna göre hitap onu da kapsamıştır. Böyle bir hitap ise onu ancak meleklerden olması halinde kapsar.²⁶⁸

-İbn. Abbas (ra)'dan gelen rivayet de bu görüşte olanların getirdikleri delillerdendir. İblis meleklerin e şrafından olup ismi Süryanîcede Azâzil, Arapçada ise Hâris idi.²⁶⁹ Cennet bekçilerindendi ve meleklerin başkanı idi.²⁷⁰ İlimce de meleklerin en üstünü idi.²⁷¹ İblis bu özelliğinden dolayı kendinde bir yücelik ve büyüklük gördü.²⁷² Bu da onu Allah'ın emrine isyana götürdü. Böylece kâfirlerden

²⁶⁵et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 38, el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 129

²⁶⁶en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 664

²⁶⁷en-Nesefî, *a.g.e.*, II, 18

²⁶⁸er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 341

²⁶⁹el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 295

²⁷⁰es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 50

²⁷¹eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 66

²⁷²el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 295

oldu.²⁷³

-18. Kehf suresi'nin 50. ayetinde geçen "... cinlerden di..." ifadesi hakk ında; İblis'in meleklerden olduğunu savunan bazı alimler şu görüşlere yer vermişlerdir:

Bu ayetteki "كَانَ *idi*" ifadesi "صار *oldu*" manasına gelmektedir.²⁷⁴ Bu durumda ayetin manası şöyledir: "... Melekler secde ettiler, ancak İblis etmedi..." Sanki bu arada Allahu Teâlâ şöyle sormaktadır: "Ona ne oluyor da secde etmiyor?" İşte ayetin devam ında sanki bu soruya cevap verilmektedir: "... Cinlerden oldu..." Yani secde etmediği için cinlerden oldu.²⁷⁵

Buradaki "cin" kelimesinin genel anlamda kullan ıldığı da ifade edilmiştir. Yani bu kelime gözle görülemeyen bütün varlıkları ifade eden anlam ında kullanılmıştır. Daha önce de geçti ği gibi cin kelimesi, melek, cin, İblis(şeytan) ve hatta tan ınmayan insan veya insan grubu hakk ında da kullan ılmaktadır.²⁷⁶ İşte bu yüzden bu ayette geçen İblis'in cinlerden oldu ğu ifadesi onun melek olmadığı anlamına gelmemektedir.²⁷⁷ Sadece cinlere dönüştüğünü ifade etmektedir. Nasıl kâfir Allah'a inanmamakla insan ve be şer olmaktan çıkmıyor, ancak isyan ıyla kâfirler kategorisine giriyorsa; aynı şekilde İblis de Allah'a isyanı sebebiyle meleklerden biri olmaktan çıkmamakta, sadece asi ve günahkâr olmaktadır.²⁷⁸

Son olarak "...cinlerden idi..." ifadesi hakk ında Katade ve Ma'mer'den rivayetle İblis için, "Kendilerine cin denilen meleklerden bir kabile, bir gruptur..."

²⁷³ es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, I, 103

²⁷⁴ Kur'an-ı Kerim'deki "Kâne" lafz ının kullan ımı ile ilgili bilgi için bkz. el-Kattân, Mennâ Halil, *Ulûmu'l-Kur'an*, (Çeviren: Arif Erkan), Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s: 291-293

²⁷⁵ en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, II, 18

²⁷⁶ Bkz. Tezimiz "Cin" Başlığı, s: 12-13

²⁷⁷ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 145

²⁷⁸ el-Behî, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, s: 135-136

görüşü de savunulmuştur.²⁷⁹

2.a.1.c. Savunmaların Tahlili

Ayetteki istisnan ın zahirinden İblis’in meleklerden olduğu kanaati hâs ıl olmaktadır.²⁸⁰ Ancak ayetin zahiri her ne kadar bu kanaati veriyorsa da bu ayette “*ifadenin çoğunluğa göre düzenlenmesi*” anlamına gelen “*tağlib*” kuralına uygun bir üslup kullanılmıştır.²⁸¹ Bu üsluba göre, bir toplulukta bulunan fakat onların cinsinden olmayan varlıklar için de istisna ifadesi kullan ılır ki buna daha önce de geçti ği gibi istisna-i munkat ı denir. Bu istisnaya şu şekilde örnek verilmi ştir: “*Koyun sürüsü geldi ama çoban gelmedi.*”²⁸² Bu cümlede çoban, koyun sürüsünden istisna edilmiştir denilerek, onun koyun cinsinden olduğu söylenemez.

Ancak bu görüşe Fahrüddin er-Râzî şöyle bir itiraz getirmi ştir: İstisnada çok olanın hükmünü az olana vermek, yani bir grupta az ınlığı da ço ğunluğun hükmüyle değerlendirmek ancak az olan şey önemsiz ve nazar- ı dikkate alınmazsa olur. Fakat o az olan şey, olayın en büyük kısmını oluşturur da olay ancak o tek şey ile meydana gelirse o zaman ço ğunluğun hükmünü az olana vermek do ğru olmaz. Dolay ısıyla burada İblis, ço ğunluktan istisna edilemez. Zira hadisede İblis’in yaptı ığı isyan anlatılmaktadır. Ve olay ın ba ş aktörü de odur. Bunun haricinde Râzî’ye göre Arapça’da istisna-i munkatı’ çok meşhurdur denilemez.²⁸³

Bu itiraza yukarıdaki örnekten yola çıkılarak şunlar söylenebilir: Örnekteki

²⁷⁹ Ebu Bekir Abdurrezzâk, b. Hemmâm b. Nâfi es-San‘ânî, *Abdirrezzak*, Daru’l-Marife, Beyrut-Lübnan, 1. Baskı, 1991

Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîz (Tefsîru

²⁸⁰ el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, II, 270

²⁸¹ Kılavuz, Ahmet Saim, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “*Şeytan Mad.*”, IV, 1868

²⁸² Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, I, 106

²⁸³ er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, II, 340-341

olayın birinci derecedeki kahramanı çobandır. Koyun sürüsü geldiği halde çoban gelmemiştir; aynen meleklerin hepsinin secde ettiği halde İblis'in secde etmemişi olması gibi... Bu benzerliğe dayanarak, nasıl çobanın koyun cinsinden olduğu iddia etmek doğru olmazsa, İblis'in de meleklerden olduğu savunmak doğru değildir, diyebiliriz. Ayrıca istisna-i munkatı'ın Arapça'da çok fazla kullanılmıyor olması onun hiç kullanılmadığı ve kullanılmayacağı anlamına gelmez kanaatindeyiz. Bu durumda İblis'in meleklerle birlikte secde etmekle emrolunduğundan dolayı onun meleklerden olduğu görüşü de çok doğru görünmemektedir.

İbn. Abbas (ra)'dan gelen rivayete gelince, bu rivayette geçen Azâzil kelimesine Kur'an'da ve sahih hadis kitaplarında rastlanmadığı söylenmekte,²⁸⁴ halk arasında yaygın ve yanlış olarak, İblis'in meleklerden olduğu ve onların hocaları olduğu,²⁸⁵ ilminin çokluğu sebebiyle saptığı²⁸⁶ bilgisinin şüyu bulduğu ifade edilmektedir.

Bütün bu görüşlerin en önemlisi, 18. Kehf Suresi'nin 50. ayetinde geçen, **“...o, cinlerden idi...”** ifadesidir ki aslında onun cinlerden olduğuna tek başına bu delil kâfidir. Bu konuda İblis'in meleklerden olduğunu savunanların yaptığı teviller, zorlama tevil sırafında değerlendirilebilir. Ayrıca İblis'in ateşten yaratılmış olması; zürriyetinin varlığı ve belki de onu meleklerden ayıran en önemli özelliği sayılabilecek olan isyanı... bütün bunlar hep İblis'in cinlerden olduğu görüşünü belleğimizde kuvvetlendirmektedir.

²⁸⁴ Güç, Ahmet, *Satanizm*, s: 20-21

²⁸⁵ Güngör, Mevlüt, *Kur'an Penceresinden Bakış*, s: 50

²⁸⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 222

2.a.2. İblis'in Savunması

Yüce Allah Hz. Âdem'e secde etmeyi emretti ğinde İblis bu emre uymam ıştı. Onun bu itaatsizli ğinden sonra ya şanan olaylar ı Kur'an ayetleri e şliğinde değerlendirelim:

“Andolsun, sizi yaratt ık, sonra size şekil verdik, sonra meleklerle, Âdem'e secde edin! diye emrettik, İblis'in d ışındakiler secde ettiler. O, secde edenlerden olmadı.

Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?

(İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ate şten yaratt ın onu çamurdan yarattın, dedi.”²⁸⁷

Görüldüğü gibi İblis, kendince haklı sebeplerle emre itiraz ederek onu yerine getirmemiş; üstelik emri be ğenmediğini beyan etme küstahl ığına – hem de kendisini ve tüm varlıkları Yaratan, yaptı ğı her şeyi bir hikmete binaen yapan Yüce Varlı ğa karşı – cüret etmiştir. Şu ayeti kerime onun, küstahl ıkta ve kibirde vard ığı noktayı daha çarpıcı bir ifadeyle ortaya koymaktadır:

“Meleklerle: “Âdem'e secde edin!” demi ştik, İblis'in d ışında hepsi secde ettiler. İblis: “Ben, dedi, çamurdan yaratt ığın bir kimseye secde mi ederim!” Dedi ki: “Şu benden üstün k ıldı ğına da bir bak! Yemin ederim ki, e ğer beni k ıyamete kadar yaşatırsan, pek azı d ışında onun neslini kendime bağlayacağım!”²⁸⁸

İblis'in secde etmemesinden sonra geli şen olaylarda dikkat çekici bir hadise vardır ki o da şudur: Yüce Allah İblis'i bu hareketinden sonra hemen huzurundan kovmamış; ona kendini savunma imkân ını, emre itaat etmemesinin sebebini sorarak vermiştir. Bu da Yüce Allah' ın bir suçtan sonra savunma imkân ını herkese bir hak

²⁸⁷ A'râf, 7/11-12; Krş: Hicr, 15/28-33; İsrâ, 17/61-62; Sâd, 38/71-76

²⁸⁸ İsrâ, 17/61-62

olarak verdiğini göstermektedir.²⁸⁹

2.a.3. İblis’in Kıyası

Allah Teâlâ’n ın kendisine bir hak olarak verdi ği savunmas ında İblis; Âdem’den üstün oldu ğunu, onun çamurdan, kendisinin ise ate şten yarat ıldığını gerekçe göstererek iddia etmiştir. Üstün olanın da kendinden alt “sınıf”ta olana secde etmesinin yanl ışı olacağı kıyasını geli ştirmiştir. Müfessirlere göre şeytanın yapm ışı oldu ğu bu kıyas ilk kıyastı ve batıl bir kıyastı.²⁹⁰

İblis’in yapm ışı oldu ğu bu kıyas, birçok yanl ışı barındırmaktadır. Her şeyden önce İblis emre kar şı geldikten sonra, kendisine verilen savunma imkân ını takdir edememiş; bu imkânı bir lütuf olarak görmesi gerekirken cevab ında çekişme tavrına girerek kendisinin Hz. Âdem’den üstün oldu ğunu iddia etmekle sözde makam gasp ı sevdasına düşmüştür.

Hiç tart ışılmaması gereken nass (kesin ilâhi buyruk) kar şısında kıyas ve içtihadı kalkışmış; verilen emre karşı gelmiştir.

İblis, Hz. Âdem’den üstün oldu ğunu iddia ederken ate ş ve topra ğı yaratan ın Allah oldu ğunu kabullenmesine ra ğmen ate şin topraktan üstünlü ğü gibi iki madde arasında aslında olmayan zahirî bir fark ı bahane etmiştir. Böylece hayır ve üstünlü ğe bakışını maddeyle s ınırlamıştır. Asl ında çamur ile ate şin özündeki fark sadece Yaratıcı’nın tahsisine borçlu olan bir yaratılış farkından öte bir şey değildir.²⁹¹

Kaldı ki topra ğa mahsus özellikler, ate şinkine oranla daha kapsaml ı ve

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 22; Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, II, 506

²⁹⁰ es-Sa’lebî, *Tefsîru’s-Sa’lebî*, III, 8; el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, II, 271 – IV, 289; el-Kurtubî, *El-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, VII, 171; İbn-i Kesîr, *Hadislerle Kur’an- ı Kerim Tefsiri*, VI, 2916; e ş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 193; en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî* I, 404

²⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 18-19; el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, II, 270-271; III, 313-314; V, 289

üstündür. İslâm Âlimleri bu üstünlükleri şöyle sıralamaktadırlar:

-Toprağın özünde sükûn, vakar, ağırlıklılık, hilm, hayâ ve sabır vardır. Bu özellikler topraktan yaratılan Hz. Âdem'i tevbe, niyaz ve tevazua götürmüştür. Ateşin özünde ise, hafiflik, yakma, hiddet ve ıstırap vardır. Bu özellikler de ateşten yaratılan İblis'i kibre ve yanlışta ısrara götürmüştür.²⁹²

-Ateş, Allah'ın, düşmanlarına hazırladığı azap sebebidir. Toprak ise azap sebebi değildir. Bilakis rahmet sebebidir. Çünkü toprak bitkilerin gelişmesinin, artmasının ve ıslahın yeridir.²⁹³

-Cennetin toprağının misk gibi koktuğuna dair haberler vardır. Ancak iyi olan cennette ateş, kötü olan cehennemde toprak olduğuna dair hiçbir haber yoktur.

-Toprağın ateşe ihtiyacı yoktur. Ancak ateşin bir mekâna ihtiyacı vardır ki o mekân da topraktır.²⁹⁴

-Toprak ateşi söndürür ve telef eder. Ateş ise toprağı telef edemez.²⁹⁵

-Toprak secde edilen yerdir ve temizliktir. Ateş ise korku ve azaptır.²⁹⁶

2.b. Emre Uymamakla İblis'in Düştüğü Hatalar

Hz. Âdem'e secde emri, ona ilahî nefhanın üflenmesinden sonra verilmiştir. Söz konusu emir Kur'an'da şu şekilde geçmektedir:

“Hani Rabbin meleklere demişti ki: “ Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ona

²⁹² İbn. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, 2916; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 404

²⁹³ es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 8; İbn. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, 2916

²⁹⁴ es-Sa'lebî, *a.g.e.*, III, 8; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 171

²⁹⁵ en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 404

²⁹⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 171

ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secdeye kapanın!”²⁹⁷

Bu emir Hz. Âdem’in melekler üzerine üstünlük kurdu ğuna işaret etmektedir. Hz. Âdem bu üstünlü ğü, emaneti ta şıma liyakatini²⁹⁸ elde ettikten sonra kurmu ştur. Buna rağmen İblis secde etmemiştir. Onun bu hareketinin sebepleri özetle şu şekilde sıralanmıştır:

İblis ya bu emaneti fark edememi ştir ya da fark etti ği halde secde etmemi ştir. Eğer İblis, hürmeten de olsa Hz. Âdem’i kendisine secde edilecek mertebeye ç ıkaran ilahî emaneti fark edememi ş idiyse, bu takdirde o, cehalet ve körlük illetinin temsilcisidir.

Yok, e ğer bunun fark ında oldu ğu halde secde etmediyse, bu durum onun kıskançlık ve a şa ğılık kompleksine girdi ğini gösterir. Zaten İblis’in Hz. Âdem’den üstün oldu ğunu iddia etmesinin ardında bu kompleksin oldu ğu açıktır. Bu hareketiyle İblis, nefsinin heva ve hevesini ilahî iradenin üstünde görerek, Allah’a iman ad 1 altında nefse tapmanın sembolü haline gelmiştir.

İblis, sevgi ve sayg ı aç ısından ilahî iradeye itiraz ve isyan ederek ters dü şmüştür. Sevgi aç ısından ters dü şmüştür, çünkü seven, sevdi ğinin her istedi ğini yapmaya çaba gösterir, onun sevdi ğini de sever. Ve sevgi z ıtlaşmayı de ğil kaynaşmayı gerektirir. İblis, sevginin gereklerinin tam tersini uygulamakla sevgiyi nefrete çevirmenin de ilk temsilcisi olmuştur.

Saygı aç ısından da ters dü şmüştür, çünkü İblis, Allah’ ın huzurunda, O’nun emrine tamamen mesnetsiz bir gerekçeyle kar şı ç ıkmış ve dolay ısıyla Allah’ ı küçümseme küstahl ı ğını gösterebilmiştir. O kadar ki ***“...Şu mudur benden üstün***

²⁹⁷ Hicr, 15/28-29; Krş: Sâd, 38/71-72

²⁹⁸ Ahzâb, 33/72

*kıldığını?..”*²⁹⁹ diyebilecek seviyeye kendini düşürmüş ve saygısızlığın en son noktasının örneğini sergilemiştir.

İşte İblis bu şekilde ilk imtihan ında nefesine ve gururuna ters düşen bir emri reddederek *“o güne kadar Allah’a başgıllık ad ı alt ında kendi nefesine tapt ığını göstermiştir.”*³⁰⁰

2.a.5. İblis’in İsyanı

Verilen secde emrine isyan eden İblis’in, kendisine savunma hakk ı verildiğinde söyledi ği sözlerde Hz. Âdem’i küçük görmesinin etkisi gözden kaçmayacak derecededir. O, bu yüzden kibre saparak Hz. Âdem’e secdeden kaçınmıştır.³⁰¹ Bu ifadesinden İblis’in Allah’ ı inkâr etti ği için de ğil, O’nun emrine itaat etmedi ği için kâfir oldu ğu sonucu çıkmaktadır. Bu yüzden de farz olan herhangi bir vazifeyi yapmayanın küfrüne hükmedenler vardır. Ancak İblis’in küfrünün sebebi sadece emri yerine getirmemesi de ğil; kibirlenerek onu be ğenmemesi ve kendince bir kıyasla tenkit etmesi ³⁰² oldu ğundan bu hükmü do ğru kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

İblis’in küfrünün mahiyeti konusunda İbn. Kayy ım el-Cevziyye, önce küfrü beş k ısıma ay ırmış ve bu k ısımların içinde onun küfrünü özetle ş u şekilde ifade etmiştir.

Küfür beş kısma ayrılır:

1-) Tekzib küfrü: Peygamberlere inanmamaktır.

²⁹⁹ İsrâ, 17/62

³⁰⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 222-223

³⁰¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *a.g.e.*, s: 221

³⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 272–273

2-) Yüz Çevirme Küfrü: Kişinin peygamberi ne tasdik etmesi ne de yalanlaması şeklindeki küfürdür. Ancak bu kişi kalbiyle peygamberden yüz çevirmiştir. Onu ne korur ne de ona düşmanca davranır.

3-) Şüphe Küfrü: Kişinin inanıp inanmamakta tereddüt etmesi şeklinde olan küfürdür. Bu da küfür sayılır, zira şüphe sürekli olmaz.

4-) Nifak Küfrü: Münafığın küfrü bu gruptadır. Çünkü o, diliyle imanını açıkladığı halde, kalbiyle yalanlamaktadır ki bu da büyük bir münafıklıktır.

5-) Tasdikle Birlikte Büyükleme ve Kaçınma Küfrü: İblis'in küfrü böyledir. Çünkü İblis, Allah'ın emrini inkâr etmemiş, ancak emre karşı çıkmış ve büyüklük taslamıştır.³⁰³

Bu görüşlerin yanında İblis'in isyanının tamamen sembolik bir anlama sahip olduğunu ve aslında bu isyanın Allah tarafından kendisine verilen özel bir fonksiyonun sonucu olduğunu savunanlar da vardır.³⁰⁴ Bu görüş İblis'in isyanının, Allah'ın ona verdiği bir "görev" telakkisini çağrıştırmaktadır. Bu takdirde Allahu Teâlâ'nın;

"Doğrusu – ki Ben hep doğruyu söylerim- mutlaka sen ve sana uyanlar ın hepsiyle cehennemi dolduracağım! buyurdu."³⁰⁵ sözleri nasıl açıklanacaktır? Kendisine verilen 'görev'i – bu görüşe göre - yerine getiren varlık neden lanetlenerek cehennemle cezalandırılacaktır? Bu telakkinin bu sorulara cevap bulması imkân dâhilinde gözükmemektedir.

İşte İblis kibre kapıldığı için isyan etmiş; kendisine verilen savunma hakkından yararlanıp tövbe etmek yerine, küstahça bir tavır ve edayla emri

³⁰³ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Medâricu's-Sâlikîn*, I, 267

³⁰⁴ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I, 12

³⁰⁵ Sâd, 38/84-85; Krş: A'râf, 7/18; Hicr, 15/43; İsrâ, 17/63

beğenmediğini, kendince do ğru bir k ıyas yaparak belirtmi ŝ ve batt ıkça batm ıştır. Onun bu isyan ı, kendine güvenen, güçlü bir varl ığın isyan ı de ğildir. Bilakis çaresizlik içerisinde k ıvranan bir varl ığın isyan ıdır.³⁰⁶ Gerçekten de İblis secde emrine itaat etmedikten sonra art ık bir daha geri dönmeyi gururuna yedirememi ŝ, haset ve inad ından dolayı ı yanl ışında ısrar etmi ştir. Bu da onun çaresizli ğinin dışavurumu olarak görülebilir.

Evet, İblis isyan etmi ştir ancak o isyan ederken Allah’ ı hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Ne Kur’an- ı Kerim ayetlerinde ne de Hadis-i Şerif’lerde onun Allah’ ı inkâr ettiğine dair bir haber vardır. O, bütün inat ve ısrarına, haset ve kinine, gurur ve küstahlığına rağmen *“Allah’tan korktu ğunu”*³⁰⁷ itiraf etmi ştir. O, hiçbir zaman Allah’ı inkâr etmemesine rağmen ona uyanların, sadece Allah’a inanmamaları de ğil, aynı zamanda kendisine tapmaları ne kadar ac ıdır ve ne yaman bir çeli ŝkidir. Allahu Teâlâ bu çeli ŝkiyi, İblis’in Hz. Âdem’e secde etmedi ğine vurgu yaptı ktan sonra şu sözlerle kınamaktadır:

***“... Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?
Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir de ğiŝmedir!”***³⁰⁸

İblis’in isyan ını, daha önce de k ısaça de ğindi ğimiz gibi bir tevhit hareketi olarak de ğerlendiren mutasavvıflar da bulunmaktadır. Özellikle Hallâc- ı Mansur ve onun takipçileri için tevhit ilkesi her şeyden önemlidir.³⁰⁹ Hallâc, Allah’ın İblis’e Hz. Âdem için secde etmesini emretti ğinde onun bu emre uymamas ını, onun yalnızca Allah’a secde etmek ve böylece yalnızca O’nu birlemek istemesine ba ğlamaktadır.

³⁰⁶ Yetik, Zübeyir, *Şeytan*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1985, s: 39-40

³⁰⁷ Haşr, 59/16; Enfâl, 8/48

³⁰⁸ Kehf, 18/51

³⁰⁹ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991, s: 90

Çünkü tevhit yalnızca Allah için olabilir. Bu yüzden Hallâc’a göre semanın sakinleri arasında şeytana benzer, onunla tevhit konusunda yarışabilecek bir muvahhid yoktur. İlâhî Zat ona bütün çıplaklığıyla görünmüş, bu sebeple o Hz. Âdem’e hiç iltifat etmemiş; helak olma pahasına Hakiki Mabud’u takdis etmiştir.³¹⁰

Ancak İblis’in kendisini savunduğu sözlerden, onun bu isyanını, tevhit ilkesine uygun olarak Allah’tan başkasına secde etmeyi kabul etmediği için gerçekleştirdiğini çıkarabilmek mümkün gözükmemektedir. Bilakis o, bu isyanı Hz. Âdem’i küçük görerek, dolayısıyla da emri beğenmeyerek gerçekleştirmiştir. Böylece kibrinin ve gururunun kurbanı olmuştur.

2.b. İblis’in Kovulması

İblis secde emrini uygulamayınca, Allahu Teâlâ ona savunma fırsatı tanımış, o bu fırsatı da değerlendirilmekten kaçınarak emri beğenmediğini³¹¹ söyleme küstahlığında bulununca lanetlenmiş ve huzurdan kovulmuştur. Ayetlere göre olayın seyri şu şekildedir:

“Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, Âdem’e secde edin! diye emrettik. İblis’in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı.

Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.

Allah: Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin de ğildir. Çık! Çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu.

³¹⁰ Altıntaş, Hayrani, *a.g.e.*, s: 84-85

³¹¹ İsrâ, 17/61-62; Hicr, 15/33; Sâd, 38/76

İblis: Bana, (insanların) tekrar dirileceği güne kadar mühlet ver, dedi.

Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

İblis dedi ki: Öyle ise beni and ırmana karşılık, and içerim ki ben de onlar ı saptırmak için Sen'in doğru yolunun üstüne oturacağım.

Sonra elbette onlara önlerinden, arkalar ından, sağlarından, solları ından sokulacağım ve Sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksınız! dedi.

Allah buyurdu: Haydi, yerilmi ş ve kovulmu ş olarak oradan ç ık! Andolsun ki onlardan kim sana uyarsa sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!”³¹²

Ayetlerin ak ışına bak ıldığında İblis'in, secde etmemesinden hemen sonra kovulmadığı görülecektir. Allah ona önce savunma imkân ı vermiştir. Fakat o bunu değerlendirmemiş, emri be ğenmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Allahu Teâlâ onu huzurundan kovmuştur.

Ancak bu kovulu şun henüz ebedi bir kovulu ş olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kovuluşun ardından onun insanları azdıracığına ve saptıracığına ant içmesi üzerine son ve ebedi kovulu ş gerçekleşmiştir. Eğer İblis uslan ıp edebini tak ınsa ve düzelmeye yüz tutsa belki de aff ı muhtemeldi.³¹³ Nitekim ona bu zaman tan ınmıştır. Fakat o buna rağmen insana olan düşmanlığını ifade ederek onları saptırmaya yemin ettiği zaman, kovulmu ş, k ınanmış ve kendilerine uyacaklarla birlikte ebedi azaba mahkûm edilmiştir.³¹⁴

2.c. İblis'in Mühlet İstemesi

İblis, isyan ından ve isyan ında diretmesinden sonra kovulmu ştu. Hz.

³¹² A'râf, 7/11; Krş: Hicr, 15/28; Sâd, 38/71-77

³¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 22

³¹⁴ A'râf, 7/18; Hicr, 15/41-43; Sâd, 38/84-85

Âdem'den üstün oldu ğunu iddia ederken şimdi bu yüzden meleklerin aras ındaki konumunu da kaybetmişti. Bu onun için büyük bir hayal kırıklığı olmuş, hayatını da kaybetme endişesine düşmüştü.³¹⁵ Bu sebeple Allah'tan mühlet istedi.

“İblis, Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.”³¹⁶

İblis'in insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet istemesi dikkat çekicidir. İblis kurnazlık etme düşüncesiyle bu vakte kadar mühlet istemi ş, bu sayede de ölümsüzleşmeyi arzu etmiştir.³¹⁷ Çünkü insanlar ın öldükten sonra tekrar diriltilmelerinden sonra artık ölüm yoktur.³¹⁸ İblis de bunu bildi ği için iste ğini Rabbine bu şekilde iletmişti.³¹⁹

Yüce Allah onun bu iste ğini onayladı, ancak **“...Bilinen vakte kadar...”**³²⁰ kaydıyla... Böylece onun bu kurnazlığı da işe yaramamıştır.

Ayette geçen **“bilinen vakit”** ifadesi, İbn. Abbas (ra) ve Süddî'den gelen rivayetle, bütün yarat ılmışların öldü ğü sûra ilk üfürü ş vakti, yani kıyametin kopma vakti olarak haber verilmi ş, Yüce Allah' ın İblis'in bu iste ğini geri çevirdi ği kaydedilmiştir.³²¹

2.d. İblis'in İnsanları Saptıracağına Ant İçmesi

İblis, yüce Allah'tan ne için mühlet istemi şti? Yapt ığı yanlıştan pişmanlık

³¹⁵ Çakan, İsmail L. –Solmaz, N. Mehmet, *Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, s: 24

³¹⁶ Sâd,38/79; Krş: A'râf, 7/14; Hicr, 15/36

³¹⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 225; es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 9

³¹⁸ Duhân, 44/56

³¹⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 173–174; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 192

³²⁰ Hicr, 15/37–38; Sâd, 38/80–81

³²¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 174

duyduğundan dolayı tövbe etmek için mi? Hayır, o sadece insanları azdırmak ve saptırarak Allah karşısında onları zor durumda bırakıp ahiretlerini kaybettirmek için bunu istemiştir. Çünkü insanların atası konumundaki Hz. Âdem; kendisinin düştüğü bu kötü durumun sebebidir. İblis böyle düşündüğü için ona kin duymaktaydı.

Bu kinin yanında, Hz. Âdem'e Allah'ın bahsetmiş olduğu şerefi kıskanması³²² da İblis'in mühlet istemesine sebep olmuştur. İblis mühlet istemiştir ki; tıpkı secde etmeyi şinin sebebini açıklarken küstahça **“...Bu mudur benden üstün kıldığım...”**³²³ dediği gibi, insanı azdırsın ve onu Allah'ın karşısında mahcup duruma düşürerek aynı küstahlıkla **“...İşte senin güvendiğin ‘halife’. Bak gördün mü onu ne hale getirdim.”** diyebilsin. Böylece secde etmemekteki –güya- haklılığını ispat edebilsin.

İşte bu düşüncelerle İblis, izni kopardıktan sonra **“Ben helak oldum; kendisi yüzünden helak olduğum kişi ve onun zürriyeti de helak olsun.”** mantığıyla insanları saptıracağına ve azdıracağına dair yemin ederek ant içmiştir:

“İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, ant içerim ki ben de onları saptırmak için Sen'in doğru yolunun üstüne oturacağım.

Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve Sen onların çoğunu şükredenlerden bulmayacaksın! dedi.”³²⁴

İblis'in ant içerken **“...Beni azdırmana karşılık...”** demesi ilginçtir. O, bu suçlamayı Allah'a yapmaktadır. Onun mantığına göre Allahu Teâlâ durup durukken –haşa- çamurdan deşersiz bir insan yaratmış ve ona secde etmesini kendisinden

³²² Köksal, Mustafa Âsım, *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2004, I, 33

³²³ İsrâ, 17/62

³²⁴ A'râf, 7/16-17

istemiştir.³²⁵ Hâlbuki Hz. Âdem kendisinden değersizdir. Bu yüzden ona secde etmek doğru değildir. Bu “*yanlış emri*” veren de Allah olduğuna göre, azmasına sebep olan da Allah’tır.

İblis’in mantığı işte budur. O’nun mantığı sadece maddeyle sınırlıdır. İblis bu mantığı Hz. Âdem ile kendisini kıyaslayarak ondan üstün olduğunu iddia ederken de kullanmıştır.

İblis bu mantıkla yarattıkları her iki maddenin yani ateş ve toprağın yaratıcısının Allah olduğunu kabullenmesine rağmen üstünlük taslamıştı. Bunu her iki maddenin sadece zahirine bakarak yapmış, bakış açısını maddeyle sınırlamıştı. Hz. Âdem’in Allah’tan bir ruh taşıması ve O’nun halifesi olması gibi üstünlüklerini bu mantıkla görmezden gelebilmişti. İblis, kendi mantığını maddeyle sınırladığı gibi Allahu Teâlâ’yı da maddeye mahkûm sanmıştı.³²⁶

Hâlbuki Allahu Teâlâ hükmünü, böyle bir mantığın çok fevkinde yürütmektedir. Madde ve akıl haricinde bir kıyas tanımayan anlayış ancak İblis ve onun avanesinin işi olabilir.³²⁷ Bu anlayışla kıyas yapanlar, tarihte Firavun’a İsrail oğullarının tüm çocuklarını öldürterek kendi mülkünü koruması gerektiğini salık vermişlerdi.³²⁸ Ancak Yüce Allah onların oyunlarına karşı “***Onlar tuzak kurdular, Allah da onlar ın tuzaklarını bozdu. Allah tuzak kuranlar ın hayırlısıdır***”³²⁹ ayet-i kerimesinin mucibince öyle bir oyun oynadı ki, Firavun’a düşman olacak ve onun mülkünü yok edecek çocuğu hem de kendi sarayında bizzat kendi eliyle besletti ve

³²⁵ Ece, H. Kerim, *Hz. Âdem*, s: 126

³²⁶ Çakan, İ. L. – Solmaz, N. M., *Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, s: 23

³²⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 223

³²⁸ Bakara, 2/49; A’râf, 7/141; Kasas, 28/4

³²⁹ Âl-i İmrân, 3/54; Krş: Neml, 27/50

büyüttü.³³⁰

İblis insanları sapt ırmak için Allah' ın do ğru yolunun üzerinde oturacağına yemin ederek ifade etmiştir. Müfessirler bu ifadeyi de ğişik şekillerde izah etmişlerdir. Bazı müfessirler İbn. Abbas (ra) ve İbn. Mesud (ra)'dan gelen rivayeti zikrederek Allah' ın do ğru yolunu bu iki sahabînin Mekke yolu olduğunu heber verdiklerini aktarmaktadırlar.³³¹ Hak din İslâm yolu,³³² cennete ula ştıran yol,³³³ Allah' ın R ızasını kazanmakla hak edilen cennete ula ştıran yol³³⁴ olarak da tarif edilmiştir.

Bu konuda Fahrüddin er-Râzi, gerçekten dikkate de ğer bir yorum getirmiştir. Râzi'ye göre, İblis'in do ğru yolun üzerine oturması ı deyimini, onun ifsada devam edeceği ve bundan bir an bile olsa vazgeçmeyece ği anlam ını ta şımaktadır. İblis burada “*oturma*” tabirini i şte bu sebeple kullanmıştır. Çünkü bir i şiyice tamamlamak isteyen kimse, bitirinceye kadar o i şin başında oturur.³³⁵ Öyle anlaşılmaktadır ki İblis “*oturma*” tabirini kullanarak insanları sapt ırmaktan asla vazgeçmeyeceğini vurgulam ıştır. O, bu i şiyi tamamlamaya karar vermiştir ve tamamlayınca kadar da bu yolda “*oturacaktır*”.

İblis do ğru yolda oturacağını söyledikten sonra insanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollar ından sokularak onları azdıracığına yemin etmiştir. Yüce Allah mekândan münezzeh olduğu için O'na giden yolun beş duyudan biriyle anlaşılabileceğini, yani maddi bir yol olmasına imkân yoktur. O halde bu yol

³³⁰ Kasas, 28/8-9; Şuarâ, 26/18

³³¹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 193; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 140; es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 10; İbn. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, 2918

³³² es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 9

³³³ el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 175; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 192

³³⁴ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 140

³³⁵ er-Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, X, 310

insanı Allah'ın rızasına kavuşturacak olan iman ve itaat yoludur.³³⁶

İblis'in zikretmiş olduğu yönlerde gelince, o burada dört yönü zikretmiştir. Buradan da İblis'in dört yönden, yani düşmanın saldırabileceği her taraftan saldıracağını kastetmiştir.³³⁷

Âlimler dört yön hususunda iki görüş bildirmişlerdir.

1-) Bu yönlerden her biri din hususunda bir çeşit bela anlamında kullanılmıştır. Önlerinden gelmesi bazı müfessirlere göre insanlar dünyaya rağbet ettirmesi, arkalarından gelmesi de ahiretin varlığı hakkındayken onları şüpheye düşürmesi³³⁸ anlamına gelirken bazı müfessirler bunun tam aksini söylemişlerdir. Buna göre önlerinden gelmesi insanlar ahiret hakkındayken şüpheye düşürmesi; arkalarından gelmesi ise onların dünyaya rağbet etmeleri için çalışması anlamını ifade etmektedir.³³⁹

İnsanların sağ tarafından onlara sokulması, onların iyilikleri yönünden gelerek³⁴⁰ yaptıkları iyiliklerle övünmelerini ve böbürlenmelerini sağlaması³⁴¹ ve din işlerinde onları şüpheye düşürmesi³⁴² demektir. “*Sollarından...*” ifadesinden kasıt ise kötülükler yönünden gelerek³⁴³ insanlara çeşitli günahları işletmesidir.³⁴⁴

³³⁶ Kutub, Seyyid, *Fî, Zilâli'l-Kur'an*, VI, 34

³³⁷ e-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 192; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 140; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 21

³³⁸ e-Şevkânî, *a.g.e.*, II, 192; Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzak*, I, 215

³³⁹ el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Ferrâ, *Tefsîru'l-Beğavî*, (İhtisar: Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd), Daru's-Selâm, Riyad, Trh., s: 298, en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 404-405

³⁴⁰ e-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 192; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 404-405

³⁴¹ Ebu Bekir Abdurrezzak, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzak*, I, 215

³⁴² el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, s: 298

³⁴³ e-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 192; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 404-405

³⁴⁴ el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, s: 298

İnsanların şehvetleri yönünden saldırması³⁴⁵ anlamına geldiği de ifade edilmiştir.

Bu yönleri teker teker zikretmeksizin, İblis'in İnsanları haktan alıkoyması, dünyaya rağbet ettirmesi, ahiret hakkında şüpheye düşürmesi,³⁴⁶ onları çepeçevre kuşatması ve elinden geldiğince saptırması³⁴⁷ anlamına geldiğini ifade edenler de bulunmaktadır.

2-) Ayetteki yönlerden maksat onun vesvese verme hususunda elinden geleni yaptığını ve yapabileceği şeylerden hiçbirini eksik bırakmadığını ifade etmektir.³⁴⁸

Ayette İblis'in saldıracağı yönler sıralanırken, altı yönden dört tanesi zikredilmiştir. Kalan iki yön olan alt ve üst tarafın zikredilmemesini müfessirler onun bu yönlerden insana saldıramayacağı şeklinde yorumlamışlar ve bunun nedenini şu şekilde açıklamışlardır:

İblis (şeytan) insanlara üstlerinden saldıramaz çünkü üst taraf rahmet mekânıdır³⁴⁹ ve o insan ile Allah'ın rahmeti arasına giremez.³⁵⁰ Altlardan saldıramaz, çünkü alt taraf secde mekânıdır³⁵¹ ve insanlar alttan gelen şeylerden ürker.³⁵²

Genel olarak ikiye ayırdığımız bu görüşlerden ikincisi daha isabetli gözükmektedir. Zikredilen yönlerin mecazi olması ihtimal dahilindedir. İblis'in, doğru yol üzerinde “oturacağını” söylemesi ve bir insana gelebilecek saldırıların yönlerinin tüm çeşidini zikretmesi, onun Hz. Âdem'e duyduğu kin ve öfke sebebiyle,

³⁴⁵ Ebu Bekir Abdurrezzak, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzak*, I, 215

³⁴⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 176

³⁴⁷ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 140

³⁴⁸ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, X, 315

³⁴⁹ en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 405, eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 194

³⁵⁰ es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 10; el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, s: 298

³⁵¹ en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 405

³⁵² Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s: 287

elinden gelen tüm gayreti sarf edeceğine ve bundan hiçbir zaman kesinlikle vazgeçmeyeceğini ifade etmek içindir.

2.d.1. İblis’in Zannının Gerçekleşmesi

İblis kendisinin lanetlenmesine ve cennetten kovulmasına sebep olduğu düşün­düğü Hz. Âdem’i ve soyunu azdırmak ve saptırmak için elinden gelen tüm gayreti sarf edeceğine dair yemin ettikten sonra, **“... ve Sen onlar ın çoğunu şükreder bulamayacaksın”**³⁵³ demişti. Onun bu zannının bir üzerinde gerçekleşmesinin örneğine Kur’an-ı Kerim’de rastlamaktayız:

“Andolsun İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı. İnanan bir zümrenin dışında hepsi ona uydular.”³⁵⁴

Ayette İblis’in zannını doğruya çıkardığından bahsedilen kavim Sebe halkıdır. Çünkü bu ayetten önceki ayetlerde bu halka lütfedilen nimetler ve onların bu nimetlerin şükrünü eda edemedikleri anlatılmaktadır.³⁵⁵ İşte İblis’in yukarıda ifade edilen zannının gerçekleşmesinin bir örneği bu şekilde anlatılmaktadır. Müfessirler, İblis’in zannının, 7. A’râf Suresi’nin 17. ayetinde söylediği **“... ve Sen onların çoğunu şükreder bulamayacaksın.”** ifadesi olduğunu belirtmişlerdir.³⁵⁶

34. Sebe’ Suresi’nin 20. ayetinde geçen **“...inanan bir zümrenin dışında hepsi ona uydular”** ifadesi Sebe’ halkından az da olsa inananların bulunduğuna delâlet eder ki bu doğrudur. Yemen’de yapılan arkeolojik kazılar sonucunda

³⁵³ A’râf, 7/11; Hicr, 15/39–40; İsrâ, 17/62; Sâd, 38/82–83

³⁵⁴ Sebe’, 34/20

³⁵⁵ Sebe’, 34/15–19

³⁵⁶ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, XII, 6649; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 361; es-Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr*, II, 552; Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II, 876; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IV, 1859; Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, IV, 431

bulunan Sebe' halk ına ait kitabeler, bu halk aras ında sadece Allah'a ibadet eden küçük bir toplulu ğun yaşamış olduğunu kanıtlamıştır. M.Ö. 650 y ıllarına ait olan bu kitabelerde tek Allah inancına ait bulgular çağımızda gün yüzüne çıkmıştır.³⁵⁷

Sayıları az da olsa sap ıklığa kar şı ç ıkan, hakk ın arkas ında durarak onun varlığını ispatlayan müminler tarih boyunca hep var olagelmi şlerdir. En zor şartlar altında bile bu türden insanlar mevcudiyetini korumu şlardır. Bu da toplum hayat ında tabii bir durumdur.³⁵⁸

Sebe halk ı hakk ındaki ayet, İblis'in, zann ını do ğruladığına dair lokal bir örnektir. Daha genel anlamda İblis, kıyamete kadar bu zann ının gerçekleşmesi için canını di şine takacak, var ını yo ğunu harcayacak ve elinden geleni ard ına koymayacaktır. Böylece tarihin her safhas ında bu zann ın gerçekleşmesine dair örnekler sergilenecek ve kıyamete kadar insan ve şeytan aras ındaki bu mücadele sürüp gidecektir.

2.e. Allah'ın Verdiği Söz

Yüce Allah İblis'e, kendisine mühlet verildiğinde onun insanları saptıracağına dair yemin etmesine karşılık şu cevabı vermiştir:

“Allah buyurdu: Haydi yerilmi ş ve kovulmu ş olarak oradan ç ık! Andolsun ki onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım.”³⁵⁹

İşte Allahu Teâlâ ve İblis aras ında geçen diyalog Kur'an'da bu şekilde geçmiştir. Özet olarak İblis, Allah' ın emrine kar şı gelerek Hz. Âdem'e secde etmeyince Yüce Allah onu huzurundan kovmu ş, o da buna kar şılık Allah'tan mühlet

³⁵⁷ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, IV, 520

³⁵⁸ Kutub, Seyyid, *Fî, Zilâli'l-Kur'an*, XII, 120

³⁵⁹ A'râf, 7/18; Krş: Hicr, 15/41-43; İsrâ, 17/63; Sâd, 38/84-85

istemiş; bu iste ği yerine getirilince de insanlar ı sapt ıracağına dair yemin etmi ştir. Bunun üzerine lanetlenmi ş ve ebedi olarak kovulmu ştur. Neticede Yüce Allah ona kıyamete kadar yaşama imkânı vermiş ve o da insanlar ı saptırma fırsatını bu şekilde yakalamıştır. Fakat İblis'i ve ona uyanlar ı hep birlikte cehennemle cezaland ıracağını böylece haber vermiştir.

2.e.1. Şeytanın Sultası

Allahu Teâlâ İblis'i ve ona uyanlar ı cehennemle cezaland ıracağını bildirirken aynı zamanda da onun gerçekte insanlar üzerinde bir hâkimiyetinin olmad ığını belirtmektedir: **“Şüphesiz kullar ım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.”**³⁶⁰

Bazı ayetlerde de bunu Allahu Teâlâ şeytana itiraf ettirmektedir:

“(Hesapları görülüp) i ş bitirilince şeytan diyecek ki: Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size vaat ettim ama size yalanc ı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu...”³⁶¹

Müfessirler, şeytanın insan üzerinde bir nüfuzu olmad ığına ili şkin ayetler hakkında birtakım görüşler serdetmişlerdir. Bazı müfessirler, şeytanın insanları tövbe etmeyecekleri bir günaha dü şürme gücü yoktur, demi şlerdir.³⁶² Bazıları bağışlanmayacak bir günah ı onlara i şletmeye gücü yoktur, demi şlerdir.³⁶³ Ancak Kurtubî bunun umumi bir ifade oldu ğunu belirtmektedir. Kurtubî'ye göre onun bu tasallutu her türlü günah ı i şletmeye yöneliktir. Buna örnek olarak da o, İblis'in Hz.

³⁶⁰ Hicr, 15/42; Krş: İsrâ, 17/65; Nahl, 16/99-100; Mücâdele, 58/10

³⁶¹ İbrahim, 14/22; Krş: Kâf, 50/27

³⁶² İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III, 4576

³⁶³ es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 539

Âdem ve Havva'yı kandırmasını göstermektedir.³⁶⁴ Âlûsî'ye göre ise bu tür ayetler Allah'ın insanları şeytanın şerrinden koruduğuna ve bu konuda onlara vekil olduğuna delil teşkil etmektedir.³⁶⁵ Bundan kastedilenin istiaze olduğu da ifade edilmiştir.³⁶⁶

Bütün bu görüşlerin doğruluk payı olmakla beraber, bu ifadenin umumi bir ifade olduğu görüşü daha isabetlidir. Aslında şeytanın insanlar üzerinde bir gücü yoktur. Allah ona inananlarla inanmayanları ayırt etmek için fırsat vermiştir.³⁶⁷ İman ederek Allah'a tevekkül edenlere tesir edemez; onun tesiri ancak kendisini dost edinenleredir.³⁶⁸ Müminleri saptıramadığı gibi Allah'ın izni olmaksızın onlara üzüntü bile veremez.³⁶⁹ Ancak bunlara rağmen onun gücünün küçümsenemeyecek türden olduğu da Hz. Peygamber (sas)'e yapması öğütlenen şu duadan anlaşılmaktadır:

“Ve de ki: Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da Sana sığınırım, Rabbim!”³⁷⁰

2.c.1.a. Şeytan-Nefis İşbirliği

İnsan, yarısında şeytani, diğer yarısında ilâhî özellik olan bir varlıktır. Onun bu özelliği kendisine üflenen “nefha”dan³⁷¹ kaynaklanmaktadır. O, sorumlu bir varlıktır. Sorumluluk denince irade, irade denilince de özgürlük öne çıkmaktadır. Çünkü sorumlu olmak ancak irade serbestisiyle mümkündür. Bu irade serbestisi de

³⁶⁴ el-Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 176

³⁶⁵ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 163

³⁶⁶ Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin-Şeytan*, s: 99–100

³⁶⁷ Sebe', 34/21

³⁶⁸ Nahl, 14/99–100

³⁶⁹ Mücâdele, 58/10

³⁷⁰ Mü'minûn; 23/97-98

³⁷¹ Hicr, 15/28–29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72

onun seçmemesi ve yapmaması gereken bir şeyi yapabilme gücünü gerektirir.³⁷²

İşte şeytan insanın bu irade serbestîsini kullanma biçiminde rol oynamaktadır. O, insan ın bu özelli ğini kötü yönde etkilemektedir. Ancak o tek ba ına bu konuda güçlü de ğildir. Onu as ıl güçlü k ılan, “*insandaki irade zayıflığı, ahlakî cesaretten yoksunluk ve gereken takvanın bulunmamasıdır.*”³⁷³

İnsanın kulluk bilincinden sapma eğilimini göstermesinde etkin rol oynayan iki temel sebep vardır: Nefis ve şeytan. Nefsin, hayat ı idame ettirmedeki olumlu yönünün yanında, i şaret edilen sapma eğilimini göstermesindeki olumsuz yönü de vardır. İnsana kötülük etmeyi ve isyan ettirmeyi kendisine görev edinmiş olan şeytan nefsin işte bu olumsuz yönünden destek almaktadır.³⁷⁴ Bu yüzden belki de şeytandan daha önemli olan insan ın kendi nefsidir. Zira “*şeytanı üreten veya ona fırsat veren nefisten kaynaklanan hevadır.*”³⁷⁵

Bu bakımdan şeytanın başarısı kendi gücünden değil de insan ın nefsinin zaafiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda şeytan, nefsin olumsuz temayüllerinin uyarıcısı ve destekleyicisi konumundadır ve onun kalbe nüfuz etme yollar ı, nefiste bulunan menfî vas ıfların adediyle doğru orantılıdır.³⁷⁶ Bu yüzden as ıl tehlike şeytanın güçlü olması değil, onun iltifatları karşısında dayanma gücü gösteremeyen insanın kendi iradesidir. Bu da şeytanın bir bakıma insanda var olan kötü eğilimleri kuvvetlendiren bir güç olduğunu göstermektedir.³⁷⁷

³⁷² Şeriati, Ali, *İnsan*, (Türkçesi: Şamil Öcal), Fecr Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1997, s: 312-313

³⁷³ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s: 207

³⁷⁴ Altuntaş, Halil, *Pencereyi ışığa Açmak, Din-Dü şünce-Yorum Yaz ıları*, D İB. Yay ınları, Ankara, 2007, s: 246

³⁷⁵ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, s: 116

³⁷⁶ Çelik, Ömer – Öztürk, Mustafa – Kaya, Murat, *Üsve-i Hasene 2*, Erkam Yay ınları, İstanbul, 2004, s: 184

³⁷⁷ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s: 210

Tam da bu anlam ı destekleyen iki güzel benzetme yapılmıştır ki onlar ı aktarmayı gerekli görmekteyiz:

*“Hiçbir gücü yoktur aslında onun. Onun yaptığı ancak kötülükleri yaldızlı ifadelerle süsleyip püsleyerek güzel göstermekten ibarettir. O, bu imkân ı da ancak Yüce Allah’ın izni ve takdiri çerçevesinde kullanmaktadır. Yoksa onun böyle bir izni olmasaydı şeytan hiçbir şey yapamazdı. Ancak burada bir benzetme yapacak olursak, şeytan bir mikrop vazifesi görmektedir. Böylece o, (insanları günahlara hazır hale getirerek) vücudu mikroba karşı dirençsiz olanla olmayan kimseleri ayırmış olmaktadır. Onun tuzağına ancak bünyesi zayıf kişiler düşerler.”*³⁷⁸

*“İnsanlar şeytanı önder ve kılavuz edindikleri için Allah da onu onların üzerine görevlendirmiştir. Fakat ‘İşte onlar eğrilip sapınca Allah da onların kalplerini eğiltilip saptırmış oldu.’ (Saff, 61/5) ayetinde de buyrulduğu üzere, kendileri karar vermiştir. Bu bakımdan şeytan; bütün havlama-atlayıp-sıçramaları ve saldırımları eğitimcisinin elinde olan bir eğitmen köpeği gibidir. (...)”*³⁷⁹

Evet, şeytan tarafından sembolize edilen olumsuz güç aslî bir gerçekliğe sahip değildir. O ancak insanın yanlış bir hareket tarzı seçmesi suretiyle gerçeklik kazanan bir güçtür.³⁸⁰

Bu noktada İmam A‘zam, el-Fıkhu’l-Ekber’inde şunları kaydetmektedir:

“Allah insanları küfür ve imandan hâli olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allah’ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allah’ın muvaffakiyet ve yardımı ile iman etmiştir. (...) Şeytan mümin kuldan

³⁷⁸ Güngör, Mevlüt, *Kur’an Araştırmaları 2*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1996, s: 240–241

³⁷⁹ Âmûlî, Abdullah Cevâdî, *Kur’an’da Hidâyet*, s: 59

³⁸⁰ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, 1, 154

*imanını baskı ve cebir ile alır, dememiz do ğru değildir. Fakat kul iman ı terk ederse şeytan da onun imanını alır, deriz.”*³⁸¹

Görüldüğü gibi şeytanın insan ı aldatmadaki en büyük yardımcısı insan ın kendi nefsidir. Nefsin şeytan ile işbirliği yaparak insan üzerinde hâkimiyet kurmasının Kur’an-ı Kerim’deki tabiri “*Nefsi ilah edinmek*” tir.³⁸² Nefsine, hevasına uyanlar Allah’ın değil, nefsinin, hevasının kuludur. Bu yüzden şeytan onlara musallat olur.³⁸³ Allah’ ın şeytana, insanları sapt ırması için izin vermesi, insanda günah işlemeye yatkınlık oluşturan zihinsel tavr ın mevcudiyetine bağlıdır.³⁸⁴ İnsanda e ğer bu yatkınlık varsa, Allah şeytana, onu sapt ırabilme fırsatını verir. Zaten İblis de insanları azd ırmaya yemin etti ğinde “*...onların hepsini mutlaka azd ıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna*”³⁸⁵ sözleriyle bunu itiraf etmiştir.

Bu ifadeyle İblis muhtemelen içten içe kendi günah ını ve buna kendisinin kulluktaki samimi-yetsizli ğinin sebep oldu ğunu düşünmüş, ya şadığı bu tecrübeden hareketle samimi kullara zarar veremeyeceğini ifade etmiştir.³⁸⁶

Muhammed Esed, şeytanın insanları sapt ırmaya çal ışması, ancak ihlâslı kullara etki edememesi hakk ındaki Kur’an ayetlerinden; şeytanın görünüşte Allah’a başkaldırmasına rağmen, gerçekte Allah’ ın insanlara vermiş oldu ğu ve bu bağlamda onun Allah’ ın plan ında belli bir işlevi yerine getiren bir varlık oldu ğu sonucuna

³⁸¹ Öz, Mustafa, *İmam A‘zam’ ın 5 Eseri, (el-F ikhu’l-Ekber)*, MÜ İF. Yay ınları, 2. Bask ı, İstanbul, 1992, s: 56–58

³⁸² Furkân, 25/43; Câsiye, 45/23

³⁸³ el-Gazzâlî, Zeynuddîn Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, (Tercüme: Ahmed Serdaro ğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1986, III, 62

³⁸⁴ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I, 121; II, 506; el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, II, 367

³⁸⁵ Hicr, 15/39–40

³⁸⁶ Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, III, 352–353

ulaşmaktadır.³⁸⁷ Ancak daha önce de geçti ği gibi ³⁸⁸ bu görüş ş onu kendi iradesi dışında ve tamamen Allah’ ın iradesiyle hareket eden bir varlık konumuna sokmaktadır. Bu durumda lanetlenmesini ve kovulmasını açıklayabilmek mümkün olmayacaktır.

2.e.1.b. Şeytanın Hilesi Zayıftır

Sıraladığımız görüşlerden de anlaşılmaktadır ki şeytanın gücü ancak insan ın, onun verdi ği kuruntular ve fısıldamalara atfetti ği önem derecesinde büyür ya da küçülür. İnsanın, şeytandan gelen fısıltılara kulak vermeyerek onun gücünü en asgaride tutması bunun aksinden daha kolaydır. Çünkü insandaki iyilik melekesi daha köklüdür ve yaratılıştan gelmektedir. Cenab- ı Hakk, 30. Rum Sûresi’nin 30. ayetinde şöyle buyurmaktadır:

“(Rasûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ ın yaratışında bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”

Ayette ifade edilen “Allah’ın yaratışı” yani fıtrat, insanların tevhide meyilli olarak yaratıldığını ifade etmektedir ki Hz. Peygamber (sas)’den de doğan her çocuğun bu fıtrat üzere doğduğu haberi rivayet edilmiştir.³⁸⁹ Dolayısıyla fıtratından gelen bu sese insan ın kulak vermesi, şeytanın sesine kulak vermesinden daha kolay olacaktır. Kur’an-ı Kerim bu iki sesi mukayese etmiş ve **“...şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır”**³⁹⁰ sonucunu ilan etmiştir. Bu ilanla Kur’an adeta şeytanın

³⁸⁷ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II, 520

³⁸⁸ Bkz. Tezimizizin “İblis’in İsyanı” Başlığı, s: 60-61

³⁸⁹ Buhârî, *Cenâiz*, 79, 80, 93; *Kader*, 3; Müslim, *Kader*, 6

³⁹⁰ Nisâ, 4/76

karargâh bilgilerini ve stratejilerini de şifre ederek insana moral desteği sağlamaktadır.³⁹¹

Şeytanın insana karşı herhangi bir hâkimiyetinin olmamasına; onun hile ve tuzaklarının zayıflığına; Allah'ın, şeytana karşı insana vermiş olduğu moral desteğine rağmen insan yine de şeytana aldanabilmekte ve Allah'ın kendisini yaratmış olduğu tertemiz ve dosdoğru fıtratına aykırı hareket edebilmektedir. Bu da onun gücünün bütün bu sayılanlara rağmen küçümsenmemesi gerektiğinin kanıtıdır. Ayrıca Kur'an'da şeytana karşı insana yapılan uyarılar da onun faaliyetlerinin zararlarının küçümsenecek türden olmadığını göstermektedir.

3. ALLAH İNSAN DİYALOĞU

Yüce Allah, İblis'in isyanından dolayı huzurundan kovmasından sonra ilk insanlara yani Hz. Âdem ve eşine bir takım uyarılarda bulunmuştur. Bu başlık altında işte bu uyarılara yer verilecektir.

3.1. Allah'ın Şeytana Karşı İnsana Uyarıları

Yüce Allah, şeytanın isyanının ardından Hz. Âdem'e ve insanlara şu uyarılarda bulunmuştur:

“(Allah buyurdu ki): Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın sonra zalimlerden olursunuz.”³⁹²

“Bir zaman biz meleklere: Âdem'e secde edin demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti. Bunun üzerine: Ey Âdem! dedik bu hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra

³⁹¹ Altuntaş, *Halil, Pencereyi Işığa Açmak*, s: 248

³⁹² A'râf, 7/19, Krş: Bakara, 2/35

yorulur, sıkıntı çekersin! Şimdi burada senin için ne ac ıkmak vardır, ne de ç ıplak kalmak, yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcağdan da bunalmayacaksın.”³⁹³

Yüce Allah’ın özelde Hz. Âdem ve eşine bu uyarılarının yanında genelde tüm insanlara, şeytanın apaçık bir düşman olduğu³⁹⁴ ve dolayısıyla ona kulluk edilmemesi gerektiği uyar ıları³⁹⁵ da mevcuttur. Bu uyar ıları ihtiva eden ayetler ile yukarıda zikredilen ayetlerde üç mesele ortaya çıkmaktadır. Bunlar, Hz. Âdem ve e şinin yaşadığı cennet, yasaklanan ağaç ve şeytana kulluk meseleleridir. Bu konularda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Şimdi bu görüşleri inceleyeceğiz.

3.1.a. Hz. Âdem ve Eşinin Yaşadığı Cennet

Cennet lügatte; ağaçlık, çiçeklik, bahçelik, ormanlık yer anlam ına gelmektedir. Bu sebeple dünyadaki bahçelere de cennet adı verilmiştir. Terim olarak cennet ise ahirette müminlerin girip ebedi olarak kalacakları yerin adıdır.³⁹⁶

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ ın Hz. Âdem ve e şine cennete yerleşmelerini emrettiği belirtilmekte³⁹⁷ ancak bu cennetin mahiyeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Tevrat’ta ise bu cennetin şark taraf ına doğru, Aden’de olduğu belirtilmektedir.³⁹⁸ Kur’an’da söz konusu cennetle ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması, bu konuya değişik yorumlar getirilmesine sebep olmu ştur. Bu yorumlar Hz. Âdem’in yaşadığı cennetin yeryüzünde bir bahçe mi yoksa ebedilik

³⁹³ Tâhâ, 20/116-119

³⁹⁴ Bakara, 2/168,208; En’âm, 6/142; Yusuf, 12/5; İsrâ, 17/53; Kehf, 18/50; Fât ır, 35/5-6; Yâsîn, 36/60; Zuhuf, 43/62

³⁹⁵ Yâsîn, 36/60; Meryem, 19/44

³⁹⁶ Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 149

³⁹⁷ Bakara, 2/35; A’râf, 7/19

³⁹⁸ Tevrat, *Tekvin*, 2/7-8

yurdu (daru'l-huld) olan cennet mi oldu ğu hususlar ında odaklanm ıştır. Söz konusu cennetin Hz. Âdem ve e ği için yeryüzünde bulunan özel bir yer oldu ğunu savunanlar özetle Şu delillere dayanm ışlardır:

1. Hz. Âdem'in dünyada yarat ıldıĝı ayetlerin ifadesidir ³⁹⁹ ve Allah Hz. Âdem'i ve neslini yeryüzünde halife olmalar ı için yaratm ıştır.⁴⁰⁰ Kur'an'da Hz. Âdem'in yeryüzünde yarat ıldıktan sonra gö ğe yani Cennetu'l-Huld'a yükseltildi ğine dair bir haber yoktur.

2. Ahirette müminlere vaat edilen cennette sorumluluk yoktur. Sorumluluk olmayınca da yasak söz konusu de ğildir. Oysa Hz. Âdem ve e ğine ağaca yaklaşma yasaĝı konmuştur.

3. Cennette sorumluluk olmad ıĝı için herhangi bir yasak; yasak olmad ıĝı için de günah ve isyan söz konusu olamaz. Hâlbuki Hz. Âdem ve e ği yasak ağaçtan yiyerek günah işlemişleridir.

4. Cennetu'l-Huld, takva sahibi müminlerin yeridir. Kâfirler oraya giremez. Hâlbuki şeytan cennette iken kâfir olmuştur. Şeytan cennete nasıl girebilmiştir?

5. Ahirette müminlere vaat edilen cennet ebedilik yurdudur ve oraya giren bir daha çıkarılmaz.⁴⁰¹ Oysa Hz. Âdem ve e ği konuldukları cennetten çıkarılmışlardır.⁴⁰²

Hz. Âdem ve e ğinin konuldu ğu cennetin Cennetu'l-Huld yani ahirette müminlerin gireceĝi yer oldu ğunu savunanlar ise Şu görüşleri ileri sürmüşlerdir:

1. Hz. Âdem ve e ğinin cennetten ıkırıldıĝını anlatan ayetlerde “ اهْبِطُوا ” = *ininiz*” ifadesi kullanılmıştır. Bu kelimenin kökü olan “he-be-ta” fiili, yüksekte ve

³⁹⁹ Mülk, 67/24

⁴⁰⁰ Bakara, 2/30

⁴⁰¹ Hicr, 15/48

⁴⁰² Bolay, Süleyman Hayri, *TDVİA*, “Âdem Maddesi” I, 360; Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, 150-151

yüce bir yerden; a şağı, adi bir yere inmeyi ifade eder. Ayrıca bu ifadeden hemen sonra “...sizin için yeryüzünde belli bir süre bar ınak ve yararlanma vardır”⁴⁰³ buyurulmuştur.

2. 20. Tâhâ Suresi’nin 118 ve 119. ayetlerinde Hz. Âdem’in orada acıkmayacağı, çıplak kalmayacağı, susuzluk çekmeyece ği ve güne ş alt ında kalmaktan etkilenmeyece ği belirtilmektedir. Bu vas ıflar da Huld Cenneti’nin özellikleridir.

3. Ahirette müminlerin Hz. Âdem’e gelerek “*Ey babam ız, bizim için cennetin açılmasını iste*” dediklerinde o da, “*sizi cennetten çıkaran babanızın suçu değil midir?*” diyece ği hadis-i şeriflerde bildirilmiştir.⁴⁰⁴

4. Hz. Âdem ve e şinin yerleştirildi ği cennet harf-i tarif ile belirlenmiştir. Kur’an dilinde bu türlü kullanım sadece Huld Cenneti için geçerlidir.⁴⁰⁵

Her iki taraf ın görüşleri özetle bu şekildedir. Süleyman Ate ş, Hz. Âdem’in dünyada yarattığının Kur’an’ ın ifadesi oldu ğunu ileri sürerek buradan, cennetten kastın yeryüzü bahçelerinden biri oldu ğu sonucunun çıktığını söylemektedir. Ayrıca Ate ş’e göre Hz. Âdem ve e şinin cennetten çıkarılırken “هَبْطُوا” *ininiz* ifadesinin kullanılması ş u anlama gelmektedir: Hubût, yüksek bir yerden a şağıya inmek, yokuştan a şağıya do ğru gitmek demektir. İsrail o ğullarına, “...هَبْطُوا وَلَمَّصُوا” *Şehre inin...*” buyurulması buna bir örnektir. Dolay ısıyla Hz. Âdem’in ya şadığı cennetin bir tepe üzerinde bulunması, onun oradan düzlü ğe inmesine “hubût” denmesi gayet uygundur.⁴⁰⁶ Ancak ayetteki bu ifadenin ardından “...sizin için yeryüzünde belli bir

⁴⁰³ Bakara, 2/36

⁴⁰⁴ Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 151–152

⁴⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 275

⁴⁰⁶ Ate ş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, I, 145–147

süre barınmak ve yararlanma vardır”⁴⁰⁷ ifadesinin gelmesi ve bu ifadede **“yeryüzünde...”** denmesi Ateş’in görüşüne uygun düşmemektedir.

Cennet ifadesinin harf-i tarif ile zikredilmesi; Tâhâ Suresi’ndeki zikredilen ayetler; yukarıda zikredilen hadis; bu cennetin Huld Cenneti olduğuna delâlet etmekte ve bu görüşler daha tutarlı gözükmemektedir.

Kâfirlerin Cennetu’l-Huld’a girmeleri mümkün de ğildir. Şeytanın oraya nasıl girdiğine gelince; dikkatlerden kaçmaması gereken husus şudur ki, şeytan Hz. Âdem’e secde emrine kadar kâfir de ğildi. Emre isyan ettikten sonra kâfir oldu ve cennetten kovuldu.

Cennette sorumluluk, günah, isyan, yasak olmadığına ve oraya girenin bir daha ç ıkarılmayacağına gelince, Mevdûdî, Allah’ ın bunu böyle takdir etti ğini ve sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu, Âdem ve Havva’n ın, halife olarak tayin edildikleri yeryüzüne gönderilmelerinden önce e ğilimlerinin denenmesi için “Cennet”te tutulduklar ını göstermektedir. (...) Bu imtihan için Cennet en uygun yerdi; çünkü bu şekilde insana, Allah’ın halifesine as ıl uygun olan yerin Cennet oldu ğu, fakat şeytanın aldatıcı sözlerine inanırsa Cennet’ten mahrum olacağı gösterilmiş olacaktı...”⁴⁰⁸

Böylece Allahu Teâlâ imtihan maksad ıyla insan ı cennetten geçici bir süre uzaklaştırıp adeta oraya layık birer insan olmaları için dünyaya göndermiştir.⁴⁰⁹

Ali Şeriatî ise, bu cennetin hangi cennet olduğundan bahsetmeksizin, onun ödül olarak vaat edilen cennet olmadığını ifade etmektedir. Şeriatî’ye göre Hz. Âdem vaat edilen cennetten de ğil; keyif çatma ve hayvanlara yara şır tüketim cenneti olan o

⁴⁰⁷ Bakara, 2/36

⁴⁰⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, I, 65

⁴⁰⁹ Şengül, İdris, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, s: 23

cennetten çıkarılmıştır. Ödül olarak vaat edilen cennet, Âdem'in tardedildiği cennetin tam karşıtıdır.⁴¹⁰

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu iki ayrı cennet de ğil de sadece bir “*Huld Cenneti*” olduğu görüşündedir. Bu durumda Kur'an'da bu cennetin, mahiyetine dair açık bir delil bulunmamasından dolayı ı hangi cennet oldu ğunun bilinemeyece ğini söyleyenler de vardır.⁴¹¹

Bütün bu görüşlerden sonra şunlar söylenebilir: Bunun gibi gaybi konularda herhangi bir nass olmaksızın kesin bir hüküm vermektense, ya âlimlerin çoğunun görüşüne uyulmalı ya da son olarak zikredilen görüş sahiplerinin tutumları benimsenmelidir. Bu cennetin hangi cennet oldu ğunun bilinmesinin bir faydasının olmadığı göz önünde bulundurulursa; son tavrı takınmak daha isabetli olacaktır.

3.a.2. Yasak Ağaç

Hiz. Âdem ve eşine cennete yerleşmeleri emredildikten sonra Yüce Alah onlara oradaki bir ağaca yaklaşma yasağı koymuştu. Kur'an-ı Kerim'de bu ağacın cinsi, şekli vb. ile ilgili hiçbir ayrıntıya yer verilmemiş; sadece ağaca yaklaşılmamasının emredildiği bildirilmiştir.⁴¹² Tevrat'ta bu ağaçla ilgili olarak “*hayat ağacı*” ve “*iyilik ve kötülüğü bilme ağacı*” ifadeleri bulunmaktadır.⁴¹³

Kur'an'da bu ağacın cinsinden bahsedilmediği için onun hangi ağaç olduğuna dair incir, üzüm, kâfur ağacı... gibi tam onyedice isim zikredilmiştir.⁴¹⁴ Âlûsi de

⁴¹⁰ Şeriatî, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, (Çeviren: Hüseyin Hatemi), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1997, s: 21

⁴¹¹ Erdem, Mustafa, *Hiz. Âdem*, s: 150,154

⁴¹² Bakara, 2/35; A'râf, 7/19

⁴¹³ Tevrat, *Tekvin*, 2/9-10, 16-17

⁴¹⁴ Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, 315-316

bunlardan yedisinin isimlerini saydıktan sonra, sanki bunları zikretmekten usanmışçasına “...ağacı denmiştir... denmiştir... denmiştir...” ifadelerini kullanarak; “En doğrusu – Allah Teâlâ’nın ayette o ağacın ismini belirlemediği gibi – kesin olarak (şu ağaçtır diye) belirlememektedir. Bu ağacın cinsini belirlemekte de bir fayda görmüyorum”⁴¹⁵ demiştir. Hamdi Yazır da “Şüphesiz bizce daha uygun olan bu konuda tevakkuftur. Biz o ağacı tayin edemeyiz”⁴¹⁶ ifadeleriyle bu görüşe katılmaktadır.

Ali Şeriatî de yasak ağaç ya da meyveyi “akıl, uzgörü ve başkaldırma meyvesi” şeklinde tarif etmiştir.⁴¹⁷ Bununla birlikte bu ağaç ya da meyveyi, buğday, arpa, elma... vb. hububat ve meyve türleriyle açıklamaya çalışmak onu bir “bilmece” olarak görmek anlamına gelmektedir. Şeriatî’ye göre yasak ağaç yasaklık, yani her bir varlık için konulmuş belirleyici ve zorlayıcı sınırlar demektir.⁴¹⁸

Muhammed Esed’e göre yasak ağaç Yüce Yaratıcı’nın insanlar için koyduğu sınırları simgeleyen bir temsilden ibarettir. Bu temsil de insanın yeryüzünde ebediyeti arzu etmesi ve hiçbir dayanağı olmadan ahireti inkâr etmesi anlamına gelmektedir.⁴¹⁹ Ağaca yaklaşmayı yasaklamak suretiyle Allah Teâlâ insanı oğlunu yanlış davranabilme imkânından haberdar etmiş; kendi irade ve ihtiyarıyla doğru davranma imkânını da ona bahşetmiştir. Böylece insan, özgür ve ahlaki bir iradeyle donanmış bir varlık durumuna gelmiştir. Bu yasaktan önce o, sadece içgüdülerinin gösterdiği yolda yaşamaktaydı.⁴²⁰

⁴¹⁵ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, I, 373; Krş: el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, II, 204

⁴¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 276

⁴¹⁷ Şeriatî, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, s: 21

⁴¹⁸ Şeriatî, Ali, *İnsan*, s: 265

⁴¹⁹ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II, 642

⁴²⁰ Esed, Muhammed, *a.g.e.*, I, 274

Yasak ağaçla ilgili olarak “...*ağaca yaklaşmayın...*” ifadesinden Allah’ ın ağacın meyvesinden yenmemesini değil, Allah sevgisinden başka bir sevginin insanda bulunmaması gerektiğini murat ettiği de söylenmiştir. Buna göre ayetin manası “...*Ben’den başkasına önem verme...*” şeklindedir. Ayetten kast edilenin bizzat ondan yemenin yasaklandığını savunanlar da vardır. el-Kâsımî bu görüşleri aktardıktan sonra bu iki görüşü özetle şöyle birleştirmektedir:

Ayette ağaçtan yemenin değil, ona yaklaşmanın yasaklandığı bildirilmektedir. Bu durumda, bizzat yemenin yasaklandığı görüşü tamamen yanlış olmamakla beraber bir tevildir. Bununla birlikte tamamen yaklaşmaya yasak konulduğunu söylemek de doğru değildir. Öyleyse yasak, yemek için ya da yemeye neden olan arzu için olabilir.⁴²¹

Bu görüşlerden sonra özetle şunu söyleyebiliriz: Kur’an’da bu ağacın cinsi belirtilmediğine göre bu ağacın cinsinden çok vermek istediği mesaj üzerinde durulmalıdır. Zira bunun bilinmesinin kazandıracığı herhangi bir fayda olmadığı gibi bu uğurdaki çabalar da gerçekten uzak ve sonuçsuz kalacaktır. Bu sebeple bu ağacın Hz. Âdem ve eşine onları dünyada karşılaştıkları imtihanlara hazırlaması gayesiyle yasaklandığı söylenebilir.⁴²²

Kısaca “*Yasak ağaç*” kavramı, özelde Hz. Âdem ve eşinin imtihanı olmakla birlikte genelde tüm insanlar için Allah’ ın koymuş olduğu yasakları temsil etmektedir.

3.a.3. Şeytana Tapma

Yüce Allah insanları şeytana karşı uyarırken; “*Ey Âdemoğulları! Size*

⁴²¹ el-Kâsımî, Cemâleddin, *Kur’an-ı Anlamak Tefsir İlminin Temel Meseleleri* (Türkçesi, Sezai Özel), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s: 73

⁴²² Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 158

şeytana tapmay ın, çünkü o sizin apaç ık dü şmanınızdır” demedim mi? Ve Bana kulluk ediniz, doğru yol budur” demedim mi?”⁴²³ buyurmuştur.

Yüce Allah’ ın insanla bu şekilde ahitle şmesinin anlam ı ona ak ıl ve selim fıtratı vermesi ve ayr ıca müjdecı ve uyar ıcı peygamberler göndermesidir.⁴²⁴ Ayette geçen “şeytana tapma” ifadesinden kas ıt ise bizzat onu mabud yerine koyup, kelimenin genel anlam ıyla ona tapmak olmad ığı açıktır. Çünkü hemen herkesin hiç olmazsa zahiren şeytanı lanetle anarak onu kendinden uzak tutmak istedi ği şüphesizdir. Öyleyse bu ayette kastedilen, onu bir mabud olarak seçmek de ğil, “*onun iğva ve ayart ılarına kendini aç ık tutmak, onun ad ımlarına ayak uydurmak, telkinlerine kanmaktır olsa olsa.*”⁴²⁵

Kur’an, şeytanın ayartmalar ına teslimiyet yönünde ortaya konan her türlü bilinçli eylemi şeytana tapma şeklinde tanımlamaktadır.⁴²⁶ Hz. İbrahim’in babasına, “***Babacığım! Şeytana kulluk etme...***”⁴²⁷ şeklindeki uyar ısı da bu anlamdad ır. Burada Hz. İbrahim; babasının ve dolay ısıyla da kavminin putlara tapt ıkları şekilde şeytana tapmad ıklarını biliyordu şüphesiz. Ama o, şeytana uyup ona itaat ettiklerinden dolayı onları şeytana tapmakla suçlam ıştır. Bu nedenle e ğer bir kimse şeytana uyar ve ona itaat ederse gerçekte ona tapmış olur.⁴²⁸

Evet, ayetlerde şeytana tapmaktan kastedilen, onun aldatmalar ına karşı hiçbir direnme göstermeden teslim olmaktır. Ancak bu evreyi çoktan aşmış bulunan ve şeytana gerçekten tam anlam ıyla tapan, onu ilah edinen insanların varlığı da bilinen

⁴²³ Yâsîn, 36/60-61

⁴²⁴ el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, V, 209

⁴²⁵ el-Mevdûdî, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim*, s: 121–122

⁴²⁶ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II, 615; Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, III, 602

⁴²⁷ Meryem, 19/44

⁴²⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 221

bir gerçektir. Kendilerine “*Satanist*” ad ını veren bu insanlar tam bir çeli şki içerisinde dirler. Çünkü kendisini mabud konumuna yükselttikleri şeytanın atas ı olan İblis, her ne kadar Hz. Âdem’e secde emrini yerine getirmedi ği için lanetlenerek huzurdan kovulmu şsa da asla ilahl ık iddias ında bulunmad ığı gibi, kendisine tapanların bu davran ı şlarını ahirette kabul etmedi ğini söyleyecek ⁴²⁹ ve âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korktu ğunu itiraf edecektir. ⁴³⁰ İşte böyle bir varl ığa tapmanın tutarsızlı ğı da buradan kaynaklanmaktadır.

Satanist dü şünce sisteminin tarihi Ortaça ğ’a kadar dayand ırılmaktadır. Hristiyan din adamlar ının, günahkârlar ı şeytanla korkutmalar ı ve günah ı şlemeye devam ettikleri takdirde şeytanın onlar ın ruhlar ına hâkim olaca ğı dü şüncesini yaymaya çal ı şmaları, ters tepkiye yol açm ı ş ve baz ı insanlar şeytanın yan ında yer alarak adeta onu kahramanlaşt ır mışlardır. ⁴³¹

Bu hareket baş ta Hristiyanlık olmak üzere bütün dinlere ve kutsal de ğerlere karşı bir baş kaldırıyı temsil etmektedir. Dolay ısıyla Satanizm, şeytanın en önemli özelli ği olan muhalefet ve baş kaldırıyı esas alarak, dinin ve dini olan her şeyin karş ısında fakat şeytanın ve onun temsil etti ği şeyin yan ında yer alma hareketidir.

Günümüz Satanizm hareketi 1960’lı y ıllarda ABD’li Macar as ıllı Anton Szander La Vey taraf ından San Fransisco’da kurulan “*Şeytanın Kilisesi*” ile ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. La Vey’in yazm ı ş oldu ğu “*Satanist Bible*” isimli kitap, müntesiplerince “*şeytanın kutsal kitabı*” olarak kabul edilmekte, ⁴³² kendisi de “*Kara Papa*” olarak tanınmaktadır. ⁴³³

⁴²⁹ İbrahim, 14/22

⁴³⁰ Haşr, 59/16; Enfâl, 8/48

⁴³¹ Güç, Ahmet, *Satanizm*, s: 441

⁴³² www.sensizliksokagi.org.

⁴³³ Güç, Ahmet, *Satanizm*, s: 441

“*The Dark Book Of Satan*” (*Şeytanın Kara Kitab ı*) adlı eserde satanistlerin hayatı nasıl anlamaları gerektiği ile ilgili ve diğer bireylerle ilişkilerini düzenleyen prensipler yer almaktadır. Buna göre Satanizm’de inançlar; 21 satanist nokta, 9 büyük yasak ve 9 bildiri olarak ele alınabilir.⁴³⁴ Burada bu ilkeleri tek tek ele alacak değiliz. Ancak bu ilginç öğretilerden, satanizmin temelini oluşturan şiddet içerikli bazı bölümler sunmamız yerinde olacaktır.

“*Gücünü kaybetmemek için zayıf, aciz (karaktersiz, kişisiz) olanlara saygı gösterme.*”

“*Yeni bir şey yaratacaksan eskiyi tamamen yok et.*”

“*Boyun eğmektense öl.*”

“*Demircilik, ölümün kılıcını işlemek dışında hiçbir sanatsal değere sahip değildir. Çünkü ölüm getiren kılıç, bir sanat şaheseridir.*”

“*Yaşayanların kanı, yeni bir tohum yaratmak için iyi bir gübredir.*”

“*Kurukafadan oluşan piramitlerin üzerinde duran kişi daha uzaklara girebilir.*”

“*Bütün büyük olan şeyler acı üzerine kurulmuştur...*”⁴³⁵

İşte bu ve buna benzer öğretilere gönül veren insanlar; Allah’ın kendilerini yaratmış olduğu “*fıtratlarına*” ters düşerek bu batağa saplanmışlardır. Maalesef ülkemizde de bu batağa saplanan gençlerimiz bulunmaktadır. Zaman zaman bu batağa saplananlara “*psikolojik dengesizlik*” damgası vurulmuştur. Ancak bu batağın kaynağı sanıldığı gibi salt psikolojik dengesizlik değildir. Onları bu batağa, bu dengesizliklerinin yanında, insanı bir hayvan türü olarak gören ve “*Doğa acımasızdır, sen de acımasız olmalısın*” mesajını veren bir felsefe sokmuştur. Bu

⁴³⁴ www.sensizliksokagi.org.

⁴³⁵ www.blogcu.com; www.sensizliksokagi.org.

felsefe de sosyal Darwinizm’dir. Dolay ısıyla Satanizm ele al ınırken bu gerçek göz ardı edilmemelidir.⁴³⁶

Satanist dü şüncenin ruh halini mükemmel bir tespitle ortaya koyan bir alıntıyla konuyu bitirelim:

“Ateizmi, taşıyamayacağı yükün altına giren akl ın kendinden intikam alması diye nitelendirecek olursak, Satanizmin bu intikam duygusunu ikiye katlad ığını söyleyebiliriz. Manevi değer yoksunu insanlığı artık ateizm tatmin etmiyor. Daha da aşırı bir tutumla Allah’ ı kabul edip ona isyan eden şeytana taparak Yarat ıcı’dan – ama aslında akıldan- güya intikam almaktadırlar. ‘Yoktur’ demek yetmiyor insana. ‘Varsın, ama sen de ğil, sana isyan eden şeytandır tanrı’ demiş oluyorlar. Gerçek ‘Dost’un has ım bilinmesi, ‘Hasm ın hasm ını dost edinmek’ uygulamas ını nasıl da uçuruma götüren yol haline sokuyor!”⁴³⁷

3.a.4. Şeytan İnsanın Düşmanıdır

Yüce Allah insanı şeytana karşı şöyle uyarmıştır:

“Ey İnsanlar! Şüphesiz Allah’ ın vadi gerçektir. Sak ın dünya hayat ı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı (şeytan), Allah hakk ında sizi aldatmas ın. Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır.”⁴³⁸

Bu uyar ı yukarıdaki ayetten hariç dokuz ayette daha tekrar edilerek ak ıl sahiplerinin bu önemli düşmanlarını unutmamaları istenmiştir. Bu ayetlerde şeytanın

⁴³⁶ www.islamcenneti.com.; www.satanizmtehlisesi.com.; ayrıca Bkz: Arslan, Arif, *Şeytan ve Cinler*, Nesil Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s: 65-84

⁴³⁷ Altuntaş, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak*, s: 249

⁴³⁸ Fâtır, 35/5-6, Kr ş: Bakara, 2/168-208; En‘âm, 6/142; Yusuf, 12/5; İsrâ, 17/53; Yâsîn, 36/60-61; Zuhuruf, 43/62; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/117

insanın düşmanı olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Bazı dinlerdeki, Allah ile şeytanın birbiriyle savaşmakta olduğuna dair inancın aksine,⁴³⁹ İslam’da tek bir güç vardır ve bu güç Allah’ın gücüdür.

Şeytanın Allah’ın düşmanı olduğu telakkisi hayır ve şer için iki ayrı gücün varlığını kabule götürür ki bu İslam’ın temel anlayışı olan “*Tevhit*” ilkesine terstir.⁴⁴⁰

Ancak Allah ile şeytan arasındaki bu “*savaş*” insanın derinliklerinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla İslam’daki bu düalizm, iki ilah olma ve iki ilaha tapınma durumu, tabiatı de ğil bizzat insan ın içindedir.⁴⁴¹ Yani İslam’a göre evrende tek bir güç varken, insan ın kendi nefsinde bu düalizm meydana çı kmaktadır. Zaten Allah, Kur’an’da kendisinin yüceli ğini şeytana itiraf ettirerek onun ikinci bir ilah olarak algılamasını engelleme yoluna gitmiştir.⁴⁴²

4. ŞEYTAN İNSAN DİYALOĞU

İblis, Hz. Âdem’e secde etmedi ği için lanetlendikten ve cennetten kovulduktan sonra, onlar ı cennetten çı kmak için çabalamaya ba şlamıştır. O, Hz. Âdem ve e şiiyle uğraşırken onun zürriyeti ve avanesi de, Hz. Âdem’in zürriyetinin cennetten mahrum kalmaları için çalışmaktadır. Bu bağ lık altında İblis’in Hz. Âdem ve e şini aldatarak onlar ın yasak ağaçtan yemelerini sağ lamasını ve mah şerdeki şeytan ve insan arasında geçen konuşmaları inceleyeceğiz.

4.a. İblis’in Hz. Âdem ve Havva’yı Aldatması

⁴³⁹ Tümer, Günay – Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay ınları, 3. Bask ı, Ankara, 1997, s: 119,121,468

⁴⁴⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 528

⁴⁴¹ Şeriati, Ali, *İnsan*, s: 20

⁴⁴² Haşr, 59/16; Enfâl, 8/48

İblis, cennetten kovulu şuna sebep oldu ğunu dü şündüğü insana di ş bilemekte ve fırsat kollamaktaydı. Artık onun tek gayesi vard ı, kendisine ebedi dü şman olarak seçtiği insan ın helakine sebep olmak. İşte bu u ğurda tüm gayretini sarf etmeye başlamıştı.

Peki, İblis, cennetten kovuldu ğu halde, Hz. Âdem ve e şini aldatmak için oraya nasıl girebilmişti? Şimdi bu konuyu inceleyelim:

4.a.1. İblis Cennete Nasıl Girdi

İblis'in cennete nasıl girdiğine dair birçok görüş zikredilmiştir. Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir:

Cennetin yeryüzünde oldu ğunu savunanlar için İblis'in cennete nas ıl girdi ği konusu bir problem de ğildir. Ancak cennetin Huld Cenneti oldu ğunu savunanlar çe şitli görü şler ileri sürmü şlerdir. Buna göre İblis, y ılan şekline girerek cennete girebilmiştir. Ancak bu rivayetin k ıssacıların görü şü oldu ğu ve de ğer verilmemesi gerektiği söylenmiştir.⁴⁴³ Bu görüşün Tevrat'taki bilgilerle örtüştüğü gözlenmektedir. Tevrat'a göre yasak a ğaçtan yemesi için Havva'y ı kand ıran y ılandır.⁴⁴⁴ İncil'de ise yılanla ilgili şu bilgiye rastlamaktayız:

*“Ve gökten inmekte olan bir melek gördüm; elinde cehennemin anahtar ı ve büyük bir zincir vard ı. Ve İblis ve şeytan olan ejderi, eski y ılanı tuttu ve onu bin y ıl müddetle bağladı ve bin y ıl tamam oluncaya kadar art ık milletleri sapt ırmasın diye, kendisini cehenneme atıp onu kapadı ve onun üzerine mühürledi; bundan sonra k ısa bir müddet çözülmesi gerektir.”*⁴⁴⁵ İncil'deki bu bilgiye göre Havva'y ı kand ıran

⁴⁴³ er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 413

⁴⁴⁴ Tevrat, *Tekvin*, 3/1-6

⁴⁴⁵ İncil, *Yuhanna'nın Vahyi*, 20/1-3

yılanın şeytan/ İblis olduğu açığa çıkmaktadır. İsmail Cerrahoğlu, bu konuyla ilgili ayeti Vehb b. Münebbih'in tefsir ederken Havva'ya hitap ederek onu kandırmanın yılan olduğuna söylediğini zikretmekte ve Vehb b. Münebbih'in İsrailî rivayetlerin en mühim kaynağı addedildiğini not düşmektedir.⁴⁴⁶ Dolayısıyla İblis'in yılan şekline girerek cennete girdiği görüşünün Tevrat'tan alındığı ve İsrailî bir bilgi olduğu ortaya çıkmaktadır.

İblis'in cennet bekçilerinin tanımadığı bir hayvan şeklinde cennete girdiği rivayeti de aktarmıştır.⁴⁴⁷ Hz. Âdem ve Havva'nın bazen cennetin kapısına yakın bir yere geldikleri, İblis'in de bu sırada onları kandırdığı rivayeti de tefsir kitaplarımızda mevcuttur.⁴⁴⁸

Hasan Basri'den rivayet edilen bir görüşe göre de İblis yeryüzünde olduğu halde oradan cennete vesvesesini ulaştırabilmiştir.⁴⁴⁹ Bunun da, vesvesenin gizli söylenen bir söz olduğu için uzak bir ihtimal olduğu söylenmiştir.⁴⁵⁰

İblis'in, kendisine tabi olanlar vasıtasıyla onları kandırdığı da bu konudaki rivayetler arasındadır.⁴⁵¹ Ancak ayette geçen şu ifadelerden Hz. Âdem ve Havva'ya bizzat İblis'in vesvese verdiği anlaşılmaktadır: “**سَدُوْسَ لَهُمُ الْمَلَكِ الشَّيْطَانُ**” **Seytan o ikisine vesvese verdi**” ve “**قَالَ اَسَدَمَهُمْ مَا يَنْزِيْلُكُمْ اِلَّا مِنَ الدَّارِ اَحْدَرٍ**” **Süphanesiz ben size öğüt verenlerdenim” diye onlara yemin etti.**”⁴⁵² Bu ifadelerden de İblis'in bizzat kendisinin Hz. Âdem ve Havva ile konuştuğu anlaşılmakta ve dolayısıyla kandırma

⁴⁴⁶ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, I, 121

⁴⁴⁷ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 375; er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 414

⁴⁴⁸ er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 414; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 374; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 177; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 25

⁴⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 25

⁴⁵⁰ er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 414

⁴⁵¹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 375; er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, II, 414

⁴⁵² A'râf, 7/20-21

işini başkası vasıtasıyla gerçekleştirmediği ortaya çıkmaktadır.

Âlûsî bu rivayetleri tefsirinde kısaca zikrettikten sonra Ebû Mansur'un, İblis'in cennete nasıl girdiğine dair kesin bir delil olmaksızın bir hükme varılmasının ve bu konuda konuşulmasının doğru olmadığı sözünü aktarmakta ve bu sözü “*doğru ve yerinde söylenmiş bir söz*” olarak nitelemektedir.⁴⁵³

Gerçekten de bu tür konularda İslâm kaynaklarında o kadar çok rivayet vardır ki; Hz. Âdem'in yaratılışından, meleklerin yakılmasına; yasak ağacın cinsinden, Hz. Âdem'e bu ağacın meyvesinden kimin yedirdiğine; Hz. Âdem ve eşi'nin cennetten indirildiklerinde Hz. Âdem'in beraberinde getirdiği şeylere... kadar çok geniş bir yelpazede ele alınmışlardır. Bu rivayetlerin genişliği ve çokluğu yanında gereksizliği ve faydadan hali oluşu, incelendiklerinde hemen fark edilecek durumdadır.⁴⁵⁴

İblis'in cennete nasıl girdiği hususunda da bu kabilden sayılabilecek birçok görüş serdedilmiştir. O halde bu hadise de ilahi takdirin bir neticesi olarak kabul edilmesi gereken hadiseler grubunda değerlendirilmelidir. Zira Yüce Allah, İblis'in Hz. Âdem'e vesvese verebileceğini elbette bilmekteydi. Bunun vukuuna izin vermeyebilir ve böylece Hz. Âdem de ilk safiyetini korumuş olurdu. Ancak Allah Teâlâ, hadisenin bu şekilde cereyan etmesini yalnızca kendisinin bildiği bir hikmete binaen dilemiştir. Bu yüzden “*bütün olaylar Âdem'in cenneti gördükten sonra, dünyaya indirilmesi için gerekli olan maddî şartların gelişmesi şeklinde değerlendirilmelidir. Şeytanın cennete girişi de ilahi hükmün bir gereği olarak görülmelidir.*”⁴⁵⁵

⁴⁵³ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 375

⁴⁵⁴ Bu konular hakkında geniş bilgi için bkz: Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, s: 303-334

⁴⁵⁵ Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem*, s: 160

4.a.2. İblis'in Sonsuzluk ve Saltanat İsteğinden Vurması

İblis cennetten kovulmuştu kovulmasına; ancak Hz. Âdem ve zürriyetini aldatma, saptırma ve azdırma imkânı, kendisinden alınmamıştı. “Çünkü Âdem’e özgü şeref asıl bununla ortaya çıkacaktı, hilafet tasarrufu bizzat bununla tahakkuk edecekti. Bu imkândan dolayı şeytan ne yaptı yaptı cennete bile girebildi.”⁴⁵⁶

Bundan sonra yeminler edip nasihatçi rolüne bürünerek onları şöyle kandırdı:

“... ‘Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı.’ ‘Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim.’ diye de onlara yemin etti. Bu suretle onları kandırarak yasağa sürükledi...”⁴⁵⁷

Böylece cennette ebedi kalma arzusuyla yasak ağaçtan onlara yedirtti. Çünkü onlar biliyorlardı ki melekler kıyamete kadar ölmezler.⁴⁵⁸ İşte İblis henüz cennette bulunan Hz. Âdem ve Havva’nın en gizli arzularını anlayabilmek için çok çabaladı ve sonunda anladı ki ikisinin de gizli ve asıl arzuları ebediliktir. Böylece İblis onların bu damarlarından girmiş; yeminler edip nasihatçi rolüne bürünerek onları kandırmıştır.⁴⁵⁹

Bazı mutasavvıflara göre nefis, ruhun cesede karışmış şeklidir. Ruh cesede karışınca cesedin bazı tesirleri altında kalmış ve bazı istekleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de ebedilik arzusudur. İşte bu da İblis’in Hz. Âdem’i aldatmak için

⁴⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 277

⁴⁵⁷ A’râf, 7/20-22

⁴⁵⁸ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, VII, 178

⁴⁵⁹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, (Çeviren: Ömer Temizel), Polen Yayınları, İstanbul, 2005, s: 26

istismar etti ği bir meseledir.⁴⁶⁰ İblis onlar ı bu zaaf noktalar ından yakalam ış ve yaratılışlarındaki ebediyet arzusu ve ebediyen cennette kalma duygusunu harekete geçiren telkinlerle aldatmak suretiyle onlar ı kand ırarak cennetten  ıkarılmalarını sağlamıştır.⁴⁶¹

20. Taha Sûresi'nin 120. ayetinde ise İblis'in Hz. Âdem'i kand ırırken kullandığı ifadeler şu şekilde nakledilmektedir:

“Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: ‘Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?’”

Bu ayette geçen “... وَمَلِكٍ لِّلْبَلَىٰ, *yok olmayan saltanat*” ifadesi İblis'in onlara saltanata olan zaafiyeti cihetinden de sald ırdığını göstermektedir. A'raf suresindeki “..... مَلِكِينَ” ifadesindeki lam harfini bu ayete dayanarak esre ile okuyan âlimler vard ır. Bu durumda bu ayetteki “*melikeyni*” ifadesi saltanat ı ifade etmektedir.⁴⁶² Her iki halde de İblis'in, insan ın sonsuzluk, mülk ve saltanata olan zaafiyetleri noktasından Hz. Âdem'e ve eşine saldırdığı ortaya çıkmaktadır.

4.a.3. Hz. Âdem ve Eşinin Yasak Ağaçtan Yemeleri

İblis, Hz. Âdem ve Havva'ya, onlar ın en zayıf noktalar ından yakalay ıp saldırınca ve üstelik Allah ad ına yemin edince, onlar da bu yemine aldanarak kendilerine yasaklanan ağaçtan yediler. İbn Abbas' ın, İblis'in onlar ı yemin ederek kandırdığını, Hz. Âdem ve e şinin, Allah ad ına hiç kimsenin yalan yere yemin

⁴⁶⁰ Havva, Said, *Ruh Terbiyemiz İslâm Tasavvufu*, (evirenler: İbrahim Sarm ış, M. Sait şimşek), Kayıhan yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1995, s: 85

⁴⁶¹ şengöl, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s: 23

⁴⁶² el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 179

edemeyeceğini zannettiği için buna aldandıklarını söylediği kaydedilmiştir.⁴⁶³

Hiz. Âdem ve eşinin “yasak ağaç”tan yemeleri Tevrat’ta farklı şekilde anlatılmaktadır. Buna göre yasak ağaçtan yemesi için “yılan” kadını kandırmıştır. Kadın da meyveyi yemiştir ve adama da yedirmiştir. Bunun üzerine Allah yılanı lanetleyerek karnı üzerinde yürüme cezası; kadına yasak ağacın meyvesinden adama yedirdiği için gebeliği süresince zahmet çekme ve ağrı ile doğum cezası vermiştir. Adama da karısının sözünü dinlediği için toprağın lanetlendiğini ve bu yüzden topraktan zahmetli bir şekilde yiyebileceğini söylemiştir.⁴⁶⁴

Ancak Kur’an’da her iki insanı da aldatanın İblis olduğu belirtilmekte ve “..... فَبَلَّمَاذَاقَ الشَّجَرَةَ... ağaçtan tattıklarında...”⁴⁶⁵ ifadesinden de Tevrat’taki ifadenin aksine, yasak meyveyi Hiz. Âdem’e yedirenin Havva değil bizzat kendisinin yediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayetteki “... ذَاقَا...” ifadesi tesniyedir. Bu da bu fiili her ikisinin de birlikte işlediğini göstermektedir. Dolayısıyla bazı âlimlerimizin Hiz. Âdem’i kandırmanın Hiz. Havva olduğu şeklindeki aktarımları;⁴⁶⁶ bu tür rivayetlerin Tevrat’tan aynen nakledildiğini,⁴⁶⁷ oradaki bilgilerle örtüşmesi dolayısıyla göstermektedir.

İblis, Hiz. Âdem ve Havva’yı, zayıf noktalardan yakalayıp kandırınca, her ikisi de o ağaçtan yemiştir; bu yüzden kendilerine avret mahalleri görünmüş ve çıplak kalmışlardır.

Hiz. Âdem ve Havva bu zamana kadar kendilerini utanacak yerlerini

⁴⁶³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 180; es-Sa’lebî, *Tefsîru’s-Sa’lebî*, III, 13; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, II, 196

⁴⁶⁴ Tevrat, *Tekvin*, 3/1-6, 14-19

⁴⁶⁵ A’râf, 7/22

⁴⁶⁶ Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi*, I, 36

⁴⁶⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I, 121

görmemişlerdi. Yüce Yaratıcı o yerleri örtmüş, kendilerinden gizlemişti. Bu örtü ise bir nur⁴⁶⁸ ya da el ve ayak tırnakları cinsinden bir örtü⁴⁶⁹ şeklindeydi.

İşte onlar o ağaçtan yeyince üzerlerindeki örtü açıldı ve çıplak kaldılar. Böylece çirkin yerlerini gördüler. Zaten günah böyledir. Küçük veya büyük, her günah Allah ile kul arasındaki örtüyü kaldırır ve kulun Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur. Zahiri ve batınî çirkinlikler de bu şekilde açığa çıkmış olur.⁴⁷⁰

Bundan sonra Hz. Âdem ve Havva çıplaklıklarının farkına varınca utanarak avret mahallerini Kur'an'ın ifadesiyle “*cennet yapraklarıyla*”⁴⁷¹ örtmeye başladılar. Tevrat'ta onların, çıplaklıklarının farkına vardıklarında incir yapraklarını dikerek kendilerine elbise ve önlükler yaptıkları belirtilmektedir.⁴⁷²

Her iki halde de önemli olan onların utanarak avret mahallerini örtme çabası içerisine girmiş olmalarıdır. Bu çaba, örtünme ve hayâ duygusunun insanın fıtratında var olduğunu göstermektedir.

İblis de onların bu yönünü tespit etmiş; önce onları soyma, mahrem yerlerini açığa çıkarma ve bu şekilde onların bu duygularını yıpratarak temiz fıtratlarından saptırma ve bulundukları makamdan uzaklaştırma yoluna gitmiştir.⁴⁷³ Bunda da başarılı olarak Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten indirilmesine sebep olmuştur.

İblis'in bu şekilde ilk insanları kandırması Yüce Allah'ın hikmetinin bu yönde cereyan etmesi sebebiyledir. Sadece O'nun vakıf olduğu bazı sırlardan dolayı

⁴⁶⁸ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 195

⁴⁶⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'an*, VII, 180; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 24

⁴⁷⁰ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 25

⁴⁷¹ A'râf, 7/22

⁴⁷² Tevrat, *Tekvin*, 3/7

⁴⁷³ Saka, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1997, s: 68; Krş: el-Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tercümânü'l-Kur'an*, (Çeviren: Muhammed Han Kayani), İnkılab Yayınları, İstanbul, 2004; s: 153

dünyayı imar emri vuku bulmuş ve Hz. Âdem ve eşi'nin cennetten çıkışmalarına, birbirlerine düşman olarak yeryüzüne inmelerine ve belli bir süre oradaki nimetlerden yararlanmalarına hükmedilmiştir.⁴⁷⁴ Ancak buradaki inişin hikmeti, insanın gelişip olgunlaşarak bu süreçte yepyeni bir evreye, ahlâkî bilinç evresine ulaşmasına mebnidir.⁴⁷⁵ Yüce Allah'ın insanı hür iradeyle donatma niyeti, cennetteki belli bir ağacın meyvesini yeme yasasını takip eder. Zira hiçbir irade yasaksız şekillenmez.⁴⁷⁶ Ardından bu yasağın delinişi ve cennetten indirilişi gelir. Allah Teâlâ adeta insanı, mükemmelleşmek ve cenneti hak edebilmesi, oraya layık bir varlık olabilmesi için yeryüzüne indirmiştir.

4.a.4. İblis'in İsyanıyla Hz. Âdem'in Zellesinin Mukayesesi

Melekler, Hz. Âdem'in yaratılmasına bozgunculuk yapma ve kan dökme nitelikleri yüzünden karışmışlardı.⁴⁷⁷ Onlar bu nitelikleri onun asli nitelikleri zannetmişlerdi. Hâlbuki insanın ilk ve temel niteliği iman ve teslimiyettir. Onun asiliği ise arızîdir. Hz. Âdem'in işlediği zelleden dolayı tövbe etmesi bunu göstermektedir. Bu sayede o temel niteliğine ve asli kimliğine dönmüştür. Yine bu sayede bu dönüşü kabul görmüştür.⁴⁷⁸ İblis ise bunun aksine hareket etmiştir.

Verilen emre karışmak, yasaklanan bir ameli işlemekten daha kötüdür. Çünkü yasak olan şeyin işlenmesi daha çok şehvet ve ihtiyaçtan kaynaklanır. Emri beğenmemek ve bu yüzden onu terk etmek ise kibir ve büyükleme sebebiyle ortaya

⁴⁷⁴ Bakara, 2/36; A'râf, 7/24; Tâhâ, 20/123

⁴⁷⁵ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I, 274

⁴⁷⁶ Baljon, J. M. S., *Kur'an Yorumuna Çağdaş Yönelimler*, (Çeviren: Şaban Ali Düzgün), Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1994, s: 81

⁴⁷⁷ Bakara, 2/30

⁴⁷⁸ Altuntaş, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak*, s: 176

çıkılmaktadır.⁴⁷⁹ İşte İblis'in hareketi tam da bu sebepleydi.

Âlimlerimiz bu konuda bu noktaya işaret ederek Hz. Âdem'in seçkinliğine karşın İblis'in lanetlenişinin temelinde birbirine zıt şu beş esasın olduğunu söylemişlerdir:

1-) Hz. Âdem suçunu kabullenmiş, İblis ise kabullenmemiştir.

2-) Hz. Âdem işlediği suçtan dolayı pişman olduğunu itiraf ederken, İblis bu itirafa yanaşmamıştır.

3-) Hz. Âdem pişmanlığından dolayı kendini kınarken, İblis bundan da kaçınmıştır.

4-)Hz. Âdem bu aşamalardan sonra hemen tövbeye sarılmıştır. İblis ise bunun yerine, işlediği suçun ve azgınlığın sorumluluğunu Allah'a yüklemeye cüret etmiştir.

5-)Hz. Âdem, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemiş, tövbesini samimiyetle sürdürmüştür. İblis ise Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiştir. Bu anlam da kendisine isim olmuştur.⁴⁸⁰

İşte Hz. Âdem saydığımız bu özellikleri sayesinde –ki bu özellikler onun yaratılmış olduğu madde olan toprakta vardır- kurtuluşa ve mutluluğa ermiştir. İblis ise saydığımız bu davranışları sebebiyle –ki bu özellikler onun yaratıldığı madde olan ateşte mevcuttur- lanetlenmiş ve ebedi azaba düşürülmüştür.

4.a.5. Hz. Âdem'e Secde Kıssasının Tekrarı

Hz. Âdem'e İblis'in secde etmemesini hikâye eden ifadeler Kur'an- 1

⁴⁷⁹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, (Tercüme: Abdullah Tuncer), Polen Yayınları, 2004, s: 201

⁴⁸⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 224

Kerim’de yedi surede tekrar edilmiştir.⁴⁸¹ Kur’an’daki bu kıssaların tekrarının genel sebepleri şu şekilde açıklanmıştır:

1. Kur’an’da kıssaların tekrarının sebep ve hikmetlerinden biri, Kur’an’ın belagatını en yüksek mertebedeki örnekleriyle beyan etmektir. Çünkü tekrarlanan kıssa her tekrarlanışında diğerinden farklı bir üslup ve belagat örneği ile gelmektedir.

2. Kur’an’ın icaz kuvvetini belirtmek için de kıssalar tekrarlanmıştır. Zira insanların bir tekini bile oluşturmakta aciz kaldıkları bir şeyi tekrar tekrar getirmek, onun icazının derecesini ortaya koymakta ve meydan okumanın⁴⁸² en üstün ve en güzel yönteminin örneğini sergilemektedir.

3. Kıssalarla, insanlara mesaj verilmesi hedeflenmiştir. Kıssaların anlatıldığı her yerde farklı bir mesaj gayesi güdülmüştür.

4. Kur’an’da kıssalar, insanların onlardan ibret almaları için tekrarlanmıştır. Bu ibret almanın nefislerde yerleşmesini sağlamak için kıssaların durum ve değerine önem verilmiştir. Çünkü tekrar, tekit yollarından ve olaya verilen önemin belirtilerindendir.⁴⁸³

Sıralanan bu genel sebeplerin yanında özelde Hz. Âdem’e secde kıssasının tekrarlanmasındaki amacın, yaratılmışların içinde insanın seçkinliğine dikkat çekmek olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁴ Ancak bundan çok daha önemli olan bir mesaj daha vardır ki o da şeytanın insana düşmanlığını vurgulamaktır. İblis’in şahsında bu düşmanlık vurgulanarak, onun insanlığın atası Hz. Âdem’e yaptıkları tekrar tekrar insanlara anlatılmış; bir peygamber olan Hz. Âdem’in cennetten çıkarılmasına sebep olacak

⁴⁸¹ Bakara, 2/34; A’raf, 7/11-25; Hicr, 15/28-43; İsrâ, 17/61-65; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116-123; Sâd, 38/71-85

⁴⁸² Bakara, 2/23-24; Yunus, 10/38; Hûd, 11/13-14; İsrâ, 17/88

⁴⁸³ el-Kattân, Mennâ Halil, *Ulûmu’l-Kur’an*, s: 431-432

⁴⁸⁴ Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, III, 499

zelleyi ona işletme gücüne sahip olan bir varlığın onun zürriyeti üzerinde olumsuz etki bırakabilme imkânına da sahip olduđu⁴⁸⁵ anlatılmak istenmiştir.

İnsanoğlu, “*Hafıza-i be şer nisyan ile maluldür.*” vecizesinde ifade edildi ği gibi unutkan bir varlıktır. Bu sebeple bir fikrin ve mesaj ın insan zihninde yerleşmesi ve iyice anlaşılabilmesi için takip edilecek en etkili yollardan birisi tekrarlamaktır. Bu sayede herhangi bir bilgi, mesaj, fikir... vb. insan hafızasına iyice yerleşir.⁴⁸⁶ Bu da bu kıssanın tekrarının hikmetlerinden biri olabilir.

4.b. Mahşerde Kendisini Suçlayan İnsanlara Şeytanın Cevabı

İnsana duydu ğu öfke ve kıskançlıktan dolayı yan ıp tutuşan ve bu yüzden kıyamete kadar onu sapt ırmayı ve azd ırmayı kendisine görev olarak seçen şeytan, hesap gününde insanların, kendilerinin sapmalar ına ve azmalar ına sebep olarak kendisini göstermeleri üzerine bunu kabul etmeyecektir. Bu sahne Kur’an’da tüm canlılığıyla şöyle anlatılmaktadır:

“İş bitirilince şeytan da diyecek ki: ‘ Şüphesiz Allah, size gerçek olan ı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalanc ı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi ça ğırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni k ınamayın, kendinizi k ınayın. Art ık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz beni Allah’a ortak ko şmanızı kabul etmemi ştim.’ Şüphesiz zalimlere elem dolu bir azap vardır.”⁴⁸⁷

İnsanı yanlı ışa sevk eden şeytan onun iç dengelerini alt üst etmekte ve gerçeğin çehresini değiştirmektedir. İnsanın yanlışı fark edememesi bu şekilde başlar

⁴⁸⁵ Saka, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur’an*, s: 69, 275, 276

⁴⁸⁶ Saka, Şevki, *Kur’an-ı Kerim’in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara, Trh., s: 140

⁴⁸⁷ İbrahim, 14/22

ve bu gidiş sapma ve ebedi felaketle noktalanır. İşte tam da bu anda insan, ayette olduğu gibi şeytanın kahredici alayıyla karşılaşacaktır.⁴⁸⁸

Şeytanın kendisine tabi olanlara vereceği tek şey, onları yapayalnız ve yardımcısız bırakmak olacaktır. Bu acı akıbetin Kur'an'daki ismi “*hizlân*”dır. Hizlânın manası ise “*Allah'ın, kendi buyruklarına karşı gelen insanlardan yardımını kesmesi, onları yapayalnız ve yardımcısız bırakması*”⁴⁸⁹, onları nefislerine terk etmesi, nefisleriyle baş başa bırakması,⁴⁹⁰ razı olacağı şeylerde onları muvaffak kılmayıp yardımını kesmesi⁴⁹¹ anlamına gelmektedir.

Gerçi insanı kahreden bu diyalogdan sonra şeytan da kendisine uyanlarla birlikte aynı akıbeti paylaşacaktır. Ancak bu durum insanın acısını hafifletmeye yetmeyecektir. Çünkü dünyadayken ortak olunan acılar paylaşıldıkça hafifler. Ahirette ise herkesin hak ettiği cezayı çekmesi murat edildiği için şeytanın da aynı akıbeti paylaşması, çekilen cezaya bu manada ortak olması, insanın acısını hafifletmeyecek ve ona hiçbir faydası olmayacaktır.⁴⁹²

⁴⁸⁸ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 533

⁴⁸⁹ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, IV, 120

⁴⁹⁰ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Medâricu's-Sâlikîn*, I, 146, 323

⁴⁹¹ Öz, Mustafa, *İmam A'zam'ın 5 Eseri, (el-Fikhu'l-Ekber)*, s: 58

⁴⁹² Zuhurf, 43/38-39

III. BÖLÜM

ŞEYTANIN İNSANI

ALDATMA

YÖNTEMLERİ

ŞEYTANIN İNSANI ALDATMA YÖNTEMLERİ

İnsanoğlu tarih boyunca varlık âleminin sahibi olan Yüce Kudreti tanımayarak, anlamaya çalışmış ve bundan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Ancak insan, varlık âlemindeki üstün konumuna rağmen aynı zamanda yaratılmış bir varlık olma hasebiyle, aklı, bilgisi, duyguları... sınırlı bir varlıktır. Bu yüzden her yönüyle kusursuz ve mükemmel bir ilme; her şeyin sahibinin ilmine muhtaçtır. Yüce Allah bu ihtiyacı peygamberler ve ilahi vahiy göndererek karşılamıştır.⁴⁹³

Bu desteğe rağmen, Allah'ı anlama, O'na ulaşma ve O'nun rızasını kazanma yolunda şeytan kendi tabiriyle “*oturarak*”⁴⁹⁴ insana engel olmaya çalışmış, halen çalışmakta ve kıyamete kadar da çalışmaya devam edecektir.

O, bu yolda “*oturma*” noktasında çeşitli stratejiler geliştirerek insanları bu stratejiler sayesinde bu yoldan alıkoymaktadır. Bu bölümde şeytanın bu stratejilerini inceleyerek bunların nasıl aşılabileceğini ele alacağız.

Kur'an-ı Kerim'de bu stratejiler incelendiğinde ortaya çıkan sonuç şudur: Aslında şeytanın birçok aldatma yöntemi bulunmakla birlikte o bu yöntemlerini sadece vesvese yoluyla insanlar üzerinde gerçekleştirmekte ve uygulama alanına koymaktadır. Bu sebeple biz de şeytanın insanları aldatmakta kullandığı yöntemleri vesvese başlığı altında incelemeyi uygun görmekteyiz.

1. Vesvese Vermesi

Vesvese kelimesi “*lügatte gizli ses, nefiste oluşan düşünce*,”⁴⁹⁵ saptırmak

⁴⁹³ Şengül, İdris, “Kur'an Üzerine”, AÜİFD. AÜ. Basımevi, Ankara, 1997, XXXVII, 233

⁴⁹⁴ A'râf, 7/16

⁴⁹⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, II- 985; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 194; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 177

*kastıyla söylenilen gizli söz, nefiste meydana gelen hatıra, içi rahat etmeme, kuruntu, şüphe, tereddüt,*⁴⁹⁶ *hışırtı, fısıltı gibi gizli ses” anlamına gelmektedir.*⁴⁹⁷ Avcının ve köpeklerin, avın yuvasından çıkması için hafifçe çıkardığı ses ile ziynet eşyasının çıkardığı sese de vesvese denmiştir.⁴⁹⁸

Kavram olarak vesvese, “*yavaşça kulağa fısıldama tonunda söylenmiş insanın kafasını karıştırıp ona yanlış telkinler sokan*⁴⁹⁹ *kulakla duyulamayacak şekilde söylenen söz,*⁵⁰⁰ *nefsin veya şeytanın kalbe koyduğu faydasız, hatıra ve düşünceler demektir ve bir nefse bu şekilde gizli olarak söz bırakmaya da vesvese vermek denir.*”⁵⁰¹ Bu kelime, gerçekleştirilen fiilin sürekliliği ve tekrarlı söz konusudur. Çünkü insanı bir kere kışkırtmak yeterli olmaz. Ona bir fiili iştetebilmek için onu tekrar tekrar kışkırtmak gereklidir.⁵⁰²

Şeytan insana vesvese vermek için onun kalbini hedef almaktadır. Çünkü kalp bütün duyguların merkezidir.⁵⁰³ Kalp Allah’ı bilme tanınma yeri, Allah’ın kapısı ve kul için de Rabbinin huzurunda duracağı mekândır.⁵⁰⁴ İnsan bedeninde bir et parçası olarak duran kalp eğer bozulursa insan bozulmakta, düzgün olursa da insan düzgün

⁴⁹⁶ Dölek, Âdem, “*Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi*”, Diyanet İlmî Dergi, DİB. Yayınları, Ankara, 2006, XXXXII, S: 4, s: 123

⁴⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 24; X, 187

⁴⁹⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, II, 985; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, II, 194; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî’l-Kur’an*, VII, 177

⁴⁹⁹ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (Çeviren: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Trh., s: 206

⁵⁰⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, XVI, 452

⁵⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, X, 187; IV, 24

⁵⁰² el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, VII, 337

⁵⁰³ Paksu, Mehmet, *Vesvese Sebepleri ve Kurtuluş Yolları*, Nesil Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2005, s: 23

⁵⁰⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, (Sadeleştiren: Abdullah Aydın), Akpınar Yayınları, Trh., II, 573, 578

olmaktadır.⁵⁰⁵ Şeytan da bunu çok iyi bildi ği için insan ın kalbini ifsat ederek onu helak etme çabası içerisinde.

Şeytanın, vesvesesini uygulama alan ı olarak kulland ığı kalbi Gazzâlî; her taraftan üzerine oklar ya ğdırılan bir hedefe, kar şısındaki şekilleri aksettiren, as ılı bir aynaya ve muhtelif kanallardan içine su akan bir havuza benzetmi ştir. Bu hedefe, aynaya ya da havuza, çe şitli iç ya da dış kuvvetler etki etmektedir.⁵⁰⁶ İşte insan ın kalbine bu kuvvetlerin tesiriyle çe şitli manalar doğmaktadır. Tasavvuf erbab ının “*havâtır*” diye adlandırdığı bu manalar bazen şeytandan, bazen bizzat nefsin kendinden, bazen meleklerden ve bazen de Allah Teâlâ’dan gelmektedir. Şeytandan gelenlere *vesvese*, nefisten gelenlere *hevâcis (fısıltı)*, meleklerden gelenlere *ilham*, Allah’tan gelenlere ise *hâtır-ı Hakk*⁵⁰⁷ veya *vârid*⁵⁰⁸ denmektedir. Allah Teâlâ tarafından peygamberlere gelen vahiy “*hakiki vahiy*” olarak adlandırılmış ve dini terim olarak vahyin anlamının bu olduğu kaydedilmiştir.⁵⁰⁹

Bu anlamdaki vahyin vesveseden fark ı, tabiatüstü bu konuşmanın şeklinde değil, kayna ğındadır. Vahyde konuşan Allah Teâlâ; vesvesede ise şeytandır. Bu bağlamda vesvese büyük vahiy alan ı içerisinde küçük bir bölümdür.⁵¹⁰ A şğıdaki ayetlerde vahiy kelimesi vesvese anlamında kullanılmıştır:

“İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.

Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar... ⁵¹¹ **يُوحِي عَصَا مُدْمِلًا**

⁵⁰⁵ Buhârî, *İmân*, 39; Müslim, *Müsâkât*, 107

⁵⁰⁶ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, III, 59

⁵⁰⁷ Cebeci, Lütfullah, *Kur’an’da Şer Problemi*, s: 152

⁵⁰⁸ Havva, Said, *Ruh Terbiyemiz*, s: 304

⁵⁰⁹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 1991, s: 39

⁵¹⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s: 205-206

⁵¹¹ En‘âm, 6/112

“... bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar...-----وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَظِيلٌ يُودُّونَ إِلَهِيَاءَهُمْ”⁵¹²

Bu ayetlerde şeytanların aldatıcı, yaldızlı sözler uydurup telkin etmekteki süratlerini anlatmak için mecazî anlamda vahiy (süratli bir işaretle söz) kelimesi kullanılmıştır.⁵¹³ İşte şeytan bu şekilde insana vesvese verir ve onu aldatır. İnsan bazen bunun şeytandan geldiğini bile bile aldanmaktadır. Bu durum bir hastalık, bir rahatsızlık sayılabilir. Bu rahatsızlıkta kişinin aklına kendi iradesinin mantık dışı garip fikirler gelir. Kişi bundan rahatsızlık duyar ve bu fikirlerden kurtulmak ister; fakat bunu beceremez. Kendini zorladıkça bu fikirler hem artar hem de çeşitlenir. Kişi mantığı ve aklıyla bu fikirleri de gerlendirdiğinde bunların saçma ve mantıksız olduğunun farkındadır.⁵¹⁴

Bu yüzden vesvesenin, sistemli bir zihin faaliyetine dayanmayan, zaman zaman kendiliğinden beliriveren hatıra türünden psikolojik bir olay olduğu; insanı din dışı davranışlara yönelten bir “iç itme” olarak hissedildiği; bu anlamdaki vesvesenin kaynağının şeytan olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla şeytanın insanın zaaflarını çok iyi değerlendirmek suretiyle günümüz psikolojisinde “şuur altı teklin” olarak bilinen yöntemle insanları aldattığı ifade edilmiştir.⁵¹⁵

Şeytanın vesvese verme faaliyetinden peygamberler de dâhil olmak üzere ⁵¹⁶ hiçbir insan muaf tutulmamıştır. Hz. Peygamber (sas) bir soru üzerine her insanın yanında bir şeytan bulunduğunu söylemiş, kendisinin de buna dâhil olup olmadığı sorusuna, **“Evet, fakat Rabbim ona karşı bana yardım etti de o bana teslim oldu”**

⁵¹² En‘âm, 6/121

⁵¹³ Yazır, *Hak Dini Kur‘an Dili*, III, 501

⁵¹⁴ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, Elit Yayınları, İstanbul, 2006, s: 45

⁵¹⁵ Hökelekli, Hayati, “Vesvese”, İslâm‘da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 2140

⁵¹⁶ En‘âm, 6/112

cevabını vermiştir.⁵¹⁷ Başka bir hadislerinde Hz. Peygamber (sas) şeytanın, kanın damarda dolaşması gibi her insanın damarlarında dolaştığını bildirerek⁵¹⁸ hiç kimsenin şeytanın vesvesesinden kurtulamayacağına işaret etmiştir. Şeytanın kanın damarlarda dolaşması gibi insanın damarlarında dolaşması benzetmesi de onun insan tarafından hissedilmeyecek şekilde kendisine yaklaştığı ve tam bir gizlilik içerisinde hareket ettiğine işaret etmektedir.

114. Nâs Suresi'nde vesveseci şeytanın "*Hannâs*" sıfatıyla zikredilmesi de bunu göstermektedir. Hannâs kelimesi "*hunun*"tan türetilmiştir. "*Hunun*"un anlamı açığa çıktıktan sonra saklanmak veya ileri çıkıp geri çekilmektir. Hannâs ise "*hunun*"un mübalağasıdır. Bu nedenle "*Hannâs*" kelimesi, söz konusu fiili çokça yapan, tekrarlayan⁵¹⁹ anlamına gelmekte ve şeytanın vesvese verme işini gizlice yaptığını ve bu iş için sinsice fırsat kolladığını ifade etmektedir.⁵²⁰

Şeytanın insanların zaafılarını çok iyi değerlendirerek ona gizlice yaklaşıp sinsice fırsat kollaması, onun güçlü olmaktan ziyade, aldatıcı ve kurnaz olduğunu; insanı doğrudan karşılamak yerine tuzak kurma ve arkadan vurma yolunu seçtiğini göstermektedir. O "*erkekçe savaşmak yerine hile yapmayı ve tuzak kurmayı tercih etmektedir.*"⁵²¹ Bu hileleri ise gizli ve sürekli bir şekilde insana vesvese vermek suretiyle uygulamaya koymaktadır.

1.a. Vesvesenin Fiiliyata Dönüşme Şekli

Şeytanın verdiği vesvese kalbe girdiği zaman bu vesveseler düşünceye,

⁵¹⁷ Müslim, *Münâfikûn*, 70; Nesâî, *İşâretu'n-Nisâ*, 4

⁵¹⁸ Buhârî, *İ'tikâf*, 8; Edeb, 121; Müslim, *Selâm*, 8,24; Ebu Davûd, *Edeb*, 81

⁵¹⁹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 337

⁵²⁰ Kutub, Seyyîd, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, XVI, 454

⁵²¹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s: 207

düşünceler zikretmeye, zikretme melekesi de iradeye dönüşmektedir. Vesvese iradeyi yönlendirir. İrade ise vesveseyi azalara sevk eder ve azalar da bu ameli işlemiş olur.⁵²² Böylece vesveseyle kalbe doğan “*havatır*” arzuyu, arzu azmi, azim niyeti, niyet de azalar ı harekete geçirir ve vesvese amele dönüşmüş olur.⁵²³ Bu şekilde amel sağlamlaşır ve âdet halini alır.

İbn. Kayy ım el-Cevziyye nefsi harika bir ifadeyle tavsif ederek şunları söylemektedir:

“Kuşkusuz Yüce Allah kulun nefsinin, hiç durmayan ve devamlı dönen bir değirmen gibi yaratmıştır. Mutlaka bir şeyleri öğütmesi gerekir. Şayet içine dane konursa onu öğütür, içine toprak ya da taş da koysan onu öğütür. Öyleyse ki kişinin nefsinin gelen fikirler ve hatıra gelenler/vesveseler de değirmenin içine konan daneler konumundadır. Nitekim bu değirmen bozulacak da değildir. Hatta içine bir şeylerin konulması gerekir. Buna göre insanlardan kimisi vardır ki, değirmene daneler de koyar. Hem kendisine hem başkasına yararlı ince toz, un vb. çıkar. Kuşkusuz çoğu da kum, taş, saman vb. şeyleri de değirmende öğütür. Hamurun ve ekmeğin vakti geldiğinde, o takdirde gerçek öğütülmüş olan karşısına çıkacaktır.”⁵²⁴

Yukarıda izah ettiğimiz, vesvesenin amele dönüşmesi şekliyle ilgili ifadelerin hayatımızda kullandığımız şekliyle de şişik bir benzetmesi de yapılmıştır ki bu benzetmeyi konuyu daha da anlaşılır hale getirmesi hasebiyle aynen zikretmek yerinde olacaktır:

“Uzaktan kumanda; içinde bulunan verici vasıtasıyla karışısındaki alıcıya gözle görülemeyen ve hissedilmeyen kızıl ötesi (infrared) ışınları belirli frekanslarda

⁵²² el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 286

⁵²³ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 59

⁵²⁴ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 287

göndermektedir. Alıcı da aynı şekilde aynı frekanslara ayarlı olan ışınları almakta ve içindeki çe şitli devreler vas itasıyla istenilen tarafa yönlendirmektedir. Böylece istenilen ses, görüntü izlenmektedir. İşte bunun gibi, şeytan verici, lemme-i şeytanî de, insan ın içindeki nefis ve buna ba ğlı duygular da al ıcı durumundadır. Şeytanın vesveseleri de, alıcı olan duygular taraf ından alınmakta ve insan ın hayal dünyasına yönlendirilmektedir. Verilen sinyale göre hayal aynası nda suretler ve dü şünceler oluşmaktadır.”

“Uzaktan kumanda ile çal ışıyan her cihaz ın kumandas ı ve frekanslar ı farklı olduğu gibi, her insan ın zaaf noktalar ı (gazab, şehvet, şöhrat, h ırs, cimrilik, tembellik, korku, zenginlik vs.) da farklı ıdır. Şeytan bu zaaf noktalar ını değerlendirmekte ve ona göre sinyaller, di ğer bir ifadeyle vesveseler göndermektedir.”⁵²⁵

İşte şeytan bu şekilde vesvese vermektedir. Ku şkusuz bu vesveseyi daha ilk aşamasındayken yani kalbe daha yeni at ılmışken reddetmek, kovmak, kuvvetlenip tamamlandıktan ve bir âdet haline geldikten sonra reddedip kovmaktan çok daha kolaydır.

İnsana, kalbine iradesi dışında gelen vesveseyi amele dönüştürmedikçe günah yazılmayacağını bir kudsî hadiste Hz. Peygamber (sas) şu şekilde ifade etmiştir:

“Allah şöyle buyurdu: ‘Kulum bir iyilik yapmak ister de onu yapmazsa, ona bir iyilik yazar ım. E ğer yapar da o niyetini amele dönü ştürürse, ona da on katından yediyüz kat ına kadar iyilik yazar ım. Kulum bir günah işlemek ister de onu yapmazsa, ona günah yazmam. E ğer yaparsa bir günah yazarım.’”⁵²⁶

⁵²⁵ Dölek, Âdem, “Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler.”, Diyanet İlmî Dergi, XXXXII, S: 4; s: 137, 83. dipnot

⁵²⁶ Müslim, İmân, 204

Bir başka hadis-i kudside ise Allah' ın, insan ın içinden geçirdi ği kötülükleri amele dönü ştürmedikçe affetti ği ve meleklerle bunlar ı yazmamalar ını emretti ği⁵²⁷ belirtilmiştir. Yine Hz. Peygamber (sas) bu konuda şöyle buyurmuştur:

“Allah iyilikleri ve kötülükleri yazm ıştır. (Takdir etmi ştir.) Sonra (bunları)şöyle beyan etmi ştir. Kim bir iyilik yapmay ı düşünür de onu yapmazsa, Allah onu kendi katında tam bir iyilik olarak yazar. Şayet onu düşünür de yaparsa, Allah Azze ve Celle on kat ından yedi yüz ve daha fazla kat ına kadar yazar. E ğer bir kötülük düşünür de yapmazsa Allah o kötülü ğü kendi kat ında tam bir iyilik olarak yazar. Kötülü ğü düşünür de bunu yaparsa Allah onu bir kötülük olarak yazar.”⁵²⁸

Hadis-i Şerif’ler insan ın istemeyerek içinden geçirdi ği kötülükler söze ve amele dönü ştürülmedi ği müddetçe Allah' ın, bu vesveselerden dolayı ı insanı sorumlu tutmadığını; hatta ki şinin o vesveselere ilgi göstermeyerek amele dönü ştürmedi ği için bir iyilik sevabı aldığını göstermektedir.

Ancak, ‘*madem vesvese amele dönü ştürülmedikçe sevap yaz ılıyor; o halde kötü düşünceleri içimden geçireyim, ama onu yapmayay ım da sevap kazanay ım*’ düşüncesi de yanlıştır. Çünkü bu durumda irade devreye girdi ği için vesveseye kulak vermek suretiyle boyun eğ ilmiş olunaca ğı ve insan ın sorumluluk alt ına girece ği belirtilmiştir.⁵²⁹

Oysa kalbe gelen vesveseye kulak verilmemeli ve bu düşünce nin şeytandan geldi ği hat ırda tutularak kovulmal ıdır. Böyle yap ıldığında daha sonra gelen vesveselerin kovulması da kolaylaşacaktır. E ğer bu vesveseler kovulmazsa, devaml ı

⁵²⁷ Müslim, *İmân*, 205

⁵²⁸ Müslim, *İmân*, 207

⁵²⁹ Dölek, Âdem, “*Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler*” Diyanet İlmî Dergi, XXXXII, S:4, 131

düşünülen ve dönüp dolaşan fikirler halini alırlar. Bu fikirler düşünüle düşünüle irade harekete geçer. İrade organları harekete geçirir. Organlar harekete geçmese de bu fikirler bir temenni olarak kalbe geri döner ve kalpte bir istek, murat etme halini alır.⁵³⁰ İşte bu sebeple vesvesenin hiç düşünülmeden hemen reddedilmesi ve kovulması gerekir ve yine bu sebeple ‘vesveseyi düşünme, ama onu amele dönüştürmeyerek sevap kazanma’ düşüncesi sorumluluğu beraberinde getirir. Zira bu düşüncede bir irade söz konusudur ve iradi işlerde ve düşüncelerde sorumluluk devreye girmektedir.

1.b. Nefsin Arzu ve İsteklerine Göre Vesvese Vermesi

Şeytan, insana ardı arkası kesilmeyen vesveseler verir. O bu işi yaparken nefsin meyyal olduğu tarafı iyice araştırtıp anlayarak ona göre hareket etmektedir. Her nefis kuşkusuz bir değildir ve her nefsin daha çok meyyal olduğu taraflar vardır. İşte şeytan vesvese verirken insanın bu zaaf noktalarından içeri sızar. Tıpkı savaş anında tarafların, düşmanlarının zayıf noktalarını araştırarak onlara buralardan taarruz etmesi gibi.

Nefis hangi yöne meyilli ise şeytan insana, bu hususta kendisine emredilen ve kendisinden beklenenlerle yetinmeyip çok ileri ve aşırı gitmesini temin etmek için telkin ve teşviklerde bulunur. Hiçbir zaman insanların itidal ve hakkaniyet ölçüsünde olmalarından razı değildir, ya ifrat ister ya da tefrit.⁵³¹

Şeytanın bu şekildeki vesveselerinden, nefsanî arzu ve isteklerin, heva ve heveslerin egemen olduğu hasta kalpler⁵³² çok çabuk etkilenir ve onun etkisi altına

⁵³⁰ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 287

⁵³¹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 32,33

⁵³² Bakara, 2/10

girerler. Bu kalplerin sahiplerinin şeytanın bu vesvese ve kışkırtmalarına olumlu tepkiler vermesi ve şeytanın oyuncağı haline gelmeleri çok da zor değildir. Böylece zaten hasta olan kalplerinin hastalığı daha da artar ve durumları giderek ağırlaşır.

Kendi nitelik ve yaratılışını, evrenin niteliğini ve kendisi ile evren arasındaki ilişkinin niteliğini algılayıp idrak ederek, “*insan olma*” aşamasına gelebilenler⁵³³ ve o en zor günde Allah’a kalb-i selim ile gelip Rablerine bu takdimi sunabilecek olanlar⁵³⁴ ise şeytanın bu kışkırtmalarına ve vesveselerine aldırılmayarak kendilerini korurlar.

Nefs-i Emmâre (Kötülüğü emreden nefis), şeytanın vesveselerine olumlu yönde cevap verdiğinde şeytan daha güçlü bir şekilde vesvese vermek için nefsin kötü yöndeki arzu ve isteklerinden faydalanarak ondan destek alır. Yani şeytan nefsin arzu ettiği ve güzel gördüğü şeylerle insana vesvese verir. Nefsin bu arzu ve istekleri arttıkça şeytanın vesvese verme yolları da buna paralel olarak artmaktadır. Nefsanî arzu ve istekler sınır tanımaz hale gelince şeytan artık o insanla sıkı bir ilişki kurar. Onu dilediği şekilde hareket ettirerek vesveselerinin kölesi durumuna getirir.⁵³⁵ Bu yüzden nefsin, şeytanın adeta bir destekçisi ve yardımcısı konumunda olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁶ Böylece insan, aralarında bu şekilde sıkı bir ilişki bulunan içte nefsin dışta da şeytanın oyununa gelmiş olur.

Kur’an bu iki düşmana karşı dikkatli olma uyarılarını sürekli tekrarlamıştır. Nefisle ilgili olarak, onun hal ve mertebeleri ile onun kötü arzularından korunmak gerektiğine dair ayetlerin⁵³⁷ azlığına karşın şeytanla mücadele hususundaki ayetler

⁵³³ Şeriati, Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, s: 22

⁵³⁴ Şu‘arâ, 26/88-89

⁵³⁵ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 17,18

⁵³⁶ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 26

⁵³⁷ Yusuf, 12/53; Kıyâme, 75/2; Nâziât, 79/40

çok daha fazladır. Bu da nefse karşı yapılacak mücadelenin çok daha fazlasının şeytana karşı yapılması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu ayetler sebebiyle şeytanın şerrinin, nefsin şerrinden daha fazla olduğu ve nefsin şerrinin şeytanın şerrinden kaynaklandığı söylenmiştir.⁵³⁸

Bu derece tehlikeli olan şeytana, aynı derecede tehlikeli silah olan vesvesenin, insanları aldatma yöntemi olarak kullanması için verilmesinin elbette bazı hikmetleri vardır. Bunlar özetle şu şekilde sıralanmıştır:

Aşırıya kaçmamak kaydıyla vesvese, insanı teyakkuzda tutar ve onun gaflete düşmesini önler. Çünkü vesvese şeytanın tuzağıdır. Bunu bilen insan düşmanın taarruzlarına karşı daima uyanık olur. Bunun yanında vesvesenin, insanı inceleme ve öğrenmeye sevk eden bir tarafı da vardır. İnsan vesveseye kapıldığı konu hakkında inceleme ve araştırma yapar ve bilgi sahibi olur. Vesveseli insan gerek imanî gerek taabbüdî konularda ciddiyet içinde hareket eder. Üzerindeki miskinlik ve tembelliği atar. Vesvese insanın imanını taklidi iman seviyesinden, araştırmaları sonucu tahkiki iman seviyesine yükseltir.⁵³⁹ Bu sebeplerle, kendisine vesvese hakkında sorulan soruya Hz. Peygamber (sas), **“Vesvese apaçık bir imandır.”** cevabını vermiştir.⁵⁴⁰

1.c. Vesvese Vermekte Tedriciliği

Şeytan insana vesvese verirken aşamalı bir yöntem izlemektedir. O, bu yöntemi o kadar iyi kullanır ki birçok insan onun tuzağına düşmektedir. Zira şeytan, verdiği vesvesenin başarısız olduğunu ve işe yaramaz hale geldiğini görünce bir

⁵³⁸ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Şeytanın Hileleri*, (Çeviren: Mehdi Aydın), Özlem Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005, s: 59

⁵³⁹ Paksu, Mehmed, *Vesvese*, 61-66

⁵⁴⁰ Müslim, *İmân*, 211

başka yönteme geçer. Şeytanın Hz. Âdem ve e  şini kand ırdığı sahneyi anlat ırken Kurân-ı Kerim, “----- فَدَلَّاهُمَا فُرْ” ifadesini kullanm ıştır.⁵⁴¹ Buradaki “-- فَدَلَّاهُمَا ---” kelimesinin, onlar ın şeytan taraf ından a şamalı olarak aldat ıldığını ifade etti ği belirtilmektedir.⁵⁴²

İbn. Kayyım el-Cevziyye şeytanın aldatmasındaki tedriciliğı özetle şu şekilde kaydetmiştir: Şeytan insana önce dinini, Allah’a kavu şmayı, kemal sıfatlarını ve peygamberlerin getirdiklerini inkâr ettirmeye çal ıştır. Eğer kul bu engeli a şar ve yoluna devam ederse bidat engeliyle karşısına çıkar. Bunu da aşarsa büyük günahları ona i şletmeye çal ıştır. Bu da olmazsa küçük günahlar ı ona i şlettirme yoluna gider. Eğer şeytan bu engellerde ba şarılı olamaz da kul bunlar ı teker teker a şarsa bu defa kişiyi nafile ibadetlerden al ıkoymak ve bo ş şeylerle me şgul etmek için mubah olan şeyleri çokça yaptırmaya çal ıştır. Bundan sonra şeytanın deneyeceğı yol, kişinin daha üstün ameller yerine daha az fazileti olan amellerle me şgul olması için gayret sarf etmektir. Son çare olarak şeytan, tüm bu engelleri ba şarıyla alt eden mümine, hiç kimsenin, hatta peygamberlerin bile kurtulamadığı şu engelle saldırır: Müminin hayır konusundaki derecesine göre, kendi taraftarlar ını ve içleri dü şmanlıkla dolu ordusunu, çe şitli eziyetlerle, ona sald ırtır ve musallat eder. Müminin hay ır konusundaki mertebesi yükseldikçe bu sald ır ı da şiddetlenerek artar. Müminin bu engelden kurtulması mümkün de ğildir. Ona dü şen görev bu bask ı ve şiddete gö ğüs germektir.⁵⁴³ Peygamberler bile buna maruz kalm ış ve muzdarip olmuş, ancak onlar bu bask ılara gö ğüs germesini bilmi şlerdir. Müminlerin görevi peygamberlerin izinden gitmek olduğuna göre onlar da bu yolu seçmelidirler.

⁵⁴¹ A‘râf, 7/22

⁵⁴² Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 21

⁵⁴³ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Medâricu’s-Sâlikîn*, I, 181-183

1.d. Allah Hakkında Tecessüse Sevk Etmesi

Şeytan insan ın hat ırına Allah Teâlâ hakk ında baz ı hayali şeyler getirir. Bu düşünceler insanı felakete sürükleyecek türdendir. Ebu Hureyre (ra)’dan bu konuyla ilgili Hz. Peygamber (sas)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“Şeytan herhangi birinize gelir ve ‘ Şunu kim yaratt ı, bunu kim yaratt ı?’ diye sorar. Sonra da ‘Rabbini kim yaratt ı?’ diye sorar. E ğer iş bu noktaya gelirse hemen Allaha sığın ın ve düşünmeyi bırak ın.”⁵⁴⁴

Yine Ebû Hureyre’den (ra) rivayet edilen başka bir hadiste Hz. Peygamber (sas); iş bu noktaya geldi ğinde **“Allah’a ve Rasulü’ne iman ettim.”** denmesini emretmiştir.⁵⁴⁵ Çünkü bu söz şeytanın vesvesesine itiraz mahiyetindedir ve onu giderir.⁵⁴⁶

Şeytandan gelen baz ı düşünceler vardır ki bunlar çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Bu konu hakkında Ebu Hureyre (ra)’dan şu hadis rivayet edilmiştir:

“Hz. Peygamber (sas)’in arkadaş ılarından bazı ıları yan ına gelip ona, ‘Hiçbirimizin konu şmadığı hatta konu şmaktan hepimizin şiddetle kaç ındığı bazı söz ve düşünceler aklımıza geliyor.’ dediler. Allah Rasulü, ‘Gerçekten öyle oluyor mu?’ diye sordu. Arkada şları, ‘Evet.’ deyince Rasulüllah (sas), ‘ İşte apaçık iman budur.’ buyurdu.”⁵⁴⁷

Hadisin başka bir varyant ında Allah Rasulü’nün, sahabenin **“evet”** cevab ı üzerine **“Allahu Ekber, Allahu Ekber! Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah’a hamd olsun.”** buyurduğu rivayet edilmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Müslim, *İmân*, 214

⁵⁴⁵ Müslim, *İmân*, 212–213

⁵⁴⁶ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, III, 80

⁵⁴⁷ Müslim, *İmân*, 209

⁵⁴⁸ Ebu Dâvûd, *Edeb*, 118

Hadisteki “*Şeytanın hilesini vesveseye çeviren...*” ifadesi ilgi çekicidir. Bu ifade şöyle yorumlanabilir:

Müminin akl ına böyle şeytani dü şüncelerin gelmesi nedeniyle iman ından endişe etmesi, kalbinin derinliklerinde bulunan iman ının canlı ve uyan ık oldu ğunun nişanesidir. Bu endişe şeytanın kendisine egemen olamadı ğını göstermektedir.⁵⁴⁹

Hz. Peygamber (sas)’in, ak ıllarına gelen şeytani dü şünceleri gözlerinde büyüten ve o dü şünceleri ifade etmekten korkup kaç ınan sahabeye bu cevap ı vermesi, onlar ın iman ının canlı ve uyan ık oldu ğunu belirtmek için olsa gerektir. Çünkü böylesi bir durum, iman ın kalbe yerle şti ğini ve şüphenin ortadan kalkt ı ğını göstermektedir. Aksi halde insan bu dü şünceleri gözünde büyütmez ve onlardan korkmaz.

Daha önce de ele ald ı ğımız gibi⁵⁵⁰ vesvese kalbe önce hat ıra olarak gelir. Sonra kalp bu hat ıraya meyyleder. Buraya kadar insan ın iradesi henüz söz konusu değildir. Meyilden sonra azim ve kast gerçekte şir ki irade kullan ılarak bu vesvese azim ve kasta dönüşmektedir. Bu durumda sorumluluk devreye girmektedir. Azim ve kast olmazsa, dü şünce sadece vesvesede kal ırsa sorumluluk yoktur. İşte hadiste de kişinin iradesi i şin içine girmeden şeytanın hilesinin zarar vermedi ğine i şaret edilmektedir ki bu da Allah ‘a hamdetmek için yeterli bir sebeptir.⁵⁵¹

Kısaca, şeytanın bu tür tehlikeli dü şünceleri müminin kalbine atması Hz. Peygamber (sas)’in deyiimiyle “***Mahza imand ır.***”⁵⁵² Zira şeytan insana vesvese vermekle onun iman ına saldırarak ve onu yok etmek istemektedir.⁵⁵³ Öyleyse iman

⁵⁴⁹ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 24

⁵⁵⁰ Bkz: Tezimizin “*Vesvesenin Fiiliyata Dönüşme Şekli*” Başlığı, s: 109

⁵⁵¹ Dölek, Âdem, “*Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler*” Diyanet İlmî Dergi, XXXXII, S:4, s:139,

⁵⁵² Müslim, *İmân*, 211; Krş: Müslim, *İmân*, 209

⁵⁵³ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 287

vardır ki şeytanın saldırısı gerçekleşmektedir.

1.e. İnsanın Karşısına Son Engel İle Çıkması

Şeytan, insan ın sorumluluklar ını yerine getirmesi için ona son bir engelin kaldığını, bu engeli a ştıktan sonra sorumlulu ğunun gere ğini yapmas ını f ısıldar. Şeytanın bu faaliyetine, özellikle günümüz Türk toplumunun hacca gitme sorumlulukları hususundaki davranışları çok güzel bir emsal teşkil etmektedir:

Hacc farîzasını eda edip dönenlerden zaman zaman şu tespiti dinlemekteyiz: *“Bizim Türk hac ıları orada hemen ay irt edilebiliyor. Çünkü Türk hac ılarının ço ğu yaşlı; aralar ında genç olanlar çok çok az.”* Bu yerinde tespitin sebebi şudur: Anadolu’daki insanlar –istisnalar elbette mevcuttur.- *“Önce çocu ğu bir ba ş göz edeyim hacca ondan sonra giderim. Hele şu evi bir bitireyim hacc ı sonra da eda ederim...”* gibi dü şüncelerle bu ibadeti hep sonraya ertelemektedirler. Ancak ne hikmetse bu ‘bahaneler’ veya ‘ihtiyaçlar’ bir türlü bitmek bilmez. Böylece halk ımız bu ‘ihtiyaçları’ yüzünden ya şlanır ve art ık belki de çevre bask ısı sonucu, Allah’ ın insanlar üzerindeki hakkı⁵⁵⁴ olan hacc farîzasını eda etmeye ancak fırsat bulur.

Oysaki İslâm’ın beş şartından biri olan haccetmenin vücûb şartları arasında, müminin ihtiyaçları bittikten sonra haccetmesi gibi bir şart mevcut de ğildir. Fakat yeterli malî zenginlik hacc ın vücûb şartları aras ındadır.⁵⁵⁵ Öyleyse mümin, dinen zengin say ılacak kadar mali yeterlili ğe sahip oldu ğu andan itibaren bu görevle mükelleftir. Zengin bir mümin ileride fakir dü şebilir. Ancak zengin iken yerine getirmediği bu görev zenginlik elden gidince müminin sorumlulu ğundan düşmemektedir. Bu sebeple bu mükellefiyetin bir an önce eda edilmesi gereklidir.

⁵⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/97

⁵⁵⁵ Yücel, İrfan, *İlmihal 1 İman ve İbadetler*, TDV. Yayınları, I, 516

İşte şeytan insan bu dü şünceleri telkin ederek ihmalkâr davranmasını, bu duruma razı olmasını ve varsayılan engellerin ortadan kalkmasını beklemesini sağlayarak salih amelleri hep erteletir. Ancak gerçekte son engel yoktur. Zira şeytan bu engeller tek tek ortadan kalktıkça her defasında başka bir engel çıkartmaktadır.⁵⁵⁶ Bu böylece sürüp gitmekte ve şeytan insanın salih amel işlemesine engel olmaktadır. Ya da insanın salih amelleri işleme sayısını en asgaride tutmaya çalışmaktadır.

1.f. İnsandaki Kendini Beğenme Duygusunu Kışkırtması

Şeytan, insanda var olan kendini beğenme (ucûb) duygusunu harekete geçirmek için uğraşmaktadır. Şeytanın bu kışkırtmasına kulak veren ve aldanan kişi artık kendinden başka hiç kimseyi beğenmez. Keşf ehli olduğuna kendini inandırır. İlmi, kitap ve sünneti bunların şeriatın dış yüzü olduğu gerekçesiyle bir kenara bırakır. Kendisi şeriatın iç yüzüne vakıf olduğu için artık ilme, kitap ve sünnete ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu tür insanlar kendisini herkesten üstün gördükleri için kendisine hürmet ve tazim edilmesini beklerler. Hatta hürmette kusur gösterenlere içten içe kin beslerler.⁵⁵⁷

Şeytanın bu tuzağına kapılan bazı mutasavvıflar, keramet ehli olduklarına inanarak kendilerine ilham geldiğine inandıkları gibi bu ilhamlarda zerre kadar hata olmadığını iddia ederler. Ancak bu bir yanılgıdır. Çünkü kalbe gelen zanlar ya Rahmanî, ya şeytanî ya da nefsanî olur. İnsan zühd ve ibadette ne kadar ileri giderse gitsin hiçbir zaman nefis ve şeytandan tamamen kurtulamaz.⁵⁵⁸ Bu yüzden de, kendisine gelen bu zanlar şeytanî veya nefsanî de olabilir. Ancak onlar kesin olarak

⁵⁵⁶ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 27

⁵⁵⁷ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Şeytanın Hileleri*, s: 115–116, 124–125

⁵⁵⁸ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 45

Rahmanî olduğuna inanmaktadırlar.

Bu tür insanlara şeytan diğer insanların arasına karışmamalarını telkin eder. Aksi takdirde onlar nazarındaki heybet ve vakarların azalacağını, böylece onların itibarına önem vermeseler bile, sözlerinin geçmeyeceğini, bu yüzden de emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker görevlerini layıkıyla yapamayacaklarını fısıldar.⁵⁵⁹ Şeytan bu tür insanlara tek yaşam tarzını benimsetir. Öyle ki bu insanların bu tek yaşam tarzı üzerindeki ısrarları, farzlar üzerindeki ısrar ve devamlarından daha fazladır. Asla bunun dışına çıkmazlar, çıkanları da şiddetle kınarlar.⁵⁶⁰

Şeytanın tuzağına düşen bu insanlar, içinde bulundukları durumdan hoşnutturlar. Yaptıkları her şeyin doğru olduğuna, şeytanın başkalarına yakın oluşu kadar kendilerine uzak olduğuna inanmakta ve hidâyet üzere olduklarını zannetmektedirler. Ayet-i Kerime'de onların bu durumu şöyle anlatılmaktadır:

“Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.”⁵⁶¹

Düşünceleri bu mecrada olan insanlar kendilerini tam bir olgunluk içinde gördükleri için, ayıplarını ve eksikliklerini görmezler. Buna bağlı olarak da verilen öğütleri üzerlerine alınıp dinlemezler. Dinlemedikleri için de hatalarını düzeltmek için çaba sarf etmezler.⁵⁶² Zaten onlar dalâlette olduklarını nefislerine bile itiraf edemezler.⁵⁶³

⁵⁵⁹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *a.g.e.*, s: 41-42

⁵⁶⁰ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *a.g.e.*, s: 50

⁵⁶¹ Zuhurf, 43/37; Krş: A'râf, 7/30

⁵⁶² Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 28

⁵⁶³ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 199

1.g. İbadetler Hususundaki Vesvesesi

Şeytanın vesvesesine maruz kalan insanlar en çok bu tür vesveseyle karşılaşır. Aslında bu vesvesenin altında yatan sebep, insanın ibadetini en güzel şekilde yapma gayretidir. İnsan, ibadet görevini yanlış ve eksiksiz yaparak en mükemmel ibadeti gerçekleştirme azmindedir.⁵⁶⁴ Şeytan işte burada devreye girerek bu insanın kalbine “*acaba abdestim oldu mu? Acaba şunu eksik mi yaptım?*” şeklinde vesvese verir. Bu vesveseye takılıp kalan insan tekrar tekrar aynı ibadeti yapar. Bu böylece devam eder ve insan ümitsizliğe düşer.

Bu tuzağa cahillerin düşebileceğini anlatan İbn. Kayyım el-Cevziyye, bu cahillerin Hz. Peygamber (sas)’ın sünnetini adeta yetersiz gördüklerini, bu yüzden de sıkıntıya düştüklerini aktarmakta⁵⁶⁵ ve şu sözleri kaydetmektedir:

*“Yine bilinen bir husustur ki, ashabın içinde bir tek vesveseli kimse yoktu! Eğer bu, dinen ihtiyat olsaydı, muhakkak onlarda da bunun görülmesi lazımdı...”*⁵⁶⁶

Gerçekten de bu hususta vesveseye kapılanları zaman zaman görmekteyiz. İçlerine düşen vesvese nedeniyle tekrar tekrar abdest alanlar suyu israf ettiklerini düşünmelidirler. Çünkü Hz. Peygamber (sas), akarsu kenarında abdest alırken bile suyun israf edilmemesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵⁶⁷

1.h. Bedir Savaşı, Su Kuyuları ve Şeytanın Vesvesesi

Bedir Savaşı’nda müşrikler Müslümanlardan daha önce savaş alanına gelmiş ve su bulunan yerleri tutmuşlardı. Müslümanlara su vermiyorlar ve bu sayede kolay

⁵⁶⁴ Paksu, Mehmed, *Vesvese*, s: 36

⁵⁶⁵ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 52

⁵⁶⁶ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 68

⁵⁶⁷ İbn. Mâce, *Tahâret*, 425

bir zafer elde etmeyi umuyorlardı.⁵⁶⁸ Müslüman askerlerden bazıları ihtilam olunca şeytan hemen onlara bu haldeyken düşmana karşı nasıl çarpışacakları hususunda vesvese verdi.⁵⁶⁹ Savaşın gün ışığında yapıldığı eski zamanlarda, gece istirahata çekilen asker, savaş psikolojisi sebebiyle uykusuz kalır, fizik ve moral açısından olumsuz etkilenirdi.⁵⁷⁰ Bunların haricinde Müslümanların bulundukları yer kumluktu. Yürürken ayakları kuma gömülüyor, bu yüzden de zorluk çekiyorlardı.⁵⁷¹ Şeytan bu fırsatı da değerlendirerek müminlere *“Eğer siz hak yolda olsaydınız, aranızda peygamber de bulundugu halde susuz kalmazdınız ve bu zorlukları çekmezsiniz.”* şeklinde vesvese verdi. Ancak Allah Teâlâ, müşriklerin üzerine felaket gibi, müminlerin üzerine rahmet gibi yağmur yağdırarak bu vesveseyi giderdi.⁵⁷² Bu durum Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

“Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağıdırıyordu.”⁵⁷³

Şeytanın vesvesesi, başlayacak savaş nedeniyle müminlere korku ve karışıklık duygusunu vermektir. Bu kritik anda Allah tarafından indirilen yağmur ve uyuklama şeytanın vesveselerini gidermişti.⁵⁷⁴ Müminlere ilahi yardım bu şekilde tecelli etmişti.⁵⁷⁵

⁵⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 208

⁵⁶⁹ Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzâk*, I, 234

⁵⁷⁰ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, II, 670

⁵⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 208

⁵⁷² el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, II, 400–401

⁵⁷³ Enfâl, 8/11

⁵⁷⁴ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 157

⁵⁷⁵ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, II, 670

Hamdi Yazır bu ayetteki ifadelerin şu hikmetleri ihtiva ettiğini belirtmektedir:

“لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ----- **sizi bununla temizlesin** Kirli şeylerden temizleyip arındırsın. Abdestinizi, guslünüzü yapman ıza yarasın da bu yüzden gönlünüz huzura kavuşsun. Çünkü Müslümanlar su bulamadıkları zaman susacak ve susuzluktan etkilendikleri kadar belki de daha fazlasıyla gusülsüzlük ve abdestsizlikten dolayı rahatsız olurlar, elem duyarlar. Gerçekten temizlik her nimetin temelidir. Bu hikmete binaen Allah Teâlâ bunu ilk önce zikretmiştir.”

“وَيَذْهَبْ عَنْكُمْ جَزَاءُ الشَّيْطَانِ ----- **ve sizden şeytanın vesvesesini gidersin diye...** Düşman Bedir suyunu tutmuştu ve bulunduğuş için şeytan Müslümanları susuzluktan korkutmakla korkutuyordu. Rivayete göre Müslümanlardan bazıları uyuyup ihtilam olunca şeytan kendilerine görünüp demişti ki: ‘Siz hak yolda olduğunuzu sanıyorsunuz, hâlbuki bu şekilde namaz kılacaksınız ve susuzluktan helak olacaksınız. Eğer hak yolda olsaydınız, düşman su başlarını tutabilir miydi?’ İşte yağmurun yağması şeytanın bu gibi vesveselerini de gidermişti.”

“وَلْيَرْبِطْ عَاقِبَتُكُمْ ----- **ve kalpleriniz üzerine bir rabta olsun diye ...** Allah’ın lutfunun bir başlangıcı olan bu olayı hepiniz görüp de kalpleriniz kuvvet bulsun, Allah’a olan güveniniz ve tevekkülünüz kesinlik kazansın; Allah’a ve birbirinize bağlılığınız artsın diye.”

“وَيَذْهَبَتْ بِهَا الْقَدَامَ ----- **ve bununla ayaklarınızı sabit kılsın diye ...** Ayaklarınızı yerli yerinde tutsun, sizi yere sımsıkı bastırınsın da kumlara gömülüp kaymasın diye. Veya düşman karşısında ayak direten kimseler olasınız diye.”⁵⁷⁶

Gerçekten de Allah’ın lütfettiği uyku müminler için bir moral kaynağı olurken yağın yağmur da Müslümanlara birçok fayda sağlamıştır. Müslümanlar

⁵⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 208–209

yağmur suları ıyla temizlenmenin yanı sıra su depolama imkân ı buldular. Müslümanların mevzilendikleri vadinin üst tarafındaki kumluk alan sertleşti ve onlar, sağlam zemine emin adımlarla basar oldular. Ayrıca yağmur müşrik ordusu için zorluklara sebep oldu. Çünkü yağmur suları onları mevzilendikleri vadinin alt taraflarına birikti ve zemini kayganlaştırdı. Müşrikler bu kaygan zeminde zorlukla hareket eder oldular.⁵⁷⁷ Böylece müşrikler için bir avantaj olan su kuyularının olduğu yerde mevzilenme, Allah'ın müminlere lütfu sebebiyle müşrikler için dezavantaja dönüşmüş oldu. Şeytanın müminlere bu yüzden vermiş olduğu vesvese de bu şekilde giderilmiş oldu.

1.i. Kötü Amelleri Süslü ve Güzel göstermesi

Şeytan, insana kötü amelleri süsleyip püsleyerek güzel göstermektedir. Süsleme, şeytanın, gerçeği olduğundan farklı göstererek insanları kandırdığı bir aldatma sanatıdır. O, bu sanatla gerçek ve çirkin yüzünü gizlemekte, insanları kurduğu tuzaklara düşürmek amacıyla, kötü amellerinin içerisinde bulunan iyi yönleri abartılı olarak göstermektedir.⁵⁷⁸ Böylece gerçeğin çehresini değiştirmekte ve insanın iç dengelerini alt üst etmektedir. İnsanın bunun etkisine girerek yanlış fark edememesi bu şekilde başlamakta ve bu gidiş sapmayla ve uçuruma yuvarlanmayla sonuçlanmaktadır.⁵⁷⁹

İnsan şeytanın bu yöntemine kandığı anda her kötü amel için bir “kılıf” bulmaktadır. Allah'a ortak koşanların amellerine buldukları “kılıfı” Kur'an şu sözlerle tanımlamaktadır:

⁵⁷⁷ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 157

⁵⁷⁸ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 18

⁵⁷⁹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s: 533

“İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır. Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, ‘Biz onlara sadece bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.’ diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁵⁸⁰

Şeytan, ayette geçen müşriklerin kötü amellerini tezyin etmiş ve onlar da hemen **“bizi Allah’a yaklaştırmaları için onlara ibadet ediyoruz.”** kılıfını uydurmuşlardı. Bazı müşrikler de şeytanın tezyinine aldanarak putlara taparken, bu amellerine uydurdukları kılıf da **“ölmüş kişilere saygı, onların hatıralarını yâdetme”** kılıfı olmuştur.⁵⁸¹

Geçmiş ümmetlerde Âd ve Semûd kavimleri de şeytanın tezyinine aldanmışlardır:

“Âd ve Semûd kavimlerini de helak ettik. Bu, onların (harap olması) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Hâlbuki onlar gözü açık kimselerdi.”⁵⁸²

Ayette şeytanın bu toplulukların üzerindeki etkisinden bahsedilmekle birlikte, aslında onların gerçeği görme (ibtisâr -- وَكَانُوا لَدَتْ بَصَرِينَ) yeteneğine sahip oldukları özellikle belirtilmektedir. Bu da insanın, şeytanın etkisini aşacak zihinsel ve iradî güçlerle donatılmış olduğunu göstermektedir.⁵⁸³

Onların akılları başlarında idi, hidayet delilleri gözlerinin önündeydi. Fakat şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermişti. Şeytan onların kendilerine güvenme,

⁵⁸⁰ Zümer, 39/3; Krş: Yunus, 10/18

⁵⁸¹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Şeytanın Hileleri*, s: 38

⁵⁸² Ankebût, 29/38

⁵⁸³ Karaman, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu*, IV, 269

yaptıkları şeylere hayranlık duyma, mallarına ve güçlerine güvenme gediklerinden sızarak onları aldatmıştır.⁵⁸⁴

Bu kavimler, şeytanın tezyinine aldandıkları için daha dünyadayken cezalandırılmışlardır. Elbette başka kavimler de bu tuzağa düşerek cezalarını çekmişlerdir.⁵⁸⁵ Bu kavimlerin anlatıldığı kıssalarda şeytanın fiili olarak geçen “tezyin” yani süsleme, şu manalarda kullanılmaktadır. “Bir şeyi işin aslında süslü ve güzel yapmak tezyindir. Güzel olmayan bir şeyi süsleyip güzelleştirmek de tezyindir. Aslında güzel olmayan bir şeyi nefsin hoşuna gidecek ve kendisine meyledecek şekilde, aslının aksine güzel gibi göstermek de tezyindir. Bu manalardan son ikisi şeytana isnat olunan tezyindir.”⁵⁸⁶

İşte şeytanın bu tezyinine aldananlar daha dünyadayken cezalandırılırlar. Bu cezalandırma, şeytanların o kişiye musallat kılınmaları⁵⁸⁷ ve ona geçmişte yaptırdığı ve gelecekte de yaptıracağı amelleri süsleyerek güzel göstermesi şeklinde gerçekleşir. Bu cezadan sonra şeytanın oyuncağı haline gelmiş kişi, kalbi karanlık ve karmakarışık duygular ve düşüncelerle dolu olduğu için gerçek dışı şeylerin gerçek olduğuna inanır.⁵⁸⁸

Şeytanın süslü tuzaklarına bu şekilde aldanan insan artık yaratılıştaki temiz fıtratına⁵⁸⁹ aykırı davranarak Allah’a ortaklar koşturmaktadır. Kur’an bu ortaklara çeşitli adlar vermektedir. İlahlar (âlihe),⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, XI, 356

⁵⁸⁵ En‘âm, 6/43; Enfâl, 8/43, 48; Nahl, 16/63; Neml, 27/24

⁵⁸⁶ Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin - Şeytan*, s: 88

⁵⁸⁷ Zümer, 43/36; Fussilet, 41/25

⁵⁸⁸ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 19

⁵⁸⁹ Rûm, 30/30

⁵⁹⁰ Yâsîn, 36/74; Furkân, 25/3; Meryem, 19/81; İsrâ, 17/42; Sâffât, 37/86; Ahkâf, 46/28; Enbiyâ, 21/21-22, 24

heva,⁵⁹¹ şürekâ,⁵⁹² bo ş isimler,⁵⁹³ erbâb,⁵⁹⁴ evliya,⁵⁹⁵ şüfeâ,⁵⁹⁶ endâd,⁵⁹⁷ bâtıl⁵⁹⁸ ve tağut⁵⁹⁹ bu adlardandır. Bu adlardan özellikle tağut daha öne çıkmış bir isimdir.

Tağut kelimesi 4. Nisa Suresi'nin 51. ayetinde “*cibt*” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Cibt kelimesinin kendi başına hiçbir değeri veya faydası olmayan,⁶⁰⁰ anlamsız, hiçbir dayanağı olmayan saçma bir şey anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁶⁰¹ Cibt kelimesinin put ve Allah'tan başka tapınılan her şeyin ismi olduğu,⁶⁰² ayrıca önceleri put ismi olup daha sonraları batıl olan her şey için kullanıldığı da söylenmiştir.⁶⁰³ Kâhine de cibt dendiği nakledilmiştir.⁶⁰⁴ İslam ıstılahında ise büyüculük, müneccimlik, gelecekte haber verme, kehanet gibi şeylere cibt dendiği, batıl inanç, hurafe ile eş anlamlı olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰⁵

Cibt ve Tağut kelimelerinin iki put ismi olduğu⁶⁰⁶ bunların Kureyş'e ait oldukları da söylenmiştir.⁶⁰⁷ Sonuç olarak cibt kelimesinin putlara, onlara tapınmaya, hurafeye bulaşmış her türlü kutsamaya ve falcılığa delâlet ettiği düşünülmüş,

⁵⁹¹ Furkân, 25/43

⁵⁹² Fâtır, 35/40; Yunus, 10/34-35, 66; Sebe', 34/27; Fussilet, 41/47; Rûm, 30/40; Ra'd, 13/16, 33

⁵⁹³ Yusuf, 12/40; Necm, 53/23

⁵⁹⁴ Yusuf, 12/39; Tevbe, 9/30

⁵⁹⁵ Zümer, 39/3; Ra'd, 13/16

⁵⁹⁶ Zümer, 39/43

⁵⁹⁷ Fussilet, 41/9

⁵⁹⁸ Hacc, 22/62

⁵⁹⁹ Bakara, 2/256-257; Nisâ, 4/51, 60, 76; Mâide, 5/60; Nahl, 16/36; Zümer, 39/17

⁶⁰⁰ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I, 148

⁶⁰¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 367

⁶⁰² en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 258

⁶⁰³ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 279

⁶⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 9

⁶⁰⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 367; el-Mevdûdî, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s: 96

⁶⁰⁶ Ebu Bekir Abdurrezzak, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzak*, I, 160

⁶⁰⁷ el-Mahallî ve's-Suyûtî, Celâluddin, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s: 86

“şaşkınlık verici, kafa karıştırıcı fikirler, fantezi kuruntular ve asılsız hikâyeler bileşimi olarak, başka bir ifadeyle hiçbir gerçeğe dayanmayan anlamsız gizler”⁶⁰⁸ anlamında kullanılan kuşatıcı bir kavram ve bir anahtar terim olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰⁹

Tağut kelimesi tek başına ele alındığında ise şeytan,⁶¹⁰ şeytan ya da putlar,⁶¹¹ Allah’tan başka ilah olarak tapılan varlıklar,⁶¹² şeytanlar, putlar, kâhinler gibi hak yoldan saptırarak diğer bütün şeyler⁶¹³ anlamlarına gelmektedir. Buna göre insanı azdıran, onu hidayet ve hak yoldan ayıran, Allah’tan başka, taş, insan veya şeytan gibi⁶¹⁴ mabud edinilen canlı-cansız ilahların tam isimleri taşut olmaktadır.⁶¹⁵

İbn. Kesir, taşutun şeytan olduğu sözünü daha isabetli görmektedir. Çünkü o, putlara tapma, onlarla hüküm verme ve onlardan yardım isteme gibi cahiliye âdetlerinin tümünü kapsamaktadır.⁶¹⁶

Kur’an’da taşut kelimesinin, insanlar tarafından ilah edinilmiş bütün batıl tanrıları; insanların Allah’a isyan etmelerine vesile olan görünür görünmez varlıkları; insanlık tarihi boyunca hakkı batıl, batılı hak olarak gösterme gayreti güden bütün küfür ve ilhad faaliyetlerini; tevhid düşüncesinin benimsenmesine engel olan insan, şeytan, kâhin ve sihirbazların hepsini; Allah’a karşı kulluk vazifelerini yapmayı

⁶⁰⁸ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I, 148

⁶⁰⁹ el-Mevdûdî, *Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim*, s: 96

⁶¹⁰ en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, I, 258, 266, 329, 680, II, 451

⁶¹¹ el-Mahallî ve’s-Suyûtî, Celâluddin, *Tefsîru’l-Celâleyn*, s: 42, 90, 271, 461

⁶¹² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I, 369

⁶¹³ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, III, 23; e-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, III, 161; es-Sa’lebî, *Tefsîru’s-Sa’lebî*, III, 514; Güngör, Mevlüt, *Kur’an Araştırmaları 2*, s: 203; Saka, Şevki, *Kur’an’dan Mesajlar I*, Ankara Okulu Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1997, s: 56

⁶¹⁴ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 163, 279, 281

⁶¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 9

⁶¹⁶ İbn. Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, III, 1024–1025

engelleyen düşünce sistemlerini ifade ettiği belirtilmiştir.⁶¹⁷

Kur'an-ı Kerim'in, Allah'a isyan ederek O'nun kullarının hâkimi ve maliki olduğunu iddia etmekle kalmayıp onları kendi kulu olmaya zorlayan,⁶¹⁸ sınırlı, sınıfsal ve bölgesel konum ve ortamları genel geçer olgular olarak sunan, toplumu da bu sınırlı çerçeveye sokmaya çalışarak kişi veya güç odaklarına tağut adını verdiği ifade edilmektedir.⁶¹⁹

Tağutun Allah'a isyan derecesi özetle şöyle ifade edilmiştir: Allah'a isyan üç derecede olabilir:

1. Eğer bir kimse Allah'ın kulu olduğunu kabul eder, fakat pratikte O'nun emirlerinin aksini yaparsa buna fasık denir.
2. Bir kimse Allah ile irtibatı koparır ve başka birine bağlanırsa o kimse kafir olur.
3. Eğer bir kimse, kendisi Allah'a isyan ettiği gibi insanları da kendisine boyun eğmeye zorlarsa bu kimse tağut olur. Bu sebeple tağutu reddetmeyen Allah'a inanmış sayılamaz.⁶²⁰

Tağut kelimesi hem tekil hem de çoğul anlama sahiptir.⁶²¹ Çünkü Allah'a şirk koşan kimse sadece bir tek değil birçok tağutun kölesidir artık. Bunlardan biri, sürekli ayağını kaydırmak isteyen şeytan, diğeri ona yardım eden nefsidir. Daha sonra başkaları; karısı, çocukları, akrabaları, ... gelir. Bütün bunlar o kişi için birer tağuttur ve onu kendi istek ve arzularının esiri durumuna düşürmek isterler. Bütün bu

⁶¹⁷ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, II, 300

⁶¹⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 202; el-Mevdûdî, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, s: 96-121

⁶¹⁹ es-Sadr, Muhammed Bâkır, *Kur'an Okulu*, (Tercüme: Mehmet Yolcu), Fecr Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1996, s: 148

⁶²⁰ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 202

⁶²¹ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I, 78

efendilerin kölesi durumuna düşen kimse, bütün hayat ını, imkânsız olan bir şey için, yani tüm bu efendilerin hepsini teker teker hoşnut etmek uğruna harcar.⁶²² Böylece bu ki şi ayetin ifadesiyle ta ğutun aydınlıktan karanlıklara sürükledi ği⁶²³ bahtsız insanlardan olur.

Ancak kendi akıl ve iradelerini kullanarak ta ğutu reddedip Allah’a kullu ğu tercih edenler ise O’nun manevi yak ınları (evliya- أَوْلِيَاءُ) blurlar. Ayet-i Kerime’de bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Allah, iman edenlerin dostudur. Onlar ı karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise ta ğuttur. (O da) onlar ı aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalırlar.”⁶²⁴

Ayette evliya kelimesinin kullan ılması önemlidir. Allah Teâlâ kendisinin iman edenlerin dostu, velisi oldu ğunu ifade etmektedir. Bu ifadenin önemine şöyle işaret edilmiştir:

“...Velayet iki yoldan oluşur. Akrabal ık ve iman. Veli, velayeti altında bulunan insanı korur, menfaatini gözetir, yardımcı olur, taraf ını tutar, sahiplenir ve gerektiğinde temsil eder. Bu ayette Allah, imana ba ğlı velayet çerçevesine kendisini de dâhil etmektedir. Bu, müminler için büyük bir şeref, güven kayna ğı ve heyecan vesilesidir. Velisi Allah olan bir müminin elbette yolu aydınlık olur, Yüce Velisi onu karanlıklardan çıkarır, nura ve aydınlığa kavuşturur; kalbi huzurlu ve nurlu, zihni berrak, akli karışıklıktan uzak olur, yani mümin için tabi hal budur.”⁶²⁵

⁶²² el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, I, 202

⁶²³ Bakara, 2/257

⁶²⁴ Bakara, 2/257

⁶²⁵ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’an Yolu*, I, 407

1.j. Dostlarıyla Korkutması

Şeytan, inananların kalbine kendi dostları vasıtasıyla korku salmaya çalışır. Onların güçlü kuvvetli oldukları vehmini müminlere verir.⁶²⁶ Kur'an'da bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

“O Şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz, Benden korkun.”⁶²⁷

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında şu hadise rivayet edilmiştir:

Uhud Savaşı bitip müşrikler geri dönerlerken Müslümanlardan yetmiş kişilik küçük bir grup müşriklerin peşine düşmüştü. Müşrikler yolda Huzaa Kabilesi'nden bir kabileye rastladılar. Onlara kendilerinin çok kalabalık olduklarını Müslümanlara söylemelerini istediler. Müslümanlar da bu kabileye rastlayınca kabiledekiler, Müslümanların az sayıda olduklarını, müşriklerin ise çok kalabalık olduklarını, müşriklerin kendilerini yeneceklerini söylediler. Ancak Hz. Peygamber (sas) ve beraberindekiler onları takip etmekten vazgeçmediler. Müşrik ordusuna da rastlamadan geri döndüler.⁶²⁸

Başka bir rivayette de Kureyş müşriklerinin lideri Ebu Süfyan'ın casusu, müşrik ordusunun Uhud Savaşı bittikten sonra geri dönüp Medine'ye baskın yapacağı ve Müslümanların kökünü kazıyacağı şeklinde propaganda yaparak Müslümanları korkutmaya çalışıyordu. İşte Yüce Allah bu şahsı veya onu göndereni “şeytan” olarak nitelendirdiği bu ayeti inzal buyurmuştur.⁶²⁹

İbn. Abbas (ra)'dan da şu hadise rivayet edilmiştir: Mekkeli müşrikler

⁶²⁶ İbn. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 1451; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 313

⁶²⁷ Âl-i İmrân, 3/175

⁶²⁸ el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Tercüme: Necati Tetik, Necdet Çağır), İhtar Yayıncılık, Erzurum, Trh. S: 136–137

⁶²⁹ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, I, 718

Uhud'tan geri dönerlerken, Müslümanlar ı alt etmeye bu kadar yak ınken geri döndüklerine pi şman olmuşlardı. Bu yüzden tekrar geri dönerek Müslümanlar ın kökünü kaz ımak niyetine girdiler. Bunu haber alan Hz. Peygamber (sas) Müslümanları, onlar ı kar şılamaya teşvik etti. Beraberce yola ç ıktılar ve Hamrâu'l-Esed denilen yere vard ılar. Ancak müşrikler geri dönmüşlerdi. Bu durumda Müslümanlar da geri döndüler.⁶³⁰

Ayet-i Kerime, Müslümanlara bu tür propagandalara aldanmamaları gerektiği mesajını vermektedir. Ancak ayete “*İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur.*” manasını vermenin de mümkün olduğu söylenmiştir. Bu takdirde şeytanın propagandasına aldanarak korkanlar, şeytanın dostları olan münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan zayıf imanlı kimselerdir. Yüce Allah bu kimseleri uyarmıştır.⁶³¹

Âlûsî ise ayetteki “*evliya*” kelimesinden kast ın Ebû Süfyan ve arkadaşları olduğunu ifade etmiş; bazı müfessirlerin bu ayeti “*Şeytan sizi dostlarıyla korkutur.*” şeklinde açıkladıklarını, bu görüşü de ayetin devamının desteklediğini söylemiştir.⁶³²

İşte şeytan müminleri bu şekilde korkutmaya çalışır ki, bu korkunun tesiri sebebiyle müminler şer ehlinden ve şeytanın dostlarından korkarak Allah yolundaki mücadele ve mücahedelerini gev şetsinler. Müminlerin kalplerindeki imanların kuvvetine nispetle bu korku artar veya azal ır. İman ço ğaldıkça ve kuvvetlendikçe korku azalır ve mümin sonunda sadece Allah'tan korkan gerçek mümin olur. İman zayıfladıkça da kalplerindeki Allah korkusu azal ır ve olması gereken bu korkunun yerini şeytan ve dostlarının korkusu alır.⁶³³

⁶³⁰ el-Kâdî, Abdulfettâh, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Türkçesi: Salih Akdemir), Fecr Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1996, s: 104

⁶³¹ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, I, 718–719

⁶³² el-Âlûsî, *Râhu'l-Meânî*, IV, 202–203

⁶³³ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 21–22

1.k. Fakirlikle Korkutması

Şeytan yoksul kalma korkusuyla insan ı, müminlerin hasletlerinden biri olan infak etmekten⁶³⁴ alıkoyar. Kur'an şeytanın bu sözlerini şu şekilde ifşa etmektedir:

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinli ği ve hayâs ızlıĝı emreder. Allah ise size kendi kat ından ma ğfired ve bol nimet vaat ediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁶³⁵

Ayette şeytanın insanlar ı fakirlikle korkuttu ğu vurgulanmaktadır. Çünkü fakirlik, insan ın şer olarak gördü ğü şeylerdendir.⁶³⁶ İşte şeytan bu fakirlik korkusu sayesinde insan ı cimrili ğe sevk eder. Cimrilik de insan ı infaktan al ıkoyarak mal biriktirmeye yöneltir. Bu sebeple şeytan insana infak etti ği takdirde mal ının azalacağını telkin eder ve onu fakirlikle korkutarak cimriliĝe sevk eder.⁶³⁷

Ayette şeytanın vaadi ile Allah' ın vaadi kar ılaştırılmaktadır. Allah' ın vaadine kulak verenler bir sonraki ayette sözü edilen *“hikmet”*e mazhar olanlardandır. İnfak ve tasadduk konusunda hikmet uyguland ığında şu sonuç ortaya çıkmaktadır:

“Aklını veriliş amacına ters olarak işletip onu kötüye kullanan “şeytanî akıl” sahipleri, kendilerinden maddi, dünyaya ait bir menfaat görmedikleri kimselere para, mal ve hizmet vermeyi ‘ak ılsızlık’ olarak görür ve bunu yapmazlar. ‘Hikmet’ özelliĝi ta şıyan, f ıtratı bozulmam ı, verili ş amac ı do ğrultusunda i şletilen akl ın sahipleri ise (hakîmler) faydayı daha geniş çerçevede düşünürler. Onlara göre ebedi

⁶³⁴ Bakara, 2/3, 177, 274; Âl-i İmrân, 3/17, 134; Enfâl, 8/2-3; Tevbe, 9/99; Ra'd, 13/22; Hacc, 22/35; Kasas, 28/54; Secde, 32/16; Fât ır, 35/29; Şûrâ, 42/36-39; Zâriyât, 51/16-19; Ha şır, 59/9; Meâric, 70/22-25; İnsân, 76/8-10; Leyl, 92/17-21

⁶³⁵ Bakara, 2/268

⁶³⁶ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, II, 64

⁶³⁷ el-Gazzâli, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 76

hayatta karşılığı alınacak olan harcama boşa değildir. Dünyada insanlar ı mutlu edecek harcama –ayn ı zamanda bu harcamay ı yapana da mânevi bir haz verece ği için- boşa değildir. Yakın çevrenin sevgi ve sayg ısını kazandıracak ve bu sayede bir koruma çemberi oluş turacak harcama; kezâ sosyo-ekonomik s ınıflar aras ında çatış mayı engelleyecek yardımlar boşa ve akılsızca değildir. (...)”⁶³⁸

Bu menfaatleri düş ünen insan Allah’ ın vaadine sar ılarak, şeytanın fakirlikle korkutmasına aldanmayacaktır. Çünkü bu düş ünceye sahip bir insan infak etmenin salih amellerden oldu ğ unu; yapı lan amellerin ise hiçbir şekilde kar ş ılıksız kalmayacağını bilir.⁶³⁹ Bu bilinç de insanı şeytanın bu korkutmasından emin kılar.

1.k.1. İnfak ve Faiz İlişkisi

Şeytanın, fakirle ş mekle korkutarak insan ın vermesini engellemek istedi ğ i sadaka Kur’an’ da faizle irtibatlandırılmış ve ş u tespitte bulunulmuştur:

“Allah faiz mal ını mahveder, sadakalar ı ise artırır (bereketlendirir). Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.”⁶⁴⁰

Sadakaların artması ve faizin yok oluş unun hangi aç ıdan ele al ındığını 30. Rûm Sûresi’nin 39. ayetinden öğreniyoruz:

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; iş te bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”

Ayetten anlaşıldığı gibi faizdeki artış ın Allah nezdinde bir kıymetinin olamayacağı vurgulanmaktadır. Dolay ısıyla faiz alan kimsenin mal ında veya

⁶³⁸ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’an Yolu*, I, 423

⁶³⁹ Kehf, 18/30

⁶⁴⁰ Bakara, 2/276

parasında kemiyet aç ısından bir azalma ve eksilme söz konusu de ğildir. Aynı şey verilen sadaka, zekât vb. için de geçerlidir. Kemiyet aç ısından zekât veya sadaka verenin malı veya parası artmamaktadır, ancak bu davran ışı sahipleri Allah kat ında kazançlıdır. ⁶⁴¹ Kur'an-ı Kerim'de yerilen, hatta Allah ve Rasulüne sava ışı açmakla eş de ğer tutulan ⁶⁴² faiz nedir? Bu derece çirkin oldu ğunun vurgulanmasına sebep ne olabilir?

Kur'an-ı Kerim'de faiz “*riba*” ismiyle geçmektedir. ⁶⁴³ Lugatte riba, fazla, fazlalık, ⁶⁴⁴ bir şeyi art ırmak veya bir şeye eklemek, ⁶⁴⁵ ziyadeleşmek, fazlala ırmak manasına mastar olup faiz denen “*artık de ğer*” in ismi olmuştur. ⁶⁴⁶

Şeriat dilinde faiz, “*özel ve belirli mallar üzerinde al ışıveriş akdi yapan iki taraf aras ında taraflardan birisinin, elindeki mal ı teslim edece ği vaktin farklılığı dolayısıyla e ıitli ğin ortadan kalkması*” ⁶⁴⁷ veya borç verenin, borç alandan, anaparanın üzerinde, belirli bir zamanlı k bekleyi ıten do ğan, menfaat olarak elde etmi ı oldu ğu fazlal ık demektir. ⁶⁴⁸ Kısaca, karşılıklı faydaya yönelik bir sözleşmede karşılıksız kalan herhangi bir fazlal ığın adı “*riba*”dır. ⁶⁴⁹

Riba, borç verilen miktar ın üzerindeki fazlal ığı kapsamaktadır. Bu fazlal ık,

⁶⁴¹ Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlü ğü Üzerine*, s: 95, 3. Dipnot

⁶⁴² Bakara, 2/279

⁶⁴³ Bakara, 2/275, 276, 278; Âl-i İmrân, 3/130; Nisâ, 4/16; Rûm, 30/39

⁶⁴⁴ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, (Tercüme Kurulu: Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, Bülent Biberici, Kenan Dönmez, Talha Özkök, Sami Şener, Emine Ta şer, Selim Top), İnkılâb Yay ınları, 2. Bask ı, İstanbul, 1996, II, 496

⁶⁴⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 216

⁶⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 236

⁶⁴⁷ el-Behiy, Muhammed, *Kur'an ve Toplum*, (Türkçesi: M. Be şir Eryarsoy), Bir Yay ıncılık, İstanbul, 1986, s: 227

⁶⁴⁸ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 496

⁶⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 236

herhangi bir emeğin karşılığı olmayıp anaparanın kullanılacağı süre için talep edilen artı değerdir. Buna göre riba üç unsurdan oluşmaktadır:

1. Esas miktara ilave edilen miktar,
2. Zamana göre bu ilave oranı,
3. Pazarlık şartlarından olan bu ilave miktarının ödenmesi.

Bu üç unsuru kapsayan bütün muameleler riba sınıfına girmektedir ve riba hem tefeciliği, hem de faizi kapsamaktadır. Hiçbir Kur'an ayeti tefecilik olan faizi feshedip öteki şekilleri muhafaza etmeyi ima etmemiştir.

Cahiliye devrinde riba “*Nesie*” ve “*Fadl*” diye ikiye ayrılırdı. Riba-i Nesie’de borç ödeme süresi sona erdiğinde alacaklı anaparanın ödenmesini talep etmekteydi. Borçlu ödeyemeyecek durumda ise, alacaklı, anlaşmada belirlenmiş olan bir miktar ilave parayı ödemesi şartıyla süreyi uzatmaya yanaşmaktaydı. Borçlu, zamanı geldiğinde birikmiş fazlalığı ve anaparayı ödeyemez ise, süre uzatılmaktaydı, fakat bu esnada borç da katlanmaktaydı.

Riba-i Fadl’ın esas ı ise, borçlunun alacaklıya aynı tür mal değiş-tokuşunda ödemiş olduğu ilave (fazla) miktara dayanmaktaydı.⁶⁵⁰ Kısaca Riba-i Nesie’de borcun aylık faizi tahsil edilirken, Fadl’da bir mal aynı cinsten daha fazla mal karşılığı satılmaktaydı.⁶⁵¹

Her iki pazarlığın tabiatı tıpatıp aynıdır; yalnızca şekil olarak bir fark vardır. Birincisinde, daha az para karşılığında daha fazla para; ikincisinde daha az mal karşılığında daha fazla mal ödenmektedir. Hem de emeksiz bir artış söz

⁶⁵⁰ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 496

⁶⁵¹ Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s: 495

konusudur.⁶⁵²

Ribaya yönelenlerin bu hareketlerinin sebebi e şitliğe dayalı alışveriş ile faiz arasında herhangi bir fark görmemeleridir. Hâlbuki ribada e şitlik ve benzerlik ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple de riba kesin olarak zararlıdır. Çünkü kişi böyle bir akit yapmaya ancak mecbur ve muhtaç kald ığında rıza gösterebilir. Buna muhtaç ve mecbur oldu ğu için de sonucuna katlan ır. Bu yüzden de ya faizle ödemeyi ya da kendisine teslimin geç yapılmasını kabul etmeyi mecburen sineye çekmektedir.⁶⁵³

Faizin veya Kur'an'daki ifadesiyle ribanın çirkinli ği de buradan kaynaklanmaktadır. Ona bula şan, bir bata ğa saplanıp kalmakta ve bir daha da ondan kurtulamamaktadır. Bu yüzden Kur'an faiz yiyenlerin durumunu ş u şekilde tasvir etmiştir:

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarpt ığı kimsenin kalkt ığı gibi kalkar. Bu onların, ‘Al ışıveriş de faiz gibidir.’ demelerinden dolayı ıdır. Oysa Allah al ışıveriş helâl, faizi haram k ılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir ö ğüt gelir de (o ö ğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden ald ığı onun olur. Durumu da Allah’a kalm ıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, i şte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”⁶⁵⁴

Ayetteki şeytanın çarpması ifadesini müfessirler, faiz yiyenlerin yeniden dirilip kabirlerinden kalkarlarken veya buradan mah şerdeki hesab ın sonuna kadar sersemleşmiş, saraya tutulmuş insanlar gibi ç ırpınacaklarını söylemişlerdir. Ça ğdaş bazı tefsirciler ise bu etkinin dünyadayken yaşanacağını; fıtrata aykırı olan faizciliğin yaygın oldu ğu toplumlarda düzenin bozulacağını, sosyal adalet ve dengenin ortadan

⁶⁵² Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 496

⁶⁵³ el-Behiy, Muhammed, *Kur'an ve Toplum*, s: 229

⁶⁵⁴ Bakara, 2/275

kalkacağını ahlak ın fesada uğrayacağını ve nihayet çatışmaların iç savaşla dönüşebileceğini söylemişlerdir.⁶⁵⁵

Her iki halde de faizin zararları ının boyutları ortaya çıkmaktadır ve faiz yiyenler, şeytanın çarptığı bir deli, mecnun gibi olma⁶⁵⁶ cezasını, yalan söyleyip iftira atarak alışverişi faizle aynı kefeye koymaları yüzünden⁶⁵⁷ çekeceklerdir.

Şeytan bu derece zararlı ve tehlikeli olan faizi teşvik ederken bunun zıddı sayılabilecek bir davranış olan infak etmeyi, fakirle şme korkusunu vererek önlemek çabasındadır. Çünkü faizle infak ve sadaka arasında şöyle bir zıtlık ilişkisi vardır: Birincisinde kar şılıksız almak, ikincisinde kar şılıksız vermek.⁶⁵⁸ Kar şılıksız almak nefsin; kar şılıksız vermek ise Allah' ın razı olacağı bir davranıştır. Elbette şeytan nefsin razı olacağı davranışı teşvik etme; Allah' ın razı olacağı davranışı ise engelleme çabası içerisinde olacaktır.

1.1. Kötülükleri Emrederek Allah'a Karşı Bilmediklerini Söyletmesi

Kur'an-ı Kerim'de 2. Bakara Süresi'nin 168 ve 169. ayetlerinde şeytanın bu yöntemi şöyle deşifre edilmektedir:

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yeyin. Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâs ızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”

Ayette geçen “*el-fahşâ*”, --الْفَحْشَاءُ-- kelimesi, normal ölçünün ötesinde kötü

⁶⁵⁵ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, I, 438–439

⁶⁵⁶ Ebu Bekir Abdurrezzâk, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdirrezzak*, I, 119

⁶⁵⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 210

⁶⁵⁸ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, I, 429

ve tiksinti verici olan herhangi bir şey⁶⁵⁹ ve haddi tecavüz eden her türlü günahkârlık anlamını taşımaktadır.⁶⁶⁰

Şeytan kötülükleri ve hayâsızlığı emretme silahını çok etkili bir biçimde kullanmaktadır. Şeytanın bu oyununa gelenler Allah'ın evi Ka'be'yi çıplak bir şekilde tavaf edebilecek kadar hayâsızlaşmışlar; bu davranışlarının doğruluğunu da; **“Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti.”**⁶⁶¹

sözleriyle savunmaya çalışmışlardır. Bunu onlara söyleten de şeytandır.⁶⁶² Çünkü **“Allah çirkin işleri emretmez.”**⁶⁶³

Cahiliye devrinde Hums adı verilen Kureyş, Beni Amr, Sakîf, Huzâa gibi kabilelerden olmayanlar, eğer Hums kabilelerinden birinden ödünç elbise bulurlarsa, bu elbiselerle tavaf ederlerdi. Eğer bulamazlarsa Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Kendi elbiseleriyle tavaf etmeyi işlerinin sebebini de **“içlerinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf etmek caiz değildir.”** sözleriyle açıklarlardı. Elbise bulamadığı için çıplak tavaf etmek zorunda olanlardan, utandıkları için kendi elbiseleri ile tavaf edenler, sonra onları atmak mecburiyetinde idiler. Bu atılmış elbiselere de **“Leka”** derlerdi. Bu elbiseler de Mekkeliler tarafından toplanırdı. Ödünç elbise bulamayıp çıplak tavaf edenler, **“Biz babalarımızı bu hal üzere bulduk, Allah bize böyle emretti.”** derlerdi.⁶⁶⁴

Kur'an, cahiliye devrinin, hayâsızlığın son raddesindeki bu davranış şeklini 7.

⁶⁵⁹ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Türkçesi: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997, s: 306

⁶⁶⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, II, 93

⁶⁶¹ A'râf, 7/28

⁶⁶² Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, s: 114

⁶⁶³ A'râf, 7/28

⁶⁶⁴ Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, s: 157–158

A'râf Sûresi'nin 31. ayetiyle yasaklamıştır.⁶⁶⁵

“Fahşa” kelimesi çok kapsamlı bir kelimedir. 2. Bakara Sûresi'nin 268. ayetinde geçen, **“Şeytan siz fakirlikle korkutur ve size çirkinliği ve hayâs ızlığı emreder.”** ifadesi, bu kelimenin kapsadığı başka bir alanı ifade etmektedir. Bu alan şöyle tarif edilmiştir:

“Müfessirler, ayette geçen hayâs ızlığı, mal hususunda cimrilikle tefsir etmektedirler. Bu duruma göre anlam şöyle oluyor: Şeytan sizi yoksullukla korkutarak, Allah yolunda infaktan men ederek, şer ve zarar olarak el-fahşâ/hayâsızlık olan cimrililiği size emrediyor. (...)”⁶⁶⁶

Bu ayet cimrilikteki fahşa/hayâsızlığı vurgularken aynı sûrenin yukarıda geçen 168. ve 169. ayetleri ise Allah'ın helalini haram, haramını helal saymaktaki fahşa/hayâsızlığı vurgulamaktadır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Dilleriniz yalana al ışageldiğinden dolayı, Allah’a kar ışı yalan uydurmak için, ‘ Şu helaldir’, ‘ Şu haramdır.’ demeyin. Şüphes

667

Bu davranış sahipleri kurtuluşu eremezler, çünkü onların şeytanî dürtüleri Allah'ın bu konudaki buyruklarını gözden kaçırmalarını sağlamak için neyin haram neyin helal olduğu konusunda kendilerini tartışmaya çekerler. Böylece kendilerini veya bir başkasını kanun koyucu pozisyonuna çıkarmış olurlar ki bu da Allah'a ait olan bir hakkı başkasına vermek anlamını taşır.⁶⁶⁸ Bu davranışın Kur'an'daki ismi

⁶⁶⁵ el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 241–242; el-Kâdî, Abdulfettâh, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 187

⁶⁶⁶ Rıza, Muhammed Reşid, *Muhammedî Vahiy*, (Türkçesi: Salih Özer), Fecr Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 1991, s: 302

⁶⁶⁷ Nahl, 16/116

⁶⁶⁸ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I, 251

şirktir ve şirk de Allah'ın bağışlamayacağı günahlardandır.⁶⁶⁹

1.m. Dünyayı Sevdirmesi

İnsana ahiretini unutturup dünya sevgisini a şılamaya çalışmak şeytanın temel gayelerindendir. Dünya sevgisiyle dolu insan ihtiyac ından fazla mala sahip olma arzusuna dü şer. Kur'an bu arzuya düçar olmu ş insan ı, **“Malı da pek çok seviyorsunuz.”**⁶⁷⁰ ifadeleriyle k ınamıştır. Çünkü bu arzunun pe şine dü şen insan, devamlı yeni şeylere ve daha fazla mala sahip olma uğruna ömrünü harcar. Ancak bu tür isteklerin ardı arkası bir türlü kesilmek bilmez.⁶⁷¹

Şeytanın çe şitli hilelerle dünya sevgisini kalbine yerle ştirdiği insan, art ık tamah ettiği şeylere ulaşabilmek için ömrünü harcamakla kalmaz, bu uğurda her türlü yola başvurur. Tamahkâr insan için bu yollar ın me şruluğunun hiçbir önemi yoktur. Çünkü şeytan, bu yollar ne kadar çirkin olursa olsun, insana onu bu arzusuna ulaştıracak her yolu süsleyerek güzel göstermektedir. Hz. Âdem'i bile yasak a ğaca olan hırsı sebebiyle şeytan aldatabilmiştir.⁶⁷²

Dünya sevgisi iki k ısıma ayr ılabilir: Birinci derece dünya sevgisi, insan ın temel sevgisini oluşturmaktadır. Bu sevgi insan ın hareketlerinde, davran ı şlarında ve tasarruflarında temel kaidedir. E ğer ki şinin şahsi menfaati hareket etmesini gerektiriyorsa hareket eder; durmas ını gerektiriyorsa durur; kulluk etmesini gerektiriyorsa bunu da yapar. Dünya art ık onun için temel kaidedir. Buna ra ğmen kişi bazen dünyanın etkisinden kurtularak sadece Allah (cc) için salih ameller

⁶⁶⁹ Nisâ, 4/48,116

⁶⁷⁰ Fecr, 89/20

⁶⁷¹ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 76

⁶⁷² el-Gazzâlî, *a.g.e.*, III, 73-74

işleyebilir. Fakat en kısa zamanda yine temel kaidesi olan dünya sevgisine döner. Az önce yaptığı salih ameller onu şeytanın çemberinden kurtaran anlardır. Sonra tekrar şeytanın çemberine döner.

İkinci derecedeki dünya sevgisi ise artık insan ı kör etmiştir; salih amel işlerken bile ondan başkasını düşünemez. Salih amelleri bile dünyevi gözlükle değerlendirir; onlardan şahsi menfaat elde etme umudundadır. O ki işlediği her amel için elde edeceği menfaati, bir avuç mal ı, bir makam veya rütbeyi düşünür.⁶⁷³ Şeytandan gelen dünya sevgisi ve bu sevgiye bağlı olarak mal biriktirme sevdalarını bu dereceye getirenler için acıklı bir son hazırlanmıştır.⁶⁷⁴

Ancak şeytandan gelen bu tutku tamamen zararlı değildir. Hatta uygun dozajda kalırsa gereklidir bile. Çünkü uygun dozajdaki dünya sevgisi insan ı çalışmaya; dünyanın imarına, sanayinin gelişmesine ve insanların kalkınarak ilerlemesine sebep olur. Fakat dozaj kaçırılır da bu sevgi aşırı olursa felakete yol açar.⁶⁷⁵ İşte Kur'an da bu dengeyi sağlamak gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.”⁶⁷⁶

Şeytan, Uhud Savaşı’nda bazı Müslümanları bu tuzağa düşürmüştü. Savaşın en çetin anlarından birinde Rasulullah’ın şehid edildiği haberi yayıldığında Müslümanlar paniğe kapılıp savaş alanını terk etmişlerdi. Yüce Allah, ***“Sırf yaptıkları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı.”***⁶⁷⁷

⁶⁷³ es-Sadr, Muhammed Bâkır, *Kur'an Okulu*, s:234

⁶⁷⁴ Fecr, 89/15-26

⁶⁷⁵ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 324-325

⁶⁷⁶ Kasas, 28/77

⁶⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/155

buyurarak bu duruma i şaret etmektedir. Ancak şeytanın ayaklar ını kayd ırdığı kimselerin Hz. Peygamber (sas)’in Ayneyn geçidine yerle ştirdiği okçular oldu ğu da ifade edilmiştir. Çünkü bu okçular sava şın başlarında düşman askerlerinin bozguna uğradıklarını görünce artık savaşın kazanıldığı zannıyla geçidin beklenmesine gerek kalmadığını düşünmüşler ve emre itaatsizlik edip ganimet toplamak için yerlerini terk etmişlerdi. Böylece onların yerlerini terk etmesini bekleyen takviye düşman güçleri saldırarak Müslümanların yenilmesine sebep olmuşlardı.⁶⁷⁸

Nitekim Allah’ ın yardım vadine ra ğmen neden yenildiklerini soranlara Hz. Peygamber (sas)’in, **“İçinizden bazıları dünyayı istiyordu.”** cevabını vererek Uhud günü yerlerini terk eden okçular ı kastettiği kaydedilmiş ve 3. Âl-i İmrân Sûresi’ nin 152. ayetinde a şağıya aktaracağımız 155. ayete kadarki ayetlerin bu sebeple nazil olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷⁹

“İki toplulu ğun kar şılaştığı gün, içinizden yüz çevirip ko şanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kayd ırmak istemi şti. Ama yine de Allah onlar ı affetti. Ku şkusuz Allah çok ba ğışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).”

Bu ayetin nefislerindeki tamah hissiyle hareket ederek Rasulullah’ ın (sas) kendilerini ganimetten mahrum b ırakacağını sanan okçulara hususi olarak i şaretinin yanında umumi olarak günahlar ı irtikab eden, Allah ile ba ğları zayıflayan ve bu yüzden vesveselerin ve şeytani duyguların oynaştığı saha haline gelen insan nefsinin tasvir edildi ği söylenmiştir. Şeytan böyle bir nefse girmenin ve ona vesvese vermenin yolunu bulur ve onu kuvvetli desteklerden uzaklaştırarak zillete düşürür.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’an Yolu*, I, 696

⁶⁷⁹ el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 132

⁶⁸⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, II, 495

Allahu Teâlâ müminlere bu örne ği vererek, şeytanî vesveselerden beslenip büyüyen dünya sevgisi ve tamahkârl ığın sonuçlar ına dikkat çekmi ş ayn ı yanl ı şa onların da düşmemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

1.n. İnsanların Arasına Kin ve Düşmanlık Sokması

Şeytan insanların arasına tefrika sokup onların birbirlerine düşman olmasına ve birbirlerine kin duymalarına sebep olma hususunda oldukça mahirdir. O, Hz. Yusuf ve kardeşlerinin bile aralarını bu maharetiyle bozmuştur.⁶⁸¹

Kin, insanların arasını bozmak için kullan ılabilecek en etkili silahlardandır. Şeytan da bu yüzden bu yöntemi kullanmaktadır. Çünkü kinden doğan birtak ım kötülükler vardır ki bunlar insanların arasını açmaya kâfi gelmektedir.

Bu kötülüklerden birincisi hasettir. Ki ş bu yüzden kin besledi ği ki şinin sevinmesine üzülür, üzülmeye ise sevinir. İkincisi kin besledi ği ki şinin belaya uğramasına sevindiği gibi bu sevincini söz ve fiilleriyle de izhar eder. Üçüncüsü, Hz. Peygamber (sas)’ın bir müminin diğer müminler üzerindeki hakları arasında zikrettiği⁶⁸² ve müminlerin sevgi bağını ancak onunla kurabilece ğini vurguladığı⁶⁸³ selamı kin besledi ği ki şiden keser. Bu noktadan sonra kin duyduğu insana hakaret gözüyle bakar, onu hor görür, onunla alay etmeye ve onu incitmeye başlar, başkalarını da bu davranışa teşvik eder. Ardından da hakkını vermekte kusur etmeye başlar. Meselâ bu ki ş akrabaysa, sıla-i rahimi keser; bu ki şie borçlu ise borcunu

⁶⁸¹ Yusuf, 12/100

⁶⁸² Buhârî, *Cenâiz*, 2; Müslim, *Selâm*, 4-5; Ebu Dâvûd, *Edeb*, 90; Tirmizî, *Edeb*, 1; Nesâî, *Cenâiz*, 52; İbn. Mâce, *Cenâiz*, 1; Ahmed b. Hanbel, 2/540

⁶⁸³ Müslim, *İmân*, 93-94

vermez...⁶⁸⁴ Bu davranışların insanların arasının açılmasına sağlayacağı katkıların boyutlarının izaha ihtiyacı yoktur.

İşte şeytan insanların arasına tefrika sokarak onların birbirlerine karşı görevlerini ihmal etmelerini, böylece aralarında kin ve düşmanlık tohumlarının yerleşmesini sağlamaya tarih boyunca çalışmıştır, hâlâ da çalışmaya devam etmektedir.

Hız. Peygamber (sas) zamanında bu tefrikalar son bulmuştu. Onun vefatı esnasında da Müslümanlar, görüntüde inanan münafıkların haricinde tek yumruk gibiydiler. Ancak onun vefatından sonra tefrikalar baş göstermiş ve bunlar nübüvvetten uzaklaştıkça çoğalmış ve genişlemiştir.⁶⁸⁵ Bu yüzden Müslümanlar arasında savaşlar çıkmış; mümin mümini kırmıştır. Sonuçta itikadi ama aslında siyasi sayılabilecek bazı mezhepler tezahür etmiştir.⁶⁸⁶

Bu mezheplere intisap edenler birbirlerini tekfirle suçlayabilmişler,⁶⁸⁷ bu yüzden de Müslümanların arasındaki tefrikalar günden güne çoğalmıştır. Bunun sebebi, insanlarda bulunan, diğer insanlarda kusur arama özelliğinin fitilini ateşleyen şeytandır. Çünkü şeytan bu tabiattaki insana onun bu davranışının güzel bir davranış olduğunu kabul ettirmiştir. Dolayısıyla insan da bu yolda gayret sarf eder ve bunu da din adına, mezhebini savunmak adına yapar.

Oysaki bu, şeytanın vesvesesidir. Zira “*bir mezhep imamının ya da bir sahabînin izinden gittiğini iddia ettiği halde onların ahlakıyla ahlaklanmayan*

⁶⁸⁴ el-Gazzâlî, Zeynuddin Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *Kimya-yı Saadet*, (Tercüme: Ali Arslan) İmaj yayınları, Ankara, 2004, II, 553

⁶⁸⁵ el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkadir b. Tahir b. Muhammed, *Mezhepler Arasındaki Farklar (El-Farku Beyne'l-Firâk)*, (Çeviren: Ethem Ruhi Fırlıklı), TDV. Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1991, s: 15

⁶⁸⁶ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, s: 146–284

⁶⁸⁷ Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, TDV. Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1993, s: 132

*insanların kıyamet günündeki en büyük hasımları, izinden gittiklerini iddia ettikleri o muhterem zatlar olacaktır.”*⁶⁸⁸

Günümüzdeki b ırakın mezhebi, cemaatlerin birbirlerine kar ışı tutumları ve birbirlerinin kusurları ve zayıf yönleri üzerinden yükselme çabaları, Hz. Peygamber (sas)’ın vefat ından sonra ortaya çıkan tefrikan ın çe şitlenerek genişlemesinin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Maalesef bu gayet nahos olan manzara da şeytanın insanların aras ına kin ve düşmanlık tohumları ekmekteki maharet ve ustalığını göstermektedir.

1.n.1. İçki ve Kumar

Şeytan, insanların aras ına kin ve düşmanlık sokmak için içki, kumar gibi pislikleri vasıta olarak kullanmaktadır. Bu durum Kur’an’da şöyle beyan edilmiştir:

“Ey iman edenler! (Akl ı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaç ının ki kurtuluşu şa eresiniz. Şeytan içki ve kumarla, ancak aran ıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”⁶⁸⁹

Ayette hamr (الْخمر), meysir (الْمَيْسِر), ensâb (الْأَنصَاب), ve ezlâm (الْأَزْلَام) kelimeleri geçmektedir. Hamr kelimesinin manası, üzüm suyundan yapılan sarhoşluk veren her türlü içki veya aklı gideren sarhoşluk veren her türlü içecektir.⁶⁹⁰

Meysir ise bir şeyi çalı ıp çalamadan kolayca ele geçirme veya çalışmaksızın kazanç elde etme anlam ına gelir⁶⁹¹ ve bu yüzden kumarla eş anlamlı

⁶⁸⁸ el-Gazzâli, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, III, 78–79

⁶⁸⁹ Mâide, 5/90-91

⁶⁹⁰ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, VII, 22

⁶⁹¹ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, II, 603

olarak kullanılmaktadır.⁶⁹²

Cahiliye devrinde Araplar ın bu isimle adlandırdıkları bir kumar çeşidi vardı. Bu kumarda on adet “*ezlâmu aklâm*” denen okları vardı. Bu oklara “*fezz, tev’em, rakîb, hils, nafîs, müsbil, muallâ, menih, sefih, va ğd*” derlerdi. Piyango çekilmek üzere bir deve kesilir, etleri yirmi sekiz hisseye ayrılırdı. Bu hisselerin her birine “*sehim*” adı verilirdi. Bu hisseler birinci oktan (fezzden) başlamak üzere birinciye bir, ikinciye iki, ... yedinciye yedi hisse ayrılır, son üç ok olan menih, sefih ve va ğd okları bu hissedenden mahrum bırakılırdı. Bu on adet ok, “*Rebâbe*” denilen bir torbaya atılır, “*Yâsir*” denilen güvenilir bir şahsın önüne konulur, o da devenin parasına iştirak eden her şahıs adına bir ok çekerdi. Her okun hissesi kime çıkarsa okun payına düşeni kadar et hissesini alır, boş ok çekenler deveye para ödedikleri halde mahrum kalırlardı.⁶⁹³

Ensâb, ibadet için yapılan putlardır. Ensâb ile esnâm arasındaki fark; ensâb, huzurunda kurbanlar kesilen, adaklar adanan resmedilmemiş tabi haldeki taşlar, esnâm ise resmedilmiş (tabi hali değiştirilmiş, oyulmuş vb.) taşlardır. İkisi de müşriklerin Allah’tan başka taptıkları putlardır.⁶⁹⁴ Ezlâm ise yukarıda geçen meysir adlı kumar oyununda çekilen okların adıdır.

Yüce Allah ayette bunları “*şeytan işi birer pislik*” olarak nitelemektedir. Zira şeytan bu vasıta ile ve özellikle içki ve kumarla insanların aralarına kin ve düşmanlık sokmak ve Allah’ın inananları İslâm kardeşliğiyle bir araya getirmesinden sonra araya tefrika sokarak bu birlikteliği bozmak istemektedir.⁶⁹⁵

⁶⁹² el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, VII, 22

⁶⁹³ Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, s: 483

⁶⁹⁴ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, VII, 22

⁶⁹⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, II, 517

İçki ve kumar neden şeytan işi birer pislik olarak nitelendirilmiş ve bunlardan kaçınılması gerektiği ısrarla vurgulanmıştır?

İçkinin içerisinde bulunan alkol bağımlılık yapmaktadır ve bu bağımlılık hücre seviyesinde bir olaydır. Kişi alkolü bıraksa ve bünyesi alkolden temizlense bile bu maddeyi hücrelerin tanınması devam etmekte, yıllar sonra bir gram dahi alınsa yine aynı bağımlılık ortaya çıkmaktadır.⁶⁹⁶

Bunun yanında içki içen kişi bu işi bir grupla yapmaktadır ve maksadı arkadaşlarıyla eğlenerek aralarındaki dostluğu kuvvetlendirmektir. Ancak içki aklı giderdiği için bu durum çoğu zaman tersine dönmektedir. Akıl gidince de şehvet ve gazabın insanı hâkimiyeti altına almasından dolayı bu arkadaşlıklar ve dostluklar, yerini çekişmelere, tartışmalara, kavgalara ve nihayetinde de cinayetlere bırakmaktadır.⁶⁹⁷ Nitekim cahiliye devrinde bu tür olaylar vuku bulmuş ve bazıları ayılınca duruma vakıf olduklarından dolayı içkiyi kendilerine haram kılmışlardır.⁶⁹⁸ Günümüzde de içki sebebiyle bu tür kavga ve cinayetlerin vuku bulduğu herkesçe malumdur.

İçki içenlerin bir başka amacı da, içip keyiflenerek bütün dertlerini unutmak istemesidir. Bir psikiyatrisin gözüyle bu durum şöyle ifade edilmektedir:

*“Eğlence denince bugünün insanının aklına maalesef ilk başta içki almak geliyor. Biraz alkol içilince kişi kendini daraltan bazı meseleleri unutuyor ve bu ona keyif veriyor. Tabi bu sahte bir neşe. Alkolün tesiri geçince problem yine onu üzmeye devam ediyor. Alkolün verdiği sersemlik ve diğer zararlar da cabası.”*⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s: 224

⁶⁹⁷ er,Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, IX, 207

⁶⁹⁸ Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, s: 481

⁶⁹⁹ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s: 143; Ayrıca alkolün ruhsal ve bedensel zararları için bkz: *Aynı Eser*, s: 220-222

İçkinin bu dünyevi zararları yanında bir de dinî zararları vardır ki asıl önemli olan ve insan ın ahiretini, ebedi saadetini kaybetmesine yol açan da bunlardır: İçki, kendisini içen ki şiye Allah' ı unutturur ve O'nu zikretmekten al ıkoyar. Zira içki içmek bir neşe ve bedeni bir haz doğurur. Nefis, bedeni haz ve lezzetlere dalınca da Allah' ı unuttur. ⁷⁰⁰ Bu yüzden 5. En'âm Sûresi'nin 91. ayetinde, **“Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda dü şmanlık ve kin sokmak; sizi Allah' ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”** buyurulmaktadır. Yine bu yüzden Hz. Peygamber (sas) içkinin tüm kötülüklerin anası olduğunu vurgulamış, ⁷⁰¹ içki içenlerin, onu içenlerken mümin olarak içmediklerini kaydetmiş, ⁷⁰² sarho şluk veren her şeyin haram olduğunu bildirmi ştir. ⁷⁰³ Bu hadise dayan ılarak haram hükmünün illeti olan sarho ş etme, uyuşturma özelliği taşıyan maddeleri kullanmanın da haram olduğu bildirilmiştir. ⁷⁰⁴

Alkollü içkileri kullananlar onu belli bir seviyede tutamaz. Meselâ ilk defa içki içen şahıs bir bardakla bile sarho ş olabilmektedir. Aynı şahıs bir sonraki içi şte sarho ş olabilmesi için ilk içti ğinden daha fazla miktarda kullanması gerekir. Üçüncü de ikinciden daha fazla... Bu böylece devam eder ve insan ı ba ğımlılığa götürür. ⁷⁰⁵ Bunun sonu psikolojik buhran ve çöküşdür. ⁷⁰⁶

İşte bu derece zararlı olan bir illetin yasaklanması elbette gerekliydi. Ancak

⁷⁰⁰ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, IX, 208

⁷⁰¹ Nesâî, *Eşribe*, 44

⁷⁰² Buhârî, *Mezâlim*, 30, *Eşribe*, 1; Müslim, *İmân*, 100; Ebu Dâvûd, *Sünnet*, 15; Tirmizî, *İmân*, 11; Nesâî, *Sârik*, 1; İbn. Mâce, *Fiten*, 3; Ahmed b. Hanbel, 2/376

⁷⁰³ Buhârî, *Vudû*, 81; *Eşribe*, 73–75; Ebu Dâvûd, *Eşribe*, 5

⁷⁰⁴ Bardakoğlu, Ali, *İlmihal II İslâm ve Toplum*, TDV. Yayınları, II, 69

⁷⁰⁵ Özyazıcı, Alparslan, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, DİB. Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2001, s: 5–6

⁷⁰⁶ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s: 224

bu yasak bir kerede de ğil de tedricen uygulanm ıştır. Bunda da gerçekten çok harika bir incelik mevcuttur.

Cahiliye ça ğındaki içki tüketiminin boyutlar ını göstermesi aç ısından  u iki misali vermek yeterli olacakt ır: Bu ça ğın önemli  airlerinden İmr 'l-Kays'a babasının öldürüldüğü haber verildi ğinde bu ünlü şair şarap içmekteydi. O, bu haber karşısında, “*Bugün içmek laz ım, yar ın intikam ı d    n r z.*” deyivermi  ti.⁷⁰⁷ Bu tüketim çılgınlığının bir ba  ka  rne ği de bu devirde lisanlar ında içkinin yüz kadar isminin geçmesi ve şiirlerinde de bu  e itleri  zendire  zendire anlatmalarındır.⁷⁰⁸

Tabiidir ki bu derece tüketilen bir maddenin birden yasaklanması iyi bir sonuç vermeyece ği gibi ters tepkiye de sebep olabilirdi. Bu yüzden Kur'an içkinin haram kılınmasında    a  ama kullanmış ve bu taktik çok ba  arılı sonuç vermi  tir.⁷⁰⁹ O kadar ki küplerinden bo  altılan ve dökülen içkiler Medine sokaklar ında su gibi akmı tır.⁷¹⁰

İçkinin haram kılınmasındaki    merhaledeki incelik şöyle anlatılmıştır:

“*Gerçekten ilk ayet, sadece, (Bakara, 2/219) Müslümanlar ın vicdan ına içkinin kötülü ğünü nak  etmektedir. Bu tarz, yeni do ğan toplumlarda, bir meseleyi diğer bir oklar ı aras ından, çekip vazetmenin en ihtiyatlı yoludur. Bu tarz ihtiyar edilince, mesele önce münevverin vicdan ında geli  ir, o münevver ki, o toplumun ictimai motorudur. Birinci vaziyet, bu sebepten zaruri olarak, meselenin bir nevi psikolojik safhası, bir başka deyişle kuluçka devresi olacaktır.*”

“*Bunun arkas ından, müslüman ın vicdan ının bu sahada olgunla  masından*

⁷⁰⁷ Mâlik, b. Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, (Tercüme: Ergun Göze), TDV. Yay ınları, Ankara, 1991, s: 232

⁷⁰⁸ Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap  rf ve âdetleri*, s: 479

⁷⁰⁹  ağatay, Ne et, *İslâm Tarihi*, TTK. Basımevi, Ankara, 1993, s: 262

⁷¹⁰ Köksal, M. Âsım, *İslâm Tarihi*, Köksal Yayıncılık, İstanbul, 2005, IV, 305

sonra, ikinci ve tahdidi ayet inecektir. Sarhoşken namaza yaklaşmayınız. (Nisâ, 4/43)
Burada tam bir tahdit vardır, zira sarhoşken namaza yaklaşmamak için günün beş namaz vaktinde sarhoş olmamak, yani hiç sarhoş bulunmamak lazımdır.”

“Bu ayet bir taraftan, zehirden yavaş yavaş sıyrılma metodunu gönderken, kati yasak emri inmeden önce ayetlerde içki yasağının hazırlıklarına fırsat hazırlıyor. Böylece ayet indiği zaman zaten bu yasak herkes tarafından gerek mucip sebebi itibariyle kabul edilmiş ve gerek örf ve âdete kadar nüfuz etmiş bulunacaktır. Böylece Kur’an-ı Kerim aynı zamanda bir ekonomik kriz yaratmaktan içtinap etmiş bulunmaktadır. Eğer şarap ticaretinin vüs’ati hakkında bir fikir edinmek gerekirse, Cahiliyet devrinde şarap için kullanılan, sayısız isimleri tespit etmek kâfidir.”⁷¹¹

İşte Kur’an bu yasağı, o devrin insanının yeni duruma intibak edebilmesinin psikolojik ve ekonomik bağlardan dolayı zor olacağını öngördüğünden dolayı üç aşamada hükme bağlamıştır.⁷¹²

Kumarın zararlarına gelince bu da içkinin zararlarıyla –içkinin aklı gidermesi dışında- hemen hemen aynıdır. Kumar oynayan insan bir defa kaybettiği zaman, bundan sonraki oyunda kazanacağı ümidiyle yeniden oynar. Bu böylece sürüp gider. Bazen öyle olur ki elinde hiçbir şeyi kalmaz ve böylece fakir ve muhtaç duruma düşer. Kumarda kendisini yenenlerin en şiddetli düşmanı oluverir. Bu yüzden kumarın cemiyet hayatını sekteye uğratan önemli amillerden olduğu belirtilmiştir.⁷¹³ Kumar oynarken onun verdiği kazanma hırsı sebebiyle kişinin Allah’ı unutması da kumarın dini kötülüklerindendir.⁷¹⁴

⁷¹¹ Mâlik b. Nebi, *Kur’an-ı Kerim Mucizesi*, s: 230

⁷¹² İçkinin yasaklanışındaki üç aşama için bkz: Bakara, 2/219; Nisâ, 4/43 ve Mâide, 5/90–91

⁷¹³ er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, IX, 207

⁷¹⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, IX, 208

Bir psikiyatriste tedavi için gelen bir kumarbaz ın, kumarın yıpratıcı ve insan ı kısıkaca alan etkisini anlatan şu ibret verici sözleriyle bu başlığı kapatalım:

“Doktor bey, öyle bir durum oluyor ki ba şlıyorum, kazanaca ğımı zannediyorum. Fakat kaybeden ben oluyorum sonunda. Bir dahaki kumar seans ında muhakkak kazanaca ğımı dü şünüyorum, yine kaybediyorum. Art ık b ırakacağım derken bir miktar kazan ıyorum. İşte şansım döndü diye yine devam ediyorum ama kaybediyorum. Önce cebimde ne kadar para varsa gitti, sonra bankadaki yüklü hesabım. Ardından arabamı koydum ortaya, onu da yutuldum. Derken oturdu ğum ev de gitti kumara...”⁷¹⁵

1.o. İnsanı Kuşatarak Allah’ı Unutturması

İnsan hiçbir zaman Allah’tan ba ğımsız ve müsta ğni de ğildir. Çünkü onu yaratan ve ya şatan Allah’t ır. Bu yüzden insan her zaman ve her yerde Allah’a muhtaçtır.⁷¹⁶ Dolay ısıyla insan ın, kalbini Allah’a ba ğlaması ve hiçbir zaman O’nu unutmaması gerekir.⁷¹⁷ Eğer kişi kalbini Allah’a bağlamazsa kalp boş kalmayacak ve bağlanacak başka bir şey bulacaktır.

Şeytan işte bu noktada devreye girmekte ve kalpteki bu bo şluğu doldurmada insana olumsuz telkin ve vesveseler vermektedir. Bu sebeple insan ne zaman şeytanın ve nefsinin arzular ına kulak verirse şeytanın vesvese vermesi kolaylaşır. Ne zaman da Allah hat ırlanır ve kalp O’na ba ğlanırsa şeytan uzaklaşır ve kalbe hulul imkânları daral ır.⁷¹⁸ Yani Allah’tan ba şka kalbe konan her şey şeytana yardımcı

⁷¹⁵ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s: 164

⁷¹⁶ Fâtır, 35/15

⁷¹⁷ Saka, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur’an*, s: 64-65

⁷¹⁸ el-Gazzâli, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, III, 62

olmaktadır.

Şeytan da bu sebeple insanın Allah'ı unutması için çabalayarak onun kalbinde yer bulmak istemektedir. Yüce Allah şeytanın bu oyunu hakk ında insanları şöyle uyarmaktadır:

“Şeytan onları hâkimiyeti altına al ıp kendilerine Allah' ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın taraf ında olanlardır. İyi bilin ki şeytanın taraf ında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁷¹⁹

Şeytanın insanı kuşatması ve hâkimiyeti altına almasının alametinin; onu d ış görünüşünü yemek, içmek, giyinmekle güzelle ştirmek gibi i şlerle me şgul etmesi; Allah' ın görünür görünmez nimetlerini tefekkür etmek ve bu nimetlere şükretmekten alıkoyması; dilini de yalan, g ıybet ve bühtanla Rabbinin zikrinden al ıkoyması anlamına geldiği kaydedilmiştir.⁷²⁰

Şeytan insanı süslenmeye teşvik eder ve onu süslü şeylere bağlar. Bir defa onu bağladı mı artık onun yan ına uğramasına da gerek kalmaz. Aynı şekilde şeytan insanı doyasya yemek hususunda da aldatmaya çalışır. Doyasya yemek insan ın şehvetini takviye eder. İnsana, başkalarına karşı suizanda bulunmasını telkin eder. Bu sayede insan suizanda bulundu ğu kimseler aleyhinde dil uzatmaya ve g ıybetle başlar.⁷²¹

Bütün bunlar insan ın benliğini doyurmak için yeterlidir. Benliği doyan insan da yukarıda say ılan malayani i şlere dalarak gaflet içerisinde Allah' ı unuttur.⁷²² Bu unutma sıradan bir unutma değil, daha çok ihmal ve umursamazlı ığın sonucu olan

⁷¹⁹ Mücâdele, 58/19

⁷²⁰ en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, II, 660

⁷²¹ el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 73-82

⁷²² el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 311

“yarı kas ıtlı bir unutmad ır ki ilahi kelam bunu, insan ın savsaklay ıcı yan ının bir uzantısı saymaktad ır.”⁷²³ Bu yüzden Allah (cc) müminlere ş u uyar ılarda bulunmaktadır:

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasık kimselerin ta kendileridir.”⁷²⁴

“Münafık erkekler ve münaf ık kad ınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülü ğ ü emredip iyili ğ i yasaklarlar, ellerini de s ıkı tutarlar. Onlar Allah’ı unuttular; Allah da onlar ı unuttu. Ş üphesiz münaf ıklar, fas ıkların ta kendileridir.”⁷²⁵

Ayet-i Kerime’ye göre, Allah’ ı unuttukları için O da onlar ı unutmuştur. Yani Allah (cc) Kendisini unutanlara, ceza olarak kendilerinin kemali hakk ında faydal ı ilim, salih amel, hidayet ve hak dini unutturmu ş tur. Onlara bu meziyetlere eri ş me sevgisi ve h ırsını da unutturmu ş tur. Onlar bu cezaya s ırf Allah’ ı unuttukları için çarptırılmışlardır.⁷²⁶ Bu unutmanın s ıradan bir unutma olmad ı ğ ını yukarı da aktarmış tık. Bu konuda da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Kim Rahman’ ın zikrini görmezlikten gelirse, biz onun ba ş ına bir şeytan sararız. Art ık o, onun ayr ılmaz dostudur. Ş üphesiz bu şeytanlar onlar ı do ğ ru yoldan saptırırlar. Onlar ise do ğ ru yolda olduklarını sanırlar.”⁷²⁷

Ayette geçen “ya’ş u=-- يَعْشُ” kelimesi gözde bir çe ş it zayıflık ve tavukkarası denilen bir çe ş it körlük demektir. Fakat burada bu şekilde körlük edip

⁷²³ Öztürk, Yaş ar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 405

⁷²⁴ Haş r, 59/19

⁷²⁵ Tevbe, 9/67

⁷²⁶ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *el-Fevâid*, s: 223

⁷²⁷ Zuhuf, 43/36-37

görmezlikten gelme manası vardı ır.⁷²⁸ Bu “*görmezlikten gelme*” yanlışı insana pahalıya mal olmakta ve kendisine bir şeytan musallat edilmektedir. Bu ayetin nüzul sebebi hakkında şu hadise rivayet edilmiştir:

Kureyş müşrikleri her müslümanın peşine bir adam takmışlardı. Talha b. Ubeyd'i de Hz. Ebu Bekir'in peşine takmışlardı. Hz. Ebu Bekir, müşriklerin yanında bulunduğu sırada yanına gelen Talha'ya, “*Beni neye çağıırıyorsun?*” dedi. Talha, “*Seni Lat ve Uzza'ya ibadete çağıırıyorum.*” dedi. Hz. Ebu Bekir'in “*Peki öyleyse onlar nedir?*” sorusuna Talha, “*Allah'ın kızlarıdır.*” cevabını verince Hz. Ebu Bekir, “*Öyleyse onların annesi kim?*” diye sordu. Orada bulunan hiç kimse buna cevap veremeyince Talha Müslüman oldu.⁷²⁹

Allah'ın zikrini görmezlikten gelenlere ayrıca dünya hayatında zor ve sıkıntılı bir geçim ve kıyamette kör olarak haşredilme cezasının⁷³⁰ yanında kendilerine şeytanlar gönderilmektedir.⁷³¹ Yüce Allah'ın şeytanları üzerlerine göndermesinden maksadın, kâfirlerin inkâr ve isyanda direnmeleri sebebiyle Allah'ın onları şeytanlara karşı korumaması veya şeytanları inkârcılara musallat kılması anlamına geldiği ifade edilmiştir. Yani kâfirler inat ve inkârlarını sürdürürlerse Allah da onlara şeytanları gönderir.⁷³² Bu tür insanlar şeytanlarla birlikte haşredileceklerdir.⁷³³ Çünkü onlara, Allah'ın zikrini görmezden geldiklerinden dolayı bir şeytan arkadaş olarak verilmiştir. Bu şeytan onları saptırır da onlar hidayet üzere olduklarını zannederler.⁷³⁴

Onların bu zanlarının sebebi, kişinin kendi ayıbını görememesidir. İnsanın

⁷²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 53

⁷²⁹ el-Kâdî, Abdülfettâh, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 345–346

⁷³⁰ Tâhâ, 20/124

⁷³¹ Meryem, 19/83

⁷³² Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, III, 618

⁷³³ Meryem, 19/83

⁷³⁴ Zuhuruf, 43/37

kendi ayıbını, kusurunu görebilmesi için şu tavsiyelerde bulunulmuştur: Hakikat ehli bir insanla dostluk kurması ya da bir dostu yolda eş edinmesi gerekir. Çünkü bu insanlar kişinin kusurları varsa bunları örtmez ya da abartmaz, düzeltmesi için bunları o kişiye söyler. Kişinin, düşmanlarının sözüne kulak verip onların kötülüklerini dinlemesi de ayıbını görmesi için gereklidir. Zira düşman sadece ayıpları görür. Gerçi düşman bu işte, aşırı gider fakat sözünde doğruluk payı vardır. İnsanın kendi kusurlarını görebilmesi için etkili olan yöntemlerden biri de etrafındaki insanların hallerine bakmasıdır. Kişi etrafındakileri gözlemleyerek onlarda gördüğü ayıpların kendisinde de bulunup bulunmadığına bakar. Varsa onları düzeltme yoluna gider.⁷³⁵ Ancak bu yollardan kendini müstağni görerek *“her şeyi ben bilirim.”* havasında olanlar kendi kusurlarının farkına varamazlar. Uçuruma doğru koşar adımlerledikleri halde, kestirme yoldan dosdoğru yola ulaşacaklarını zannederler.

1.0.1. Şeytanın Adımları

Şeytanın kendilerini kuşatarak Allah'ı unutturduğu insanlar artık onun adımlarına tabi olurlar, onun izinden giderler. Bu yüzden Yüce Allah şeytanın izinden gitmemeleri hususunda insanlara uyarılarda bulunmuştur:

“Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm'a) girin.

Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o size apaçık bir düşmandır.”⁷³⁶

Şeytanın adımlarını takip etmek, onun kışkırtmalarına, vesveselerine ve dürtülerine açık ve zayıf bir ruha sahip olmak demektir. ⁷³⁷ Çünkü şeytan zayıf ruhlara vesvese verebilir. Bu ruha sahip olan insanlar yavaş yavaş, adım adım

⁷³⁵ el-Gazzâlî, *Kimya-yı Saadet*, II, 476

⁷³⁶ Bakara, 2/208; Krş: Bakara, 2/168; En'âm, 6/142; Nûr, 24/21

⁷³⁷ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu*, I, 254

kötülüklerle yaklaştırır, ardından onlara bu kötülükleri yaptırır.

Şeytanın attığı adımlar, ona aldananlarca önemsiz görülen davranışlardır. O, böylece insanlara helak olacakları işleri adım adım, peyderpey, alıştırarak istediği sonuca ulaşır. Önce kötülüğe bakmaya davet eder, sonra o konuda konuşturur; daha sonra da insanı o kötülükle yüz yüze getirir ve onun helakine sebep olur.⁷³⁸ Kur'an bu duruma düşen bir insanın örneğini şöyle vermiştir:

“Kendisine ayetlerimizi verdi ğimiz halde, onlardan s ıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azg ınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o ayetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplan ıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpe ğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sark ıtıp solur; kendi haline b ıraksan da dilini sark ıtıp solur. İşte bu, ayetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.”⁷³⁹

Bu ayet İbn. Mes'ud'un rivayetine göre İsrail o ğullarından olan Bel'am b. Ebreh, İbn. Abbas ve di ğer müfessirlerin rivayetine göre ise Bel'am b. Bâûrâ hakkında nazil olmuştur.⁷⁴⁰

Bu adamın bazı ilahi kitaplar hakkında bilgisi vardı ve duas ı makbul bir veli iken Arz- ı Mukaddes'e girme meselesinde Hz. Musa'n ın veya Yu şa'nın aksine dünya sevgisi yüzünden zorbalara arka ç ıkmıştı.⁷⁴¹ Allah' ın İsm-i A'zam' ını bilen biri olan Bel'am'a, kavmi ısrarla Hz. Musa aleyhine dua etmesini isteyince⁷⁴² kavminin bu ısrarları ve kendisine verdikleri dünyal ık hediyeler neticesinde bunu

⁷³⁸ el-Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, IV, 245

⁷³⁹ A'râf, 7/175-176

⁷⁴⁰ Nesâî, *Tefsîr*, 213

⁷⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 176

⁷⁴² el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 243; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 450

yaptı.⁷⁴³

Ayette zikredilen ki şinin Ümeyye b. Ebi's-Salt oldu ğu da rivayet edilmiştir.⁷⁴⁴ Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî bazı din kitapları okumu ş, eski şeriatler hakkında epeyce bilgi edinmişti. Ancak bu bilgisi ona bir fayda vermedi. Çünkü o Hz. Peygamber (sas) zaman ına yetişmiş, onun mucizelerini ve peygamberlik alametlerini görmüş; bununla birlikte ona tabi olmam ıştır. Zira gelecek peygamberin kendisi olacağı ümidine kap ılmıştı. O sırada Hz. Muhammed (sas)'e peygamberlik gelince de hasedinden dolayı küfre sapmıştı.⁷⁴⁵

Bu kişi hakkındaki başka bir rivayet de gerçekten ilginçtir: Bu rivayete göre bahsedilen kişi, kendisine kabul olunacak üç duanın bahşedildiği kişidir. Bu zat ın Besus isminde bir kar ısı vardı. Bu kad ın, kocas ından kendisinin İsrailoğullarının içerisinde en güzel kad ın olması için dua etmesini ister. Adam dua edince kad ın İsrailoğullarının en güzel kad ını olur ve artık kocas ından yüz çevirip başkasını murat eder. Bunun üzerine adam ikinci dua hakk ını, karısının durmadan havlayan di ş bir köpek olması yönünde kullan ır. Ancak çocukları adama annelerinin eski haline dönmesi için dua etmesini isterler. Adam da bu yönde dua edince kad ın eski haline döner. Böylece adamın üç makbul duası da ziyan olur.⁷⁴⁶

Abdullah Aydemir, ayette geçen kişi hakkında müfessirlerin alt ı görüş ileri sürdüklerini aktarmakta ve bunların, Beni İsrâîl'den Bel'am b. Bâûrâ, Ümeyye b. Ebi's-Salt, er-Rahib Ebû Amr, İsrail oğullarından duası makbul bir kişi, münafıklar, Yahudi, H ıristiyan ve Haniflerden olup Haktan ayrılan herkes oldu ğunu

⁷⁴³ Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s: 49

⁷⁴⁴ Ebu Bekir Abdurrezzâk, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdirrezzâk*, I, 227

⁷⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 176; Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, s: 49; el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 243

⁷⁴⁶ el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s: 244

zikretmektedir. Bunlara verilen “âyyât” hakkında da; İsm-i A’zam, ilahi kitaplardan biri, peygamberlik, Allah’ın birliğine dair deliller ve ilâhi kitaplara ait bilgiler olduğu rivayetini kaydetmektedir.

Bütün bu rivayetleri tahlil ederken Aydemir;

1. Ayetin delâlet ettiği kişi hakkında sahih haberin olmadığını,

2. İsm-i A’zam’ı bilen birinin böylesine küçülerek kâfir olamayacağını,

3. Hal ve şartlar ne olursa olsun bir peygamberin asla Allah’a isyan edemeyeceğini, dininden dönemeyeceğini,

4. Rivayetlerdeki ravilerden biri dolayısıyla kıssaların sıhhati hakkında şüphe olduğunu,

5. Kur’an’da bu ayetin kıssa olduğunu ve ne ayetteki adam ın kimliği, ne de ona verilen “âyyât” hakkında bir açıklama olduğunu gerekçe göstererek bu haberlerin tümünün İsrailiyattan olduğunu haklı olarak savunmaktadır.⁷⁴⁷

İsmail Cerrahoğlu da Bel’âm b. Bâûrâ hakkındaki kıssanın aynen Tevrat’tan alındığını⁷⁴⁸ kaydederek⁷⁴⁹ İsraili haber olduğunu kabul etmektedir.

O halde ayetteki kıssadan maksat herhangi bir şahsın tarifi değil, bu şahsın davranışındaki yanlışlığı söz konusu ederek⁷⁵⁰ onun düştüğü duruma düşülmemesi için bu yanlışlığın yapılmaması gerektiği mesajıdır.

İşte dünyaya meylederek şeytanın adımlarına ve kendi hevasına tabi olan kişi, üstelik ilahi hakikatleri bildiği halde bu yanlışlığa düşerse, onun hali üstüne varsan da varmasan da dilini sarkıtıp soluyan bir köpeğin acayip ve aşıklık haline

⁷⁴⁷ Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, s: 299-300

⁷⁴⁸ Tevrat, *Sayılar*, 22

⁷⁴⁹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I, 123

⁷⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 176

benzer.⁷⁵¹

1.p. Haddi Aşma Tuğyan

Tuğyan kelimesi “Ta ğa” fiilinden türetilmi ştir. Ta ğa fiili ise “ölçüyü a ştı, şerefini çiğnedi, küfürde öne geçti, haddi a ştı,⁷⁵² sınırı a ştı, isyanda ve kar şı çıkışta fazla ileri gitti, haddi tecavüz etti.” demektir. Bu fiilin mastar ı “tağva ve tuğyan”dır.⁷⁵³

Tuğyan, küfürde ifrat, insan ın hakk ı kabul edemeyecek şekilde kendisini kibre kapt ırması, Allah’ ın elçisi ve müminlere kar şı açık bir husumet,⁷⁵⁴ isyan ve günahta sınır tanımayacak ölçüde ileri gitmek demektir. Tu ğyan, insan ın tabiat ında mevcuttur.⁷⁵⁵ Ancak bunda ölçü kaç ırıldığında insan ın kendisini her şeyin ve herkesin üstünde görerek ilahla ştırmasına kadar var ır ki bu da tu ğyanın doruk noktasıdır.⁷⁵⁶

Bu tanımlardan anlaşılmaktadır ki, itidali temel ölçü kabul eden Kur’an, her konudaki aşırılığın kar şısındadır. Şeytan bu noktada insan ın tabiat ında bulunan bu eğilimini kışkırtmaktadır. İnsanın eğiliminin hangi noktada oldu ğunu fark etti ği an şeytan o ki şinin eğilim gösterdi ği taraf ın önemini ve di ğer taraf ın önemsizli ğini abartılı bir şekilde düşünmesini telkin etmektedir. Buna aldanan insan ın di ğer taraf ın da önemli oldu ğunu görmesine mani olmaktadır.

⁷⁵¹ Ulutürk, Veli, *Kur’an’da Temsili Anlatım*, s: 49

⁷⁵² Zeydan, Abdülkerim, *İlahi Kanunların Hikmetleri (Sünnetullah)*, (Çeviri: Nizamettin Saltan), İhtar Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s:248

⁷⁵³ Ünal, Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, s: 355

⁷⁵⁴ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s: 355

⁷⁵⁵ Alak, 96/6

⁷⁵⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 559-560

Kimi insan züht konusunda a şırıya kaçarak adeta dünya ile bağlarını koparır; ailesinin hak ve hukukunu unuttur, başkalarına muhtaç olmamak için geçimini temine uğraşmaz. Kimi insan bunun aksine geçim derdine dü şerek dinin emir ve tavsiyelerini ihmal etmek suretiyle ahiretini unuttur. Üstelik iyi bir şey yapt ığını zanneder. Böyle insanlara içlerinde bulundu ğu durum soruldu ğunda hemen kendilerini haklı çıkarmaya ve bunun için gerekçeler sıralamaya başlarlar. Kendilerinde bulunan aşırılığın doğru, diğerlerinin yanlış oldu ğunu ispatlamaya çalışırlar.⁷⁵⁷

Kur'an bu davranış biçiminin yanlışlığını, insan ın ahireti için çalışması gerektiğini, fakat bunu yaparken de dünyadan nasibini unutmaması gerektiğini hatırlatarak itidali vurgulamak suretiyle anlatırken,⁷⁵⁸ modern psikolojide de bu yanlışlık, “*Aşırılıklar davranış kusuru sayılmaktadır.*” sözleriyle ifade edilmiştir.⁷⁵⁹

Mal konusunda haddi aşma ise israf veya cimrilikle tanımlanmaktadır. Bu konudaki itidali de yine Kur'an'dan öğrenmekteyiz:

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.”⁷⁶⁰

Cimriliğin “*el-fahşâ*”, --الْفَحْشَاءُ-- yani hayâsızlık oldu ğu bildirilmi ş,⁷⁶¹ Kur'an'da bu davranış biçimine sahip olanlar kınanmıştır.⁷⁶²

⁷⁵⁷ Karzuk, Enes Ahmed, *Manevi Gelişimin Önündeki Engeller*, s: 30

⁷⁵⁸ Kasas, 28/77

⁷⁵⁹ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s: 137

⁷⁶⁰ İsrâ, 17/29

⁷⁶¹ Rıza, Muhammed Reşid, *Muhammedi Vahiy*, s: 302

⁷⁶² Âl-i İmrân, 3/180; Nisâ, 4/37; Tevbe, 9/34-35, 75-80; İsrâ, 17/29, 100; Muhammed, 47/37-38; Necm, 53/33-35; Hadîd, 57/24; Leyl; 92/8-11; Cimrilik hususunda ayrıca bkz: Tezimizin “*Fakirlikle Korkutması*” başlığı, s: 134, 140-141

İsrafa gelince, bu kavram ın kökü olan “*seref*”, “*insanın fiillerinde s ınırı aşması*” anlam ına gelmektedir. S ınırı a şma her konuyu kapsamakla birlikte, dengesiz harcamay ı da ihtiva etmektedir.⁷⁶³ “ *Başkasının haklar ı söz konusu olmaksızın meşru sınırların ötesine geçmek, a şırı sarfiyatta bulunmak ve o nedenle de itidal sahibi olmamak, aşırılık yapmak.*” şeklinde tarif edilmiştir.⁷⁶⁴

İsraf da cimrilik gibi Kur’an’ ın yermiş oldu ğu davran ı ş biçimlerindendir.⁷⁶⁵ İsraf edenler Kur’an’da şöyle vasıflandırılmışlardır:

“Akrabaya, yoksula ve yolda kalm ı ş yolcuya haklar ını ver, fakat saç ıp savurma. Çünkü saç ıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.”⁷⁶⁶

Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleri nitelemesine lay ık görölmüşlerdir. Çünkü şeytan Rabbine karşı nankörlük etmiştir. Aynı şekilde saçıp savuranlar da bu nankörlüğü yapm ı ş olmaktadır.⁷⁶⁷ Şeytanın nankörlü ğünden maksat, onun, varlığını isyana adamas ı, yeryüzünde bozgunculuk yaparak insanları sapt ırmasıdır. Bunun gibi Allah’ın kendisine mal ve mevki lütfetti ği kimse bunları Allah’ın rızasına aykırı olarak kullanmak suretiyle israf ederse o da şeytanın niteli ği olan “*Kefûr*” sıfatıyla vas ıflandırılır.⁷⁶⁸ Çünkü saç ıp savuranlar, gerçekle ştirmiş oldukları israfla geçim düzenini bozmuş; nimeti de muhafaza edip uygun yerlere itidalle kanalize

⁷⁶³ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 254

⁷⁶⁴ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s: 234

⁷⁶⁵ En‘âm, 6/141; A‘râf, 7/31; İsrâ, 17/26-30

⁷⁶⁶ İsrâ, 17/26-27

⁷⁶⁷ el- Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, III, 421

⁷⁶⁸ er- Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XX,194

etmedikleri için nimete nankörlük etmiş ve bu yüzden şeytanın kardeşleri olmuşlardır.⁷⁶⁹

İsraf konusunda Yaşar Nuri Öztürk şunları kaydetmektedir: “*İsraf, Kur’an ahlakının özündeki denge prensibini bozmaktadır. Çünkü birimizin gereğinden çok harcaması için, bir ötekimizin gerektiğinden az harcaması icap edecektir. Allah, yeryüzü sofrasına nimetleri dengeli bir biçimde göndermiştir. İsrafa gidenler bu dengeyi, kendi lehlerine bozan isyancılarıdır. (...)*”⁷⁷⁰

Bu denge gerçekten çok ince bir dengedir. Maalesef Müslümanların bu dengeyi hakkıyla anlayıp uyguladıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir. “*Şayet Müslümanlar iktisada ilişkin bu ayetleri iyice inceleyip anlasalardı ve onların kılavuzluklarına uysalardı, servetlerini koruma noktasında tüm ekonomi kitaplarından ve ilkelerinden müstağni olurlardı.*”⁷⁷¹ Gerek fert olarak Müslümanların ve gerekse Müslüman halkları barındıran ülkelerin iktisadi durumlarının, diğerlerine oranla hangi mevkide olduğu düşünülrse bu tespitin doğruluğunu tartışmak anlamsız olacaktır.

Bu durumun sebebi, insanların şeytanın vesveselerine uyarak –her konuda itidali seçmek yerine– israf ve haddi aşmaktan kendilerini bir türlü kurtaramamalarıdır.

Haddi aşmanın ve azgınlığın bir başka şekli de kibirdir. Kibir kelimesi ve bundan türeyen kelimeler, “*büyüklik taslamak, ululuk iddia ederek hakkı kabul etmemek, kendini olduğundan üstün ve başkalarından yüksek görerek onları*

⁷⁶⁹ Rıza, Muhammed Reşid, *Muhammedi Vahiy*, s:310

⁷⁷⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, s: 255

⁷⁷¹ Rıza, Muhammed Reşid, *Muhammedi Vahiy*, s: 310

aşağılamak” gibi manalara gelmektedir.⁷⁷² Oysaki kendini büyük gören insan aslında zayıf yaratılmış bir varlıktır.⁷⁷³ Bu sebeple Kur’an, Hz. Lokman’ın, oğluna verdiği nasihatler vasıtasıyla bu şeytani davranışı yermiştir:

“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez. Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir.”⁷⁷⁴

Bir başka ayette ise kibirliler yerilmiş ve sonlarının acı bir azap olacağı şu şekilde haber verilmiştir:

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”⁷⁷⁵

Kibirliler bu şekilde yerilmiş ve sonlarının acı bir azap olacağı haber verilmiştir.⁷⁷⁶

Ayrıca hadislerde de kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimsenin cennete giremeyeceği belirtilmiştir.⁷⁷⁷ Şeytan insanların bu acı akıbetine duçar olmalarını her şeyden daha çok istediği için onları kibre sokmak istemektedir.

Kibrin birçok çeşidi vardır. Kimi insan ilmiyle, kimi ibadetleriyle, kimi nesebinin üstünlüğüyle, kimi güzelliğiyle, kimi zenginliğiyle kimi kuvvetiyle... bu şeytani davranışın içerisine girer. Nemrut, Firavun gibi bazı insanlar Allah’a karşı;

⁷⁷² Çelik, Ömer vd., *Üsve-i Hasene* 2, s: 193

⁷⁷³ Nisâ, 4/28

⁷⁷⁴ Lokman, 31/18-19

⁷⁷⁵ İsrâ, 17/37

⁷⁷⁶ Nisâ, 4/36, 132-136, 146-147, 172-173; A’râf, 7/36, 40, 48, 75-79; Yunus, 10/75; Hûd, 11/9-10; Nahl, 16/22-29; İsrâ, 17/37-38; Ankebût, 29/39-40; Lokmân, 31/7, 18-19; Sâffât, 37/34-39; Zümer, 39/59-60, 71-72; Mü’min, 40/35, 56, 60, 69-76; Câsiye, 45/7-10; Ahkâf, 46/20; Münâfikûn, 63/5-6

⁷⁷⁷ Tirmizî, *Birr*, 61; Müslim, *İmân*, 147; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 8

Kureyş mü şrikleri gibi insanlar peygamberlere karşı kibre girerlerken bazı insanlar da etraflarındaki insanlara karşı kibre kapılmaktadırlar.⁷⁷⁸

En büyüğünden en küçüğüne kadar kibrin bütün şekilleri yerilmiş ve küfrün rükünleri arasında sayılmıştır. İbn. Kayy'ın el-Cevziyye'ye göre küfrün dört rükünü vardır. Bunlar, kibir, haset, öfke ve şehvettir. Kibir, Allah'a boyun eğmeyi; haset, nasihati kabul etmeyi ve gerçekleştirmeyi; öfke, adaleti; şehvet ise ibadeti engellemektedir.⁷⁷⁹

Öfke de haddi aşmanın bir başka şeklidir. Gazzâlî öfkenin sebeplerini şöyle sıralamaktadır:

1. Kibir. Zira kibirli kimseler kendisine karşı saygısızlık sayılacak az bir söz ve hareketten etkilenecek kızarlar.

2. Ucûb (Kendini beğenme): Kendisini anlayış ve zekâda, söz ve harekette başkasından üstün görür.

3. Şaka: Kişinin karşısındakiyle dalga geçmesi öfkeye sebep olur.

4. Kınama ve ayıplama: Ayıplanan kişi kendisini ayıplayana kızar ve ona mukabelede bulunur. Sonuçta her iki taraf da bu iş sonucunda öfkelenir.

5. Mal ve makam hırsı: Bu hırsı iki kötü özellik oluşturur: Hasislik ve tamah. Hasis bir insanın az bir malı ziyan olsa öfkelenir; tamahkâr kimse ise kazanabileceği az bir malı kaçırsa öfkelenir.⁷⁸⁰

Öfke aklı giderir. Akıl zayıflayınca da şeytan hücumu geçer. Böylece öfkeye kapılan insan şeytanın elinde oyuncak olur.⁷⁸¹ Çünkü kızgınlık anında insan

⁷⁷⁸ el- Gazzâlî, *Kimya-yı Saadet*, II, 657-664

⁷⁷⁹ el-Cevziyye, İbn. Kayy'ın, *el-Fevâid*, s: 262

⁷⁸⁰ el- Gazzâlî, *Kimya-yı Saadet*, II, 548-549

⁷⁸¹ el- Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 72

heyecana kapılarak kontrolünü kaybeder.⁷⁸² Bu yüzden karışısındaki kimseye sinirlendiğini hisseden insan hemen bunun şeytanın işi olduğunu anlamalıdır. Zira o, insanlar arasındaki anlaşmazlığı bu şekilde yaymaya çalışır.⁷⁸³

Yüce Allah bu duruma düşen insanın Kendisine sığınmasını emretmiş,⁷⁸⁴ Hz. Peygamber (sas) de öfkelenen bir insanın hemen abdest almasını öğütlemiştir.⁷⁸⁵

1.r. Allah’ın Affına Güvendirmesi

Şeytanın insanı kandırmak için kullandığı en etkili yöntemlerden biri de onu Allah’ın affediciliğine güvendirerek günahları işletmek için cesaretlendirmesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“De ki: ‘Ey kendilerinin aleyhine alışırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’”⁷⁸⁶

Bu müjde gerçekten de Allah’ın, kullarına büyük bir lütfudur. Fakat Allahu Teâlâ şeytanın bu müjdeye güvendirerek insanları aldatmaması için onlara şu uyarıda bulunmuştur:

“Ey insanlar! Rabbinize karıştı gelmekten sakının. Hiçbir babanın, çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın.”⁷⁸⁷

⁷⁸² Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, VI, 365

⁷⁸³ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 117

⁷⁸⁴ A‘râf, 7/200; Nahl, 16/98-100; Mü‘minûn, 23/97-98; Fussilet, 41/36; Nâs, 114/1-6

⁷⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 152

⁷⁸⁶ Zümer, 39/53

⁷⁸⁷ Lokmân, 31/33; Krş: Hadîd, 57/14

“Şeytan onlara birçok vaatte bulunur ve onlar ı kuruntulara sürükler. Oysa şeytan ancak aldatmak için onlara vaatte bulunuyor.”⁷⁸⁸

Gurur, (عُور) insanın pek hoş bir şey bulduğunu zannederek sonra onun çok kötü bir şey olduğunu anlayıp acı duyması; önceden boş yere sevinip sonradan ciddi olarak yerinerek aldanması demektir. Şeytanın vaatleri i şte hep böyle bir gururdan başka bir şey de ğildir.⁷⁸⁹ Aslında gurur cehaletin bir çe şididir. Çünkü bozuk olan ı sağlam, sağlam olanı bozuk bilmek ancak cehaletle mümkündür.⁷⁹⁰

Şeytanın bu konudaki aldatması daha çok ki şiye, “Allah çok ba ğışlayıcıdır, en büyük günahlar ı bile affeder; bu kadarc ık günden bir şey olmaz.” gibi telkinlerde bulunması şeklinde gerçekleşmektedir.⁷⁹¹ Şeytan i şte bu şekilde Allah’a isyan niteli ğindeki pek çok i şi say ısız telafi yöntemleriyle normal bir i ş düzeyine indirgeyerek i şlemektedir. “İhtiyaçlar, zorunlu haller, Allah’ ın affedicili ği, kalbim temiz gibi kand ırmacılar bu yöntemler aras ındadır.”⁷⁹² Bu yöntemlerle şeytan, insanı dost ve yardımıcısı olan Allah’tan ⁷⁹³ koparmak amaç ındadır. Bu amaçla Allah’ ın vaadine itimat ettirip kalbini ba ğlayarak insan ın Allah ile huzur bulup yat ışmasını engeller.⁷⁹⁴

Şeytanın insanı kuruntulara sürüklemesi de tövbeyi terk etmelerini insanlara işleyeceği, onlara ümitler haz ırlayacağı, geri b ırakma ve geciktirmeyi onlara

⁷⁸⁸ Nisâ, 4/120

⁷⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 89

⁷⁹⁰ İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Farac Abdurrahman b. Ali, *Şeytanın Hileleri*, (Tercüme: M. Ali Kayaba ğlar), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2002, s: 55

⁷⁹¹ Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, III, 268

⁷⁹² Altuntaş, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak*, s: 248

⁷⁹³ Bakara, 2/257

⁷⁹⁴ el- Muhâsibî, Ebû Abdullah Haris, *Allah’ı Arayış*, (Türkçesi: Osman Arpaçukuru), İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006, s:23-24

emredeceği, onlar ı kendilerinden gafil bırakacağı,⁷⁹⁵ kalplerine uzun hayat ı sevdireceği, diriliş ve hesabın olmadığı kuruntusu vereceği⁷⁹⁶ şeklinde açıklanmıştır. Bu kuruntular, sahili olmayan umut ve temenni denizine benzetilmi ş, bunların kalbi ifsat ettiği ifade edilmiştir.⁷⁹⁷

Bu şekildeki kuruntularla şeytan tembelliği ve ameli geciktirmeyi sevdirek insanı gaflet içerisine sokar. Onun bu oyununa kanan insana şeytan, yapması gereken vazifelerini “*nasılsa daha vakit var*” bahanesiyle erteletir. Ancak ölüm gelip çatınca, görevlerini erteleyen ki şinin pi şmanlıkları kendisine hiçbir fayda sağlamaz. Bu sebeple insan ın cehalet heva ve gaflet bağlarıyla şeytana bağlandığı ifade edilmiştir.⁷⁹⁸

Gaflet, terk etmek, önemsememek, yan ılmak, ihmal etmek, dalg ınlık ve dikkatsizlik gibi manalara gelir. Ist ılahta ise Allah’a ve O’nun bildirdi ği hakikatlere karşı ilgisiz kalmak, onlar ı unutmak, nefsin heva ve hevesine uymak demektir.⁷⁹⁹ Şu halde bilgisizce kendi heva ve hevesine uyarak Allah’ ı unutan gafillerin şeytana bağlanması kadar tabii bir durum olamaz. Çünkü onlar, kalplerde daima canlı tutulması gereken Allah’ ı hat ırlama melekesini önemsemeyerek terk etmişlerdir. Kalpten boşaltılan Allah ve O’nun sevgisinin yeri şeytanın öngördükleriyle dolacaktır.

⁷⁹⁵ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, V, 1931; Krş: el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 15

⁷⁹⁶ el-Mahallî ve’s-Suyûtî, Celâluddîn, *Tefsîru’l-Celâleyn*, s: 97; Alt ıntaş, Ramazan, *Kur’an’da Hidâyet ve Dalâlet*, s:287

⁷⁹⁷ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Medâricu’s-Sâlikîn*, I, 356

⁷⁹⁸ İbnu’l-Cevzî, *Şeytanın Hileleri*, s: 56, 579-580

⁷⁹⁹ Çelik, Ömer vd., *Üsve-i Hasene* 2, s:197-198

1.s. Yaratılışı Değiştirmeyi Emretmesi

Şeytanın insana yaratılışındaki saflığı, temizliği ve Allah'ın kendisini yaratmış olduğu fıtratı⁸⁰⁰ de değiştirmesi yolundaki vesvese vermesini ve telkinini Kur'an "Yaratılışı değiştirmeyi emretme" şeklinde ifade etmektedir:

"Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar. Hâlbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar. Allah o şeytana lanet etti ve o da, 'Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım.' dedi. 'Onlar mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler. Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür."⁸⁰¹

Ayette geçen "inâs" (إِنْسَاء) kelimesi dişiler anlamına gelmektedir.⁸⁰² "Ünsâ"nın çoğulu olan bu kelimenin aynı zamanda cansız eşya için kullanıldığı, ancak ayette müşriklerin putları için kullanılan bu kelimenin dişiler anlamına geldiğinin daha doğru olduğu kaydedilmiştir. Çünkü onların taptıkları putların hepsi cansız olmadıkları gibi onlara, el-Lât, el-Menât, el-Uzzâ... gibi diş isimler takmışlardı.⁸⁰³ Bu yüzden ayette müşriklerin bir taraftan kadınları aşılayıp hor görürlerken diğer taraftan putlarına diş isimleri vermelerindeki çelişkiye dikkat çekilmiştir.⁸⁰⁴

Şeytanın insanlara hayvanların kulaklarını yarmalarını emretmesi de müşrik Arapların eski bir âdetiyle ilgilidir. Bu âdete göre cahiliye devrinde Araplar, bir deve

⁸⁰⁰ Rûm, 30/30

⁸⁰¹ Nisâ, 4/117-119

⁸⁰² Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, II, 147

⁸⁰³ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 368

⁸⁰⁴ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, II, 147-148

beş defa doğurur ve beşinci yavru erkek olursa onun kulağını yarararak salıverirler, onu kendilerine haram sayarak hiçbir şekilde ondan faydalanmazlar ve putlarına adarlardı. Bu deveye “*Bahîre*” derlerdi. Bunun yanı sıra, eğer bir adam mesela şu hastalıktan kurtulursa devam sâibe olsun, diye adarsa onun kulağını yarar ve muradına ulaştığı zaman “*Sâibe*” adını verdikleri bu deve de bahîrenin hükmüne girer, onu kendilerine haram kılarılardı. Bir erkek devenin sulbünden on batın doğarsa, onun sırtını haram sayarlar, ona yük taşıtmazlar, hiçbir otlak ve sudan onu men etmezler ve “*sırtını korudu*” derlerdi ki buna da “*Hâmi*” derlerdi. Bir koyun yedi batın doğurur ve yedinci yavru dişi olursa onu kendilerine ayırırlar, erkek olursa putlara kurban ederlerdi. Eğer koyun yedinci batında erkekli-dişili yavrularsa, erkek yavru için “*kardeşine kavuştu.*” deyip dişinin sayesinde erkeği de kurban etmezlerdi. Buna da “*Vasîle*” derlerdi. Yavrulayan bu koyunu erkeklerle helal, kadınlara haram sayarlar, ölü yavru doğurursa etini yeme hususunda erkeklerle kadınlara eşit sayılırlardı.⁸⁰⁵ Kur’an, cahiliye devrinin bu uygulamalarını tamamen reddetmiş, bu davranış sahiplerinin Allah’a karşı yalan uydurdıklarını beyan ederek⁸⁰⁶ onların bu sözlerinin cezasını çekeceklerini bildirmiştir.⁸⁰⁷

Şeytanın, Allah’ın yarattığını değiştirmeyi emretmesi ise Allah’ın dinini değiştirmeyi insanlara emretmesi şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁰⁸ Bunun açıklaması da Yüce Allah’ın insanları aslında temiz ve dosdoğru fıtrat üzere yaratmış olmasıdır,

⁸⁰⁵ Ateş, Süleyman, *İslâm’a İtirazlar ve Kur’an-ı Kerim’den Cevaplar*, Kevser Yayınları, 4. Baskı, 1972, s: 42; Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, s: 234-236

⁸⁰⁶ Mâide, 5/103

⁸⁰⁷ En‘âm, 6/138-139

⁸⁰⁸ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, V, 1931; Ebu Bekir Abdurrezzâk, b. Hemmâm, *Tefsîru Abdurrezzâk*, IV, 119

şeklinde yapılmıştır. Bu fıtrat da İslâm fıtratının ta kendisidir.⁸⁰⁹ Hz. Peygamber (sas) fıtratı şöyle açıklamıştır:

“Doğan her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanların, azaları tam olarak doğmaları gibi. Onların azalarında bir eksiklik görür müsünüz?”⁸¹⁰

Hadiste Hz. Peygamber (sas) fıtrat ve hilkat üzerinde yapılan her iki değişikliği de zikretmiştir. Biri Allah’ın fıtratı üzerinde yapılan manevi değiştirmedir. Bu değiştirme Allah’ın insanı yaratmış olduğu İslâm fıtratını değiştirerek çocuğun fıtratı haricindeki dinlere mensup edilmek üzere verilen terbiyedir. Diğeri ise hilkattaki kesme veya yarma şeklindeki maddi değiştirmedir. Şeytanın yemin etmiş olduğu iki husus budur.⁸¹¹

O halde “Allah’ın yarattığını değiştirecekler.” cümlesi, Allah’ın insanlar için uygun gördüğü tevhit dinini değiştirmek, hayvanların kulaklarını kesmek, uzuvlarını sakatlamak, insanın tabii güzelliğini bozmak, erkeğin kadına, kadının erkeğe benzemesi gibi davranışların tümünü şamildir. Çünkü bütün bu sayılanlar ve bunlara benzer davranışlar, Allah’ın insana vermiş olduğu iradeyi kötüye kullanmak suretiyle yaratılışın dışında alışkanlıklar edinmek, yaratılış kanununun zıddına işler yapmak ve ruhların yaratılışlarındaki selamet ve saflıkları bozmak anlamına gelmektedir.⁸¹² Bu davranış şekli ise Yüce Allah’ın kanunlarını beğenmeyip adeta onları “ıslah” etmeye çalışmakla eşdeğer görülmüştür.⁸¹³

⁸⁰⁹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 15

⁸¹⁰ Müslim, *Kader*, 2658; Buhârî, *Cenâiz*, 93

⁸¹¹ el-Cevziyye, İbn. Kayyım, *Vesveseden Korunmak*, s: 16

⁸¹² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 88

⁸¹³ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, I,148

Ancak yapılan her de ğişiklik bu kapsamda de ğerlendirilmemelidir. Günümüzde insan üzerinde yapılan de ğiştirmeyi hedefleyen, t ıbbın mümkün hale getirdi ği estetik cerrahi dal ı gelişmiştir. Görünüşte bu cerrahi müdahaleler yarat ılışı de ğiştirmektedir. Ancak bazen bu durum zorunlu bir hal almaktadır. Bu yüzden estetik ameliyatlara insan üzerinde yapılan de ğiştirmeler iki aşamada ele alınmıştır:

“a) Normal olana göre biçimsiz, yersiz, a ır ı hacimde, maddi veya psikolojik olarak rahatsızlık verici oluşumların düzeltilmesi. Bunlar tedavi sayılır ve caizdir.

b) Normal olan ı ya daha ziyade güzelle ştirmek veya de ğişiklik arzusuyla de ğiştirmek. Yarat ılış düzenini de ğiştirmeyi hedefleyen bu tür uygulamalar dinen tasvip edilmez.”⁸¹⁴

Bunun ayırımını Hz. Peygamber’in uygulamalar ında da görmekteyiz. Onun, sakalını sar ıya boyad ığının⁸¹⁵ ve bir yere gitmi ř olan bir kimsenin evine aniden dönmesini hoş görmedi ğinin, evde kendisini bekleyen han ımının süslenmesine fırsat tanımasını emretti ğinin rivayet edilmesi;⁸¹⁶ buna kar şın saç eklemeyi ve ekletmeyi, dövme yapmayı ve yaptırmayı haram sayması⁸¹⁷ bu ayırımın Hz. Peygamber (sas)’in hayatındaki örnekleridir.

Onun bu uygulamalar ından ve emir ve yasaklamalar ından, ayette kötü görölüp şeytanın emretmesi şeklinde nitelenen şeyin süslenmek, güzelle şmek de ğil, Allah’ın yarat ılışını de ğiştirecek biçimde do ğal durumu bozmak, tabii güzelli ği çirkinleştirmek oldu ğu anla şılmaktadır. Bu davran ılış asl ında güzelle şmek de ğil,

⁸¹⁴ Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, II, 149

⁸¹⁵ Buhârî, *Libâs*, 67, *Enbiyâ*, 50; Müslim, *Libâs*, 2103; Tirmizî, *Libâs*, 20; Nesâî, *Zînet*, 14; Ahmed b. Hanbel, II, 240, 309, 401

⁸¹⁶ Müslim, *İmaret*, 181

⁸¹⁷ Buhârî, *Libâs*, 82, 84, 85; Müslim, *Libâs*, 2125; Tirmizî, *Edeb*, 33, Nesâî, *Zînet*, 23-24; İbn. Mâce, *Nikâh*, 52; Ahmed İbn. Hanbel, I, 454

“kişinin şahsiyetini bozması ve ondan kaçmasıdır. İşte onu değiştirecek şekilde değil, fakat güzelleştirecek biçimde mubahtır, hatta teşvik edilmektedir.”⁸¹⁸

1.b. Mallara ve Çocuklara Ortak Olması

Yüce Allah’ ın, Hz. Âdem’e secde emrine itaat etmeyen İblis’i huzurundan kovmasının ard ından İblis’in, onu ve soyunu azd ıracağına yemin etmesi üzerine Allah (cc) ona şu mukabelede bulunmuştu:

“Allah şöyle dedi: ‘Çekil git. Onlardan kim sana uyarsa, ku şkusuz cehennem tam bir kar şılık olarak hepinizin cezas ı olacakt ır. (Haydi) onlardan gücünün yetti ğinin aya ğını ça ğrıyla kayd ır. Atl ıların ve yayalar ınla onlar ın üzerine yürü. Onlar ın mallarına ve evlatlar ına ortak ol. Onlara vaatlerde bulun.’ Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez.”⁸¹⁹

Ayette geçen “ **صَوْرَتِكَ** sesinle, ça ğrıyla” ifadesini musiki ve e ğlenceyle tefsir edenlerin oldu ğu, baz ı müfessirlerin de “şeytanın kendisine itaate ve Allah’a isyana davetidir.” dedikleri kaydedilmiştir.⁸²⁰ Bazı müfessirler de “sesinle” ifadesini “Allah’a isyana ça ğıran her şeyle⁸²¹ ve vesvesenle ⁸²² ça ğır.” şeklinde tefsir etmişlerdir.

Şeytanın atlıları ve yayaları hususunda, onun cinlerden ve insanlardan atlıları ve yayalarının oldu ğu söylenmiş; Allah’a isyan yolunda sava şan binicilere şeytanın atlıları, ayn ı u ğurda çarp ı şan piyadelere de şeytanın yayalar ı dendi ği rivayet edilmiştir. Bazı âlimler de bunun şeytanın dost ve yardımcılarından kinaye oldu ğunu

⁸¹⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 371

⁸¹⁹ İsrâ, 17/63-64

⁸²⁰ Cebeci, Lütfullah, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Cin-Şeytan*, s: 28

⁸²¹ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, IX, 4792

⁸²² el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XV,161

söylemişlerdir.⁸²³ Bu durumda atlılar ve yayalardan maksat şeytanın her türlü hileleri olmaktadır.⁸²⁴

Süvariler ve yayalar hususundaki güzel bir benzetmeye göre bu ayette, insanların manevi hayatlarına saldırıp onu tahrip etmeye çalışan şeytan, bir bölgeyi atlılar ve yayalarla basan, malların çalınmasını ve talan edilmesini emreden bir eşkıyaya benzetilmiştir.⁸²⁵

Şeytanın insana mallarda ortak olması, ona malı meşru olmayan yollardan kazandırması,⁸²⁶ kazandıklarını Allah'a itaat yerlerinin dışında harcatmasıdır.⁸²⁷ Buna göre haram yoldan mal kazanan insan, şeytanın öğüdüne uyarak onunla ortaklık etmiş olduğu için bu ortaklık kazandığı mal için de geçerlidir.⁸²⁸

Bir başka yoruma göre, cahiliye devrinde müşrikler, tanrı edindikleri putlara mal ve servetlerinden bir hisse ayırırlar, bunları o putların hizmetinde kullanırlardı. Aslında putperestlik şeytani bir inanç olduğu için bu hisse şeytana da ayrılmış oluyordu.⁸²⁹

Şeytanın çocuklarda insana ortaklığı ise onara haram isimler takmak, Allah'ın razı olmadığı işlere çocukları teşvik etmek,⁸³⁰ insanların zina yoluyla çocuk sahibi olmalarını sağlamak, cahiliye çağında kız çocuklarının öldürülmesi gibi çocuklarını öldürtmek şeklinde açıklanmıştır.⁸³¹

⁸²³ el-Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 161

⁸²⁴ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, III, 500

⁸²⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 123

⁸²⁶ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 162

⁸²⁷ Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin-Şeytan*, s: 29

⁸²⁸ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, III, 500

⁸²⁹ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, IX, 348

⁸³⁰ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 162

⁸³¹ İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IX, 4783

Cahiliye müşrikleri putlarına mallarından hisse ayırdıkları gibi çocuklarını da onlara adarlar veya köle ederlerdi. Abdüllât, Abdülmenât, Abdüluzzâ gibi isimler buradan kaynaklanmaktadır. Hatta bazen Abdülhâris isminde olduğu gibi kulluk direkt olarak şeytana izafe edilirdi.⁸³² İşte ayetin ifadesine göre bu, şeytanın, mallarında ve çocuklarında insanlara ortak olmasıdır. Yani insanlar, mallarını haram yollardan kazanıp harcamak, çocuklarını da batıl inanç ve kötü ahlak üzere yetiştirmekle bu konularda şeytanı kendilerine ortak etmektedirler.

Şeytan ve takipçileri arasındaki ilişkiyi açıklayan çok anlamlı bir cümleyle bu başlığı bitirelim:

*“Bir taraftan şeytan hiçbir çaba harcamaksızın, kendisine uyan bir kimsenin mallarına ve kazancına ortak olur; diğer taraftan günah, isyan ve kötü davranışların cezasını paylaşmada ortak olmaz. Yine böyle bir adamın çocukları ile ilgili olarak, sadece baba onların büyütüp yetiştirme zahmetine katlanır. Fakat baba şeytanın saptırmalarıyla sadece kendisi değil de şeytan da çocuğun babası imiş gibi onu kötü ve ahlaksız bir şekilde etkiler.”*⁸³³

1.c. Peygamberlere Tasallutu

Şeytan peygamberlere de musallat olmuştur. Yüce Allah her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldığını haber vermektedir.⁸³⁴ Hz. Peygamber (sas) de her insana bir şeytan verildiğini haber verdiğinde, kendisinin de buna dahil olup olmadığı sorusuna, **“Evet, fakat Rabbim ona karşı bana yardım etti de o bana**

⁸³² Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, IX, 348

⁸³³ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 123 Yani ki şey haram mal kazanmakla şeytan o mala ortak olurken, bu haram malın cezasını paylaşmamaktadır. Aynı şekilde bir baba çocuğunu yetiştirirken onu kötü ahlak üzere yetiştirirse, yetiştirme zahmeti babaya aitken şeytanı çocuğuna ortak etmektedir.

⁸³⁴ En'âm, 6/112

teslim oldu.” cevap ını vermi ştir.⁸³⁵ Görüldü ğü gibi şeytanın tasallutu konusunda peygamber- peygamber olmayan ayrımı yoktur.

Ancak ne var ki peygamberlerin ismet sıfatı vardır. İsmet, “*günah işlememek, günden korunmuş olmak*” demektir ve peygamberler hayatlarının hiçbir döneminde şirk ve küfür sayılan bir günah işlemedikleri gibi özellikle peygamber olduktan sonra kasten günah işlememişlerdir. Ancak onların da insan olmaları sebebiyle günah derecesinde olmayan birtakım ufak tefek hataları bulunabilir. Onların “*zelle*” denilen bu hataları da ilahi kontrol altındadır ve Yüce Allah’ın kendilerini uyarmasıyla derhal düzeltilebilir.⁸³⁶ Bu yüzden de şeytanın onlara tasallutu tesir etmez.

Peygamberlerin bu sıfatlarına rağmen Hz. Âdem’in, kendisine yasaklanan meyveden yemesi ise şöyle izah edilmiştir: “*Âdem (as)Allah’a bilerek, isteyerek karşı gelmemişti. Bu itaatsizliğine sebep o aradaki unutkanlığı idi. (Taha, 20/115) Kur’an-ı Kerim’de kendisine günah isnat edilen bir tek peygamber yoktur ve bu sebeple peygamberlerin günahsız oldukları ilkesi reddedilemez bir akidedir.*”⁸³⁷

Bu bilgilerden sonra şeytanın peygamberlere tasallutunun Kur’an’daki örneklerini inceleyebiliriz.

1.c.1. Hz. Eyyüb (as) ve Şeytan

“(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûbu da an. Hani o, Rabbine, ‘Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu.’ diye seslenmişti. Biz de ona, ‘ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su.’ dedik.”⁸³⁸

⁸³⁵ Müslim, *Münâfikûn*, 70; Nesâî, *İşâretu’n-Nisâ*, 4

⁸³⁶ Kılavuz, Ahmet Saim, *İlmihal I İman ve İbadetler*, TDV. Yayınları, I, 109

⁸³⁷ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, VI, 135

⁸³⁸ Sâd, 38/41-42

Hız. Eyyûb'un bu sızlanışı şeytandan gelen ve kendisini isyan etmeye zorlayan psikolojik baskıdan sıkıntı çektiğini ve bu baskıya karşı savaşı verdiğini göstermektedir.⁸³⁹ Eyyûb (as)'ın çok zengin olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁴⁰ Kendisine şeytanın musallat olması, malının ve ailesinin yok olması ve sağlığını kaybetmesi şeklinde gerçekleşmiş ve bu durum yedi⁸⁴¹ veya onsekiz yıl sürmüştü.⁸⁴²

Onun bu belayla imtihan olunmasının sebebi hakkında birçok rivayet zikredilmiştir. Ancak bu rivayetler bir peygamberin yapmayacağı ve peygamberlik makamına yakışmayan davranışları içermektedir.⁸⁴³ Bu sebeple bu rivayetlere itiraz edilmiş; şeytanın kendisine musallat oluşunun sebebinin Hız. Eyyûb'un mallarını ve ailesini kaybetmesi ile hastalığı olduğu söylenmiştir. Şeytan ona bunları kaybetmesi ve hastalanması sebebiyle vesvese vermekteydi. O da bu vesveseyi gidermek için gayret sarf etmekteydi. Bu yüzden Rabbinde kendisini kurtarması için dua etmişti.⁸⁴⁴ Allah (cc) onun duasını kabul etti ve ayağını vurduğu yerden çıkan suyu içti, onunla yıkandı. Bu sayede hastalığından kurtuldu. Mallarına ve ailesine tekrar kavuştu.⁸⁴⁵

1.c.2. Hız. Yusuf (as) ve Şeytan

Kur'an'da Yusuf Suresi'nde onun hayatı geniş bir şekilde anlatılmış ve hayat hikâyesi "*Ahsenü'l-Kasas / Kıssaların en güzeli*" şeklinde nitelenmiştir.⁸⁴⁶ Bu kıssada şeytanın Hız. Yusuf'a musallat olması iki kez geçmiştir. İlk olarak o, daha

⁸³⁹ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, IV, 584

⁸⁴⁰ Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi*, I, 306

⁸⁴¹ Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin-Şeytan*, s:104

⁸⁴² Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi*, I, 310

⁸⁴³ Köksal, M. Âsım, *a.g.e.*, I, 307-308; Cebeci, Lütfullah, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin-Şeytan*, s: 104

⁸⁴⁴ Cebeci, Lütfullah, *a.g.e.*, s: 104

⁸⁴⁵ Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi*, I, 315-319

⁸⁴⁶ Yusuf, 12/3

çocukken babalarının Yusuf'u çok sevmesini k ıskanan kardeşleri ondan kurtulmak ve böylece babalarının sevgisinin sadece kendilerine yönelmesini sa ğlamak için onu kuyuya atm ışlardı. Ancak oradan geçen bir kafil e Hz. Yusuf'u bulmu ř ve onu beraberlerinde götürmüşlerdi.⁸⁴⁷ Böylece Yusuf (as)'ın yeni hayat ı başlamış oldu.

Bu yeni hayat ında bir iftira sonucu zindana at ılan Yusuf (as), iki zindan arkadaşının gördü ğü rüyayı tabir etmi ř; birinin as ılacağını, di ğerinin kurtulacağını söylemişti. Kurtulacağını dü şündüğü ki şiye, efendisinin yan ında kendisini anlatmasını tenbihledi.⁸⁴⁸

“Yusuf onlardan kurtulacağını düşündüğü ki şiye, ‘Efendinin yan ında beni an.’ dedi. Fakat şeytan onu efendisine hat ırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı.”⁸⁴⁹

Kur'an'da Hz. Yusuf'un şeytanın tasallutuna maruz kald ığı anlat ılan ikinci hadise de budur. Söz konusu hadisede şeytanın unutturmas ından bahsedilmektedir. şeytanın kime, neyi unutturdu ğu hakkında iki rivayet aktarılmıştır:

1. Yusuf (as) kurtulu şu Allah (cc)'tan ba şkasından bekledi ği için şeytan ona Allah'ı anmayı unutturdu.
2. şeytan zindandan ç ıkan gence, Hz. Yusuf'u efendisinin yan ında anmayı unutturdu.⁸⁵⁰ Müfessirlerin ço ğu bu görüşü benimsemişlerdir.⁸⁵¹

Hapisten ç ıkan gencin onu efendisinin yan ında anmayı unutmas ının sebebi olarak Hz. Yusuf'un zindandan ç ıkmak için maddi sebeplere tutunmay ı

⁸⁴⁷ Yusuf, 12/7-22

⁸⁴⁸ Yusuf, 12/23-42

⁸⁴⁹ Yusuf, 12/42

⁸⁵⁰ Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, III, 234

⁸⁵¹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XII, 372; İbn. Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VIII, 4072-4073; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III,1007; es-Sa'lebî, *Tefsîru's-Sa'lebî*, III, 379; el-Mahallî ve's-Suyûtî, Celâluddîn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s: 240; es-Sâbûnî, M.Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, II, 52

hedeflemesi⁸⁵² ve Allah'tan başkasından yardım istemesi gösterilmektedir. Buna göre o, Allah'tan başkasından yardım istediği için, ilahi bir ikaz olarak, kurtulan genç onu efendisinin yan ında anmayı unutmuş ve bu sebeple de birkaç yıl daha zindanda kalmıştır. Bu ilahi ikaz, Hz. Yusuf'un Allah' ın dostlu ğuna ve büyük ikram ına mahzar oldu ğunu göstermektedir. Çünkü Allah (cc) kendilerini toparlamaları ve Kendisinden başkasından yardım dilememeleri için sevdiği kullara bu tür ac ı ikazlarda bulunur.⁸⁵³

Ancak bu yorum doğru gözükmemektedir. Zira Hz. Yusuf haks ızlığa uğramıştır. Haksızlığa uğrayan bir insan ın, bu haks ızlıktan kurtulması için başka bir takım yollara başvurması, ihtiyaç an ında insanlardan yardım istemesi, onun Allah' ı unuttuğu, O'na dayanmaktan vazgeçti ği anlamına gelmez.⁸⁵⁴ İşte haksızlığa uğrayan Yusuf (as) da Allah' ı unutmaks ızın ve O'na dayanmaktan vazgeçmeksizin bir insandan yardım istemiştir.

Şeytanın Hz. Yusuf'a dolaylı da olsa musallat olması Kur'an'da bu şekilde geçmiştir. Yusuf (as) zindandan çık ıkmış M ısır'ın hazinelerinin idaresiyle görevlendirilmiş⁸⁵⁵ ve ailesini yanına aldırılmıştır.⁸⁵⁶ Böylece Yüce Allah, şeytanın Hz. Yusuf'a tasallutunu kendisi için hayra çevirmiştir.

1.c.3. Hz. Musa (as) ve Şeytan

Kur'an'da şeytanın Hz. Musa'ya musallat oluşundan iki ayette bahsedilmiştir.

Bunlardan birincisi 18. Kehf Suresi'nin 60-63. ayetleridir:

⁸⁵² el- Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, III, 185

⁸⁵³ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, VIII, 407-408

⁸⁵⁴ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 465; Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu*, III, 234

⁸⁵⁵ Yusuf, 12/50-56

⁸⁵⁶ Yusuf, 12/99-101

“Hani Musa beraberindeki gence şöyle demişti: ‘İki denizin birleştiği yere kadar durmayacağım ya da uzun zaman gideceğim.’ Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti. Oradan uzaklaştıklarında Musa beraberindeki gence, ‘öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük.’ dedi. Genç, ‘Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. –Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu.- Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.’ dedi.”

Şeytan Hz. Musa’yı ailesiyle ve vatanından ayrılmanın düşüncesiyle meşgul etmiş ve belki de bu yüzden çıktıkları seyahat için hazırladıkları azıklarını unutmuşlardı.⁸⁵⁷

28. Kasas Suresi’nin 15. ayetinde de Hz. Musa’ya şeytanın tasallutunun ikincisi anlatılmaktadır:

“Musa halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Musa, ‘Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir sapırtıcı düşmandır.’ dedi.

Hz. Musa hangi tarafın haklı olduğunu anlamaya çalışmadan kavimdaşı olan adamın yardımına koştuğu için bu işi şeytana atfetmiştir. Bu yardım sonucunda karşı taraftaki adamın ölümüne değil, sırf bunu ırkî peşin hükümlerle yaptığının pişman olmuştur. Çünkü o, bu davranışıyla ırkî bir ayrıma giderek büyük bir suç işlediğinin

⁸⁵⁷ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XV, 458

farkına varm ış, bu yüzden de bu i şe “*şeytan ın i şidir.*” demiştir. Kur’an as ıl bu noktaya dikkat çekmiştir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁸ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, II, 785

SONUÇ

Varlık âleminin ruhani üyelerinden olan melekler iyili ği, şeytanlar ise kötülüğü temsil etmektedirler. Cinler ise insanlar gibi iyilik ve kötülük yönleri olan varlıklardır.

Yüce Allah yeryüzünde bir halife yaratacağını beyan etti ğinde melekler bu karar karşısındaki bazı tereddütleri nedeniyle merak eder ve sebebini bilmek ister bir tarzda itiraz etmişler; adeta bu kararı Allah (cc) ile istişare etmişlerdi. Ancak onlar bu itirazlarında ısrar etmemişlerdi.

İlk insan Hz. Âdem yarat ıldığında Allah (cc) meleklerle ve onların yanında bulunan İblis'e ona secde etmelerini emretmişti. Bütün melekler bu emri derhal yerine getirmişler, ancak İblis bundan kaç ınmıştı. Yüce Allah onun bu hareketinin sebebini sordu ğunda küstahça bir tav ırla kendisinin Hz.Âdem'den üstün oldu ğunu iddia etmişti. Bu tavr ı yüzünden Cennet'ten kovulunca, bu cezayı almasına Hz. Âdem'in sebep oldu ğu düşüncesiyle onu ve onun zürriyetini sapt ıracağına ant içmişti.

Hz. Âdem ve e ŷi Cennet'te ya ŷarlarken İblis bir ŷekilde onlara vesvese vererek Yüce Allah'ın kendilerine yasaklamış oldu ğu ağacın meyvesinden yedirmiş, böylece onları da Cennet'ten indirmeyi ba ŷarmıştı. Ancak Hz.Âdem İblis'in yaptığı gibi hatasını kabullenmezlik etmemiş ve hatasının affı için tövbeye yönelmişti. Yüce Allah da onun duasını kabul etmişti.

İşte şeytanla (özel adıyla İblis) insanın ilk ilişkisi bu ŷekilde cereyan etmiştir. Artık insan ve onun zürriyeti ile İblis ve onun zürriyeti olan şeytan sadece Yüce Allah'ın bildi ği bir hikmet gere ği yeryüzündedir. Kıyamet kopuncaya kadar mücadeleleri yeryüzünde devam edecektir.

Şeytan insanı aldatıp Yüce Allah kar şısında zor durumlara dü şürmek ve ona secde etmemekteki –sözde- hakl ılığını ispat etmek gayesindedir. O, bu gayesine ulaşabilmek için çe şitli silahlara sahiptir. Bu silahlar ı kullan ırken de son derece gizlilik içerisinde hareket eder ve insan ı aldatmaktaki sab ır ve kararl ı tavrından asla taviz vermez. İnsana bir kötölük i şletebilmek için önce onun arzu ve isteklerini iyice öğrenir, vesvesesini buna göre verir. Vesvese verirken a şamalı bir yöntem izler, bu yöntemi tekrar tekrar uygular. Bunda ba şarılı olamazsa şeytanlaşmış insanları yani insan şeytanlarını devreye sokar.

Kötü fiilleri insana i şletebilmek için onları süsleyerek güzel gösterir; içki ve kumar vas ıtasıyla insanların aralar ını açar; bu sayede Allah’ ı unutturur. Bunlar ı yaparken insan ı Allah’ ın affedicili ğine güvendirir. Allah yolunda harcamaktan fakirleşme korkusuyla insan ı al ıkoyar. Dünyayı sevdirek insan ı ula şamayacağı emeller pe şinde ko şturur durur. Her konuda israf ı te şvik eder. İnsanda var olan kendini beğenme duygusunu körükleyerek onun di ğer insanları hor görmesini sa ğlar. Şeytan bu yöntemleri uygulamaya koyarken insanın nefsiyle işbirliği içerisinde.

Tüm bunlara rağmen şeytanın ihlâslı kullar üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktur. Onun işbirliği yaptığı nefis, e ğer irade zayıflığı içerisinde ise ve nefiste olması gereken takva yoksa onun hâkimiyetine girmekten kurtulamayacaktır.

Şeytana bu derece tehlikeli silahları kullanma fırsatı veren Yüce Allah, elbette insana da bu silahlardan korunma yöntemlerini bildirmi ştir. Bu yöntemlerin en başında şeytanı tanımak ve onun en büyük dü şman olduğunu bilmek gelir. Çünkü düşmanla başa çıkabilmenin yolu onu tanımak ve stratejilerini çok iyi bilmekten geçer. Ard ından şeytandan Allah’a s ığınmak, yani istiaze gelir. İstiazede insan ın

kendi acizliğini, Allah' ın yüceliğini itiraf etme ve şeytanın şerrinden O'na sığınma düşüncesi vardır. Kendisine sığınanı yüzüstü bırakmak O'nun şanına yaraşmaz.

Allah' ı zikir, O'nu daima ak ılda ve kalpte tutma ve unutmama da şeytandan korunmak için etkili yöntemlerdendir. Bunu başı şarabilen insan, kalbinde Allah' ın varlığı ve sevgisi olduğu müddetçe şeytanın şerrinden emin olacaktır ır. Kulun bu durumu onun takvas ının derecesini göstermektedir. Bunlar ı gerçekleştirebilmek için nefsin terbiyesi ve kalbin ıslahı gereklidir. Bu noktada tövbe insana önemli bir güç katacaktır.

İşte her konuda adil olan Yüce Allah bu konuda da adilce bir davran ışla şeytana vermiş olduğu silahlar ı kullanma yetkisine kar şın insana da bu silahlardan nasıl korunacağının yollar ını göstermiştir. Art ık gerisi insana kalm ıştır. İnsan ya şeytanın sultas ına boyun e ğerek ebedi azapla cezaland ırılacak ya da bu yollar ı uygulamaya koyarak kurtuluşa erenlerden olacaktır.

ÖZET

Şanlı, İlyas, Kur'an'a Göre Şeytanın İnsanı Aldatma Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Şevki Saka, 197 s.

Varlık âleminin gözle göremediğimiz üyelerinden olan melekler iyiliği, şeytanlar ise kötülüğü temsil etmektedirler. Cinler ise insanlar gibi iyilik ve kötülük yönleri olan varlıklardır.

İlk insan Hz. Âdem yaratıldığında Allah (cc) meleklerle ve onların yanında bulunan İblis'e ona secde etmelerini emretmişti. Bütün melekler bu emri derhal yerine getirmişler, ancak İblis bundan kaçınmıştı. Bu tavrı yüzünden Cennet'ten kovulunca, bu cezayı almasına Hz. Âdem'in sebep olduğu düşüncesiyle onu ve onun zürriyetini saptıracağına ant içmişti.

Hız. Âdem ve eşi Cennet'te yaşarlarken İblis bir şekilde onlara vesvese vererek Yüce Allah'ın kendilerine yasaklamış olduğu ağacın meyvesinden yedirmiş, böylece onları da Cennet'ten indirmeyi başarmıştı.

İşte şeytanla (özel adıyla İblis) insanın ilk ilişkisi bu şekilde cereyan etmiştir. Artık insan ve şeytan arasındaki mücadele yeryüzünde devam edecektir.

Şeytan insanı aldatıp onu ebedi azaba sokmak istemektedir. O, bu gayesine ulaşabilmek için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Şeytan bu yöntemleri uygulamaya koyarken insanın nefsiyle işbirliği içerisinde. Tüm bunlara rağmen şeytanın ihlâslı kullar üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktur. Onun işbirliği yaptığı nefis, eğer irade zayıflığı içerisinde ise onun hâkimiyetine girmekten kurtulamayacaktır.

Her konuda adil olan Yüce Allah bu konuda da adilce bir davranışla şeytana vermiş olduğu silahları kullanma yetkisine karşın insana da bu silahlardan nasıl korunacağını yollarını göstermiştir. Artık gerisi insana kalmıştır; o, ya şeytanın sultasına boyun eğerek ebedi azapla cezalandırılacak veya bu yolları tatbik ederek kurtuluşa erenlerden olacaktır.

ABSTRACT

Şanlı, İlyas, According to Quran Methods of Inducement of the Satan, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Şevki Saka, 197 p.

Angels which we don't see, represent goodness. However devils represent badness. Some of goblins represent badness and the others represent goodness like human.

When Adam was created, The God charged that angels and the devil prostrate to Adam. Angels immediately got this charge but the devil didn't. Because of this, the devil was discussed from heaven. The devil hold Adam responsible and it took oath that angle Adam and his generation.

When Adam and his wife were in heaven, the devil got them apprehensiveness. The devil conduced that they ate forbidden apple which was prohibited to them by The God. Because of the devil, Adam and Eva were discussed from heaven.

Human met the devil at first with this action. This combat between human and the devil have continued on earth.

The devil want to beguile human and see human in hellish torture. The devil use different methods to getting this aim. When the devil practise this methods, it does with human soul. The devil don't angle human who have good faiths. If soul of human is weakness, the devil capture that human.

The God is equitably everytime. The devil have armament. However human get that protecting devil's plans. If human abide to the devil, they are punished. Or human use protecting methods and after that they are awarded with heaven.

BİBLİYOGRAFYA

AFZALURRAHMAN, *Sîret Ansiklopedisi*, (Tercüme Kurulu: Yusuf Balç ı, Hakan Bayrak, Bülent Biberici, Kenan Dönmez, Talha Özkök, Sami Şener, Emine Taşer, Selim Top), İnkılâb Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996

AKBULUT, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaac ılık, Ankara, 2001

ALBAYRAK, Halis, *Kur'an' ın Bütünlü ğü Üzerine Kur'an' ın Kur'an'la Tefsiri*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993

ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991

ALTINTAŞ, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, P ınar Yay ınları, İstanbul, 1995

ALTUNTAŞ, Halil, *Pencereyi ışıĝa Açmak*, Din-Düşünce-Yorum Yaz ıları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fudayl Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud el-Baĝdâdî, *Ruhu'l-Meânî Fî Tefsîri'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Daru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 1997

ÂMÛLÎ, Abdullah Cevâdî, *Kur'an'da Hidayet*, (Çeviren: Said Okumu ş), İnsan Yayınları, Trh

ARSLAN, Arif, *Şeytan ve Cinler*, Nesil Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004

ATEŞ, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996

ATEŞ, Ali Osman , *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*, Beyan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003

ATEŞ, Ali Osman, **Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996

ATEŞ, Süleyman, **İnsan ve İnsanüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan**, Yeni Ufuklar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul, 1995

ATEŞ, Süleyman, **İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar**, Kevser Yayınları, 4. Baskı, 1972

ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988

AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrailiyyât**, Beyan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992

AYDIN, Ali Arslan, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi, "Meleklerle İman Mad."**, Şâmil Yayınları, İstanbul, 2000

el-BAĞDÂDÎ, Ebû Mansur Abdülkadir b. Tahir b. Muhammed, **Mezhepler Arasındaki Farklar (El-Farku Beyne'l-Firâk)**, (Çeviren: Ethem Ruhi Fırlıklı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1991

BALJON, J. M. S., **Kur'an Yorumuna Çağdaş Yönelimler**, (Çeviren: Şaban Ali Düzgün), Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1994

BARDAKOĞLU, Ali, **İlmihal II İslâm ve Toplum**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Trh.

el-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Ferrâ, **Tefsîru'l-Begavî**, (İhtisar: Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd), Daru's-Selâm, Riyad, Trh.

el-BEHİY, Muhammed, **İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar**, (Tercüme: Ali Turgut), Yöneliş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998

el-BEHÎY, Muhammed, **Kur'an ve Toplum**, (Türkçesi: M. Be şir Eryarsoy), Bir Yayıncılık, İstanbul, 1986

BOLAY, Süleyman Hayri, **Türkiye Diyanet Vakf ı İslam Ansiklopedisi, “Âdem Maddesi”**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahîhu'l-Buhârî**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

CEBECİ, Lütfullah, **Kur'an'da Şer Problemi**, Akça ğ Yay ınları, 1. Bask ı, Ankara, 1985

CEBECİ, Lütfullah, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Cin- Şeytan**, İstişare Yay ınları, Kayseri, Trh.

CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlü ğü**, Rehber Yayınları, Ankara, 1997

CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Tarihi**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1996

CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakf ı Yay ınları, 8. Baskı, Ankara, 1991

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, **es-Sihah Tacu'l-Lu ğa ve Sihahu'l-Arabiyye**, Daru'l-Kütübi'l-Azmî, Mısır, Trh.

el-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn. Kayy ım, **el-Fevâid**, (Tercüme: Abdullah Tuncer), Polen Yayınları, 2004

el-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn Kayyım, **Medâricu's-Sâlikîn**, (Tercüme: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, Mehmet Özşenel, İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal), İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2005

el-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa‘d ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn. Kayyım, **Şeytanın Hileleri**, (Çeviren: Mehdi Aydın), Özlem Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005

el-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa‘d ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsuddîn İbn. Kayyım, **Vesveseden Korunmak**, (Çeviren: Ömer Temizel), Polen Yayınları, İstanbul, 2005

el-CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif Ali İbn. Muhammed, **et-Ta’rîfât**, Esad Efendi Matbaası, Kostantiniyye (İstanbul), 1300 (Hicrî)

ÇAĞATAY, Neşet, **İslâm Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993

ÇAKAN, İsmail L. – SOLMAZ, N. Mehmet, **Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi**, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1994

ÇELİK, Ömer – ÖZTÜRK, Mustafa – KAYA, Murat, **Üsve-i Hasene 2**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004

DERVEZE, İzzet, **Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı**, (Türkçesi: Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Trh.

DÖLEK, Âdem, **“Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi”**, **Diyanet İlmî Dergi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, XXXXII, S:4

DURMUŞ, İsmail, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “İstisna” Maddesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004

EBÛ BEKİR ABDURREZZÂK, b. Hemmâm b. Nâfî es-San‘ânî, **Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîz (Tefsîru Abdurrezzâk)**, Daru’l-Marife, Beyrut-Lübnan, 1. Baskı, 1991

- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as, **Sünenu Ebî Dâvûd**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)
- ECE, Hüseyin Kerim, **H. Âdem**, Denge Yayınları, İstanbul, 1998
- ERDEM, Mustafa, **H. Âdem (İlk İnsan)**, Türkiye Diyanet Vakf ı Yayınları, Ankara, 1994
- ERZURUMLU, İbrahim Hakk ı, **Marifetname**, (Sadeleştiren: Abdullah Aydın), Akpınar Yayınları, Trh.
- ESED, Muhammed, **Kur'an Mesaj ı**, (Çeviren: Cahit Koytak – Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999
- el-EZHERÎ, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'l-Luğa**, Daru'l-Mısriyye, Mısır, 1964
- el-FARUKÎ, İsmail Raci, **Bilginin İslâmileştirilmesi**, (Tercüme: Fehmi Kuru), Risale Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995
- FAZLURRAHMAN, **Ana Konular ıyla Kur'an**, (Tercüme: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1996
- el-GAZZÂLÎ, Zeynuddîn Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, (Tercüme: Ahmed Serdaro ğlu), Bedir Yay ınevi, İstanbul, 1986
- el-GAZZÂLÎ, Zeynuddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, **Kimya-yı Saadet**, (Tercüme: Ali Arslan) İmaj yayınları, Ankara, 2004
- GÜÇ, Ahmet, **Satanizm Şeytana Tap ınmanın Yeni Ad ı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004
- GÜÇ, Ahmet, **Şamil İslam Ansiklopedisi, “Şeytan Mad.”**, Şamil Yay ınevi, İstanbul, 2000

GÜNGÖR, Mevlüt, **Kur'an Ara ştırmaları 2**, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1996

GÜNGÖR, Mevlüt, **Kur'an Penceresinden İman Amel Hayat Ahiret ve Kâinata Bakış**, Kur'an Kitaplığı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1995

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam'a Giriş**, (Çeviren: Cemal Aydın), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1996

HAVVA, Said, **Ruh Terbiyemiz İslâm Tasavvufu**, (Çevirenler: İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek), Kayıhan yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1995

el-HİCÂZÎ, Muhammed Mahmud, **Furkan Tefsiri**, (Tercüme: Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul, Trh.

HÖKELEKLİ, Hayati, **"Vesvese", İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006

İBN. HANBEL, Ahmed Muhammed, **Müsnedu Ahmed b. Hanbel**, Daru Sahnun, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

İBN. KESİR, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, (Çevirenler: Bekir Karlıoğlu, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983

İBN. MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, **Sünenü İbn. Mâce**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

İBN. MANZÛR, Ebul'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, **Lisânu'l-Arab**, Daru Beyrut, Beyrut, 1956

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Farac Abdurrahman b. Ali, **Şeytanın Hileleri**, (Tercüme: M. Ali Kayabağlar), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2002

el-ÎCÎ, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah E ş-Şirâzî,
Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an, (Hâ şîye: Muhammed b. Abdullah el-Gaznevî)
Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2004

İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, (Çeviren: Süleyman Ate ş),
Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Trh.

İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, (Türkçesi:
Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997

el-KÂDÎ, Abdulfettâh, **Esbâb-ı Nüzûl**, (Türkçesi: Salih Akdemir), Fecr
Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1996

KARAMAN, Fikret, **Dini Kavramlar Sözlü ğü ,“Cin Mad”**, Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı Ankara, 2006

KARAMAN, Hayreddin – Ça ğrııcı, Mustafa – Dönmez, İ. Kâfi – Gümü ş,
Sadrettin, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
3. Baskı, Ankara, 2007

KARZUK, Enes Ahmed, **Manevi Gelişimin Önündeki Engeller**, (Türkçesi:
M. Ali Kara) İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006

el-KÂSİMÎ, Cemaleddin , **Kur'an- ı Anlamak Tefsir İlminin Temel
Meseleleri**, (Türkçesi, Sezai Özel), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990

el-KATTÂN, Mennâ Halil, **Ulûmu'l-Kur'an**, (Çeviren: Arif Erkan), Tima ş
Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997

KILAVUZ, Ahmet Saim, **İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Ya şayış
Ansiklopedisi, “Melek Mad.”**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakf ı Yay ınları,
İstanbul, 2006

Kitab-ı Mukaddes, **Eski Ahit (Tevrat)**, Yalçın Ofset, İstanbul, 1993

Kitab-ı Mukaddes, **Yeni Ahit (İncil)**, Yalçın Ofset, İstanbul, 1993

KÖKSAL, Mustafa Âsım, **İslâm Tarihi**, Köksal Yayıncılık, İstanbul, 2005

KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2004

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an**, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, Kahire, 1942

KUTUB, Seyyid, **Fî Zilâli'l-Kur'an**, (Tercüme; E. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Akit Yayınları, İstanbul, Trh.

el-MAHALLÎ, Celaluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ve's-SUYÛTÎ, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebu Bekir, **Tefsîru'l-İmâmeyni'l-Celâleyn**, Daru'bni Kesîr, 9. Baskı, Beyrut, 1994

MÂLİK, b. Nebi, **Kur'an-ı Kerim Mucizesi**, (Tercüme: Ergun Göze), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991

el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, **Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim İlah Rab Din İbadet**, (Çeviren: Cahit Koytak) Kahraman Yayınları, İstanbul, 1997

el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, **Tefhîmu'l-Kur'an**, (Tercüme: M. Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnal ı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş) İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996

el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, **Tercümânü'l-Kur'an**, (Çeviren: Muhammed Han Kayani), İnkılab Yayınları, İstanbul, 2004

el-MUHÂS İBÎ, Ebû Abdullah Haris, **Allah'ı Aray ı**, (Türkçesi: Osman Arpaçukuru), İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006

el-MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, **Sahîhu Müslim**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

en-NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl (Tefsîru'n-Neseî)**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, 2001

ONAT, Hasan, **Emeviler Devri Şû Hareketleri ve Günümüz Şîliği**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1993

ÖZ, Mustafa, **İmam A'zam'ın 5 Eseri, (el-Fıkhu'l-Ekber)**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992

ÖZERVARLI, M. Sait, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Melek Mad."** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004

ÖZSOY, Ömer- GÜLER, İlhami, **Konularına Göre Kur'an**, Fecr Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1997

ÖZSOY, Ömer, **Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması**, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1994

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kur'an'ın Temel Kavramları**, Yeni Boyut Yayınları, 13. baskı, İstanbul, 1997

ÖZYAZICI, Alparslan, **Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2001

PAKSU, Mehmet, **Vesvese Sebepleri ve Kurtuluş Yolları**, Nesil Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2005

er-RÂZÎ, Fahrüddin, **Tefsîru'l-Kebir Mefâûhu'l-Ğayb**, (Tercüme: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru) Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988

RIZA, Muhammed Re şid, **Muhammedî Vahiy**, (Türkçesi: Salih Özer), Fecr Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 1991

es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, Trh.

es-SADR, Muhammed Bâk ır, **Kur'an Okulu**, (Tercüme: Mehmet Yolcu), Fecr Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1996

SAKA, Şevki, **Kur'an'dan Mesajlar I**, Ankara Okulu Yay ınları, I. Bask ı, Ankara, 1997

SAKA, Şevki, **Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu**, Seha Ne şriyat, Ankara, Trh.

SAKA, Şevki, **Yabancılaşma Kar şısında Kur'an**, Fecr Yay ınevi, 1. Bask ı, Ankara, 1997

es-SA'LEBÎ, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, **el-Keşfu ve'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an (Tefsîru's-Sa'lebi)** Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1. Baskı, 2004

SAYGILI, Sefa, **Strese Son**, Elit Yayınları, İstanbul, 2006

es-SUYÛTÎ, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir, **ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, Beyrut-Lübnan, Trh.

ŞAHİN, Mehmet Süreyya, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Cin Mad."**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004

ŞENGÛL, İdris, **Kur'an Kıssaları Üzerine**, Işık Yayınları, İzmir, 1994

ŞENGÛL, İdris, **"Kur'an Üzerine"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1997, XXXVII

ŞERİATÎ, Ali, **İnsan**, (Türkçesi: Şamil Öcal), Fecr Yay ınevi, 3. Bask ı, Ankara, 1997

ŞERİATÎ, Ali, **İnsanın Dört Zindan ı**, (Çeviren: Hüseyin Hatemi), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1997

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti Min İlmi't-Tefsîr**, Daru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan, 3. Baskı, 1973

et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l- Kur'an**, (İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali es-Sâbûnî – Salih Ahmed R ıza, Tercüme: Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul, Trh.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sünenü't-Tirmizî**, Daru Sahnun, 2. Baskı, Tunus, (Dağıtım: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992)

TÜMER, Günay – KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1997

ULUTÜRK, Veli, **Kur'an'da Temsili Anlat ım**, İnsan Yay ınları, İstanbul, 1995

ÜNAL, Ali, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay ınları, 1. Bask ı, İstanbul, 1986

el-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, **Esbâb-ı Nüzûl**, (Tercüme: Necati Tetik – Necdet Çağıl), İhtar Yayıncılık, Erzurum, Trh.

www.blogcu.com.

www.islamcenneti.com.

www.satanizmtehlisesi.com

www.sensizliksokagi.org.

- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, ***Hak Dini Kur'an Dili***,
(Sadeleştirenler: İsmail Karaçam – Emin Işık – Nusrettin Bolelli – Abdullah Yücel)
Azim Dağıtım, İstanbul, 1992
- YETİK, Zübeyir, ***Şeytan***, Beyan Yayınları, İstanbul, 1985
- YÜCEDOĞRU, Tefik, ***İslâm'a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi***, Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006
- YÜCEL, İrfan, ***İlmihal 1 İman ve İbadetler***, Türkiye Diyanet Vakfı
Yayınları, Trh.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Ömer, ***el-Keşşâfu an
Hakâiki't-Tenzîl ve Üyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl***, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2.
Baskı, Mısır, 1318(H) 1899
- ez-ZENCÂNÎ, Mahmud b. Ahmed, ***Tehzîbu's-Sihâh***, Daru'l-Mısriyye, Mısır,
1964
- ZEYDAN, Abdülkerim, ***İlahi Kanunlar ın Hikmetleri (Sünnetullah)***,
(Çeviri: Nizamettin Saltan), İhtar Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1997